

Miskolci Keresztény Szemle

A KÉSZ ökumenikus kulturális folyóirata

7. (II/3.) szám

2006

Ábrám Tibor
Ádám János SJ
Cs. Varga István
Dolhai Lajos
Jeney Edit
Kováts Dániel
Mayer Rita
Monok István
Papp András
Rivasz-Tóth Gyula
Sasvári István
Sáry Pál
Taraczközi Gerzson
Zsugyel János

A szerkesztőbizottság:
*Demjén Péter, Kozslikné Szabó Mariann, Mezei István,
Papp András, Rivasz-Tóth Gyula, Sasvári István,
Taraczközi Gerzson, Zsúgyel János, Várbelyi Krisztina*

Felelős szerkesztő: *Gróf Lajos*

Tördelés: *Keglovics János*, Miskolc

Szerkesztőség (levélcím):
3535 Miskolc, Puskás Tivadar u. 1.
Telefon: (46) 337-598
E-mail: lajos.grof@freemail.hu

Kiadja a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége
miskolci csoportja,
az Eszmék és Értékek Alapítvány támogatásával
Felelős kiadó: *dr. Rivasz-Tóth Gyula*

ÁNYOS PÁL

Boldogságos Szüz Máriához az édes hazáért

1

*Magyarok Asszonya!
Tekints elhagyatott birodalmadra:
Nincs másban oltalmunk,
Csak tebenned bizunk
Mi árva magyaraid:
Szemléljed ügyünket, gyászos ügyünket,
Ne hadd, hogy elnyomják magyar
nevünket!*

2

*Angyali koronánk
Az ég kegyelméből szállott le hozzánk:
E drága kincsünket,
S véle nemzetünket
István néked áldozta:
Most örökségedet, örökségedet,
El akarják vonni tőled, népedet!*

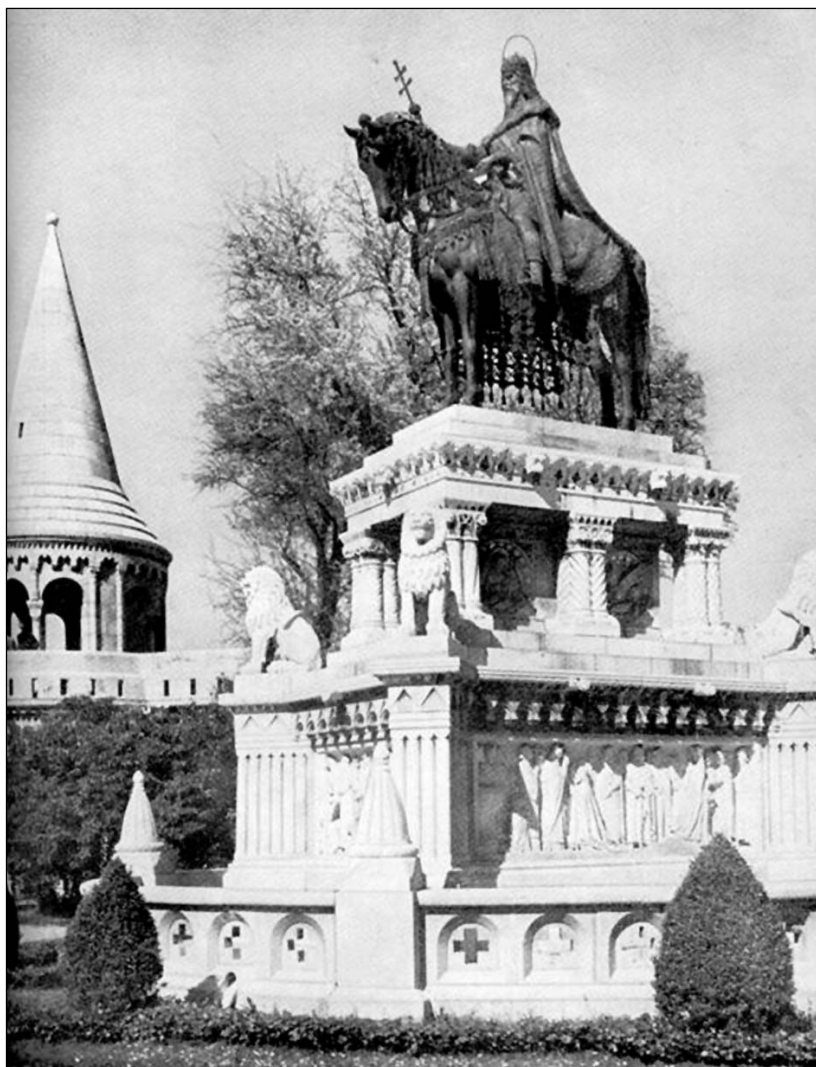
3

*Ne nézd büneinket,
Hanem hozzád buzgó s hiv őseinket.
Sok verejtékekkel,
Ah! mennyi vérekkal,
Nedvesültek mezeink:
Őérettek szánny meg, szánny meg bennünket,
Vedd el: mi is néked áldgyuk szívünket.*

1782–1784

(Ányos Pál költő, pálos szerzetes 250 éve, 1756. december 8-án született)

Strobl Alajos: Szent István király

(Strobl Alajos szobrász 150 éve, 1856. június 21-én született)

1956–2006

Idén ünnepeljük az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulóját. A hivatalos ünnepléseken túl megemlékezik a félszázados jubileumról a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége miskolci csoportja is. Tavaly ennek az ünnepnek az előestéjén adtuk át először – más miskolci keresztény egyesületekkel együtt – a Veczán Pál-díjat és rendeztünk ezekkel a szervezetekkel és az ellenzéki pártok miskolci szervezeteivel közösen fáklyás felvonulást.

Az 50. évforduló programja még nem végleges. Úgy gondoltuk azonban, hogy a KÉSZ a Miskolci Keresztény Szemle hasábjain is megemlékezik az ünnepről. Ebben, és a következő, 8. számban is talál az olvasó összeállítást, nem is csak a forradalom napjairól, hiszen az alig két hét alatt történt események mellett legalább olyan fontos az odavezető útról, majd a kádári diktatúra éveiről, egyház(i)akat, hitüket megvalló világiakat érintő tragikus eseményekről beszámolni, megemlékezni.

Ebben a számban római katolikus és evangélikus, a 8. számban római és görög katolikus, továbbá református vonatkozású cikkeket, interjúkat, visszaemlékezéseket olvashatnak az 56-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján.

SASVÁRI ISTVÁN

Megbocsátva, szeretettel, türelemmel

BESZÉLGETÉS TOMKA FERENC PROFESSZORRAL, KÖNYVÉRŐL

Szent '56-os forradalmunk-szabadságharcunk ötvenéves évfordulóján sok esemény átgondolása válik aktuálissá; teheti emlékezéseink tartalmát nemesebbé, ünnepibbé. Erre a vélekedésre alapozva mondjuk el Tisztelt Olvasóinknak, hogy az elmúlt évben a Szent István Társulat gondozásában megjelent egy nagyszerű, ezzel a korrall foglalkozó könyv, Tomka Ferenc: Halálra szántak, mégis élünk! címmel. A műről (melynek a harmadik, javított kiadása jelent meg), az abban szereplő témákról, az azokhoz kapcsolható keresztényi gondolatokról-gondokról beszélgettünk a szerzővel, aki közszerepetnek örvendő plébános Újpest-Káposztásmegyeren, és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, valamint a Sapientia Főiskola professzora.

– Könyve megjelenéseit követően érkeztek-e professzor úrhoz szimpatizáns, kritikus, vagy bármilyen tartalmú véleménynyilvánítások? A manapság divó egyházellenesség „bulváros”, dilettáns változatával szemben fontos lenne a valódi elmélkedés, az alkotó diszkusszió olyan témákról, melyeket professzor úr könyve is elemez.

– Hála Istennek, sok levelet, üzenetet és személyes reflexiót kaptam egyetemi tanároktól, püspököktől, és sok hívőtől, paptól. Mutatja az érdeklődést, hogy a könyv első kiadása másfél hónap alatt elfogyott, majd fél éven belül megjelent a harmadik kiadása. A Valóságtól kezdve különböző szakfolyóiratokig jó volt a megítélése. Kevés negatív bírálat jelent meg róla, így sajnálatosan a Mérleg c. folyóiratban, ahol egy *bulányista* recenzens láthatóan rossz néven vette a róluk elmondottakat.

– *Optimizmusra ad okot, hogy sokan fölfigyeltek rá.*

– Valóban örömmel hallottam, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) betették a kézikönyvtárba, az ELTE történész szakán Gergely Jenő egyetemi tanár ajánlotta a témában dolgozó hallgatóknak. A legmagasabb szakmai körökből is jó reakciók érkeztek, például dr. Kahler Frigyes professzor – aki egyébként a lektorom, és a III/III-as ügyek egyik legnagyobb szakembere – mondta, hogy „ennek a könyvnek már régen meg kellett volna íródnia, és minden értelmes keresztény embernek el kellene olvasnia”.

– *Mi volt a célja a könyv megírásával?*

– Már régebben szerettem volna egy összefoglaló, olvasmányos könyvet írni: amelyből fiatalok, keresztények, érdeklődők megismerhetik a kommunista egyházüldözés korát, s benne elsősorban vértanúinkat, hőseinket, az élő kereszténységet, amelyről túl keveset beszélnek ma. Fiataljainknak tudniuk kell, mennyi szent és hős keresztény élt e korban, és azt is, mennyi embert kínzott vagy ölt meg a kommunizmus hazánkban is. A könyv megírására sürgettek azután a posztkommunista pártok és a szavukat képviselő médiák támadásai is, melyek azzal próbálják feledtetni saját részességüket a diktatúrában, hogy egyszerre csak elkezdtek beszélni a rendszer ügynökeiről, majd a papi, főpapi ügynökökről, úgy állítva be a kérdést, mintha ők lettek volna a rendszer fő bűnösei. Könyvem ezt a történelmileg egyedülálló mértékű hazugságot kívánta visszautasítani, tényekkel, dokumentumokkal.

– *A könyv foglalkozik a magyar állam és a Szentszék között 1964-ben létrejött részmegállapodással. 2006-ban, a történelmi távlat birtokában vélelmezhető-e, hogy VI. Pál pápa természetfölötti sugallat hatására döntött a magyar katolicizmusról, hogy tudniillik az 1964-es egyezményben a kisebbik rossz az, amit választott.*

– A katolikus ember alapvetően föltételezi Isten vezetését az egyház sorsában. Ő különösen egy pápában *működik*. Igaz, láttunk olyan helyzeteket is, amikor ez nem volt nyilvánvaló. Én magam mindenképp tisztelettel adózom VI. Pálnak. Bár akkoriban, sokakkal együtt én is félve fogadtam a 64-es részmegállapodást, de hitem indított arra, hogy Isten vezetését fogadjam el ebben is.

– Mindemellett Adriányi Gábor neves történészünk könyvében azt írja: „VI. Pál pápa viselkedése erkölcstelen volt”. Erre utalok ezért néhány sorban, hogy „egy pápa erkölcsiségét kétségbe vonni nem volna szabad”, egy esetlegesen kétes politikai döntésért.

– Könyvem megírásakor mindenképp figyelemmel kellett lennem a legkülönbözőbb véleményekre, amelyek a témával kapcsolatban világot láttak. A kommunista egyházüldözés korának sokféle megközelítése létezik. Máshogy beszél arról az MSZP,

és máshogy sokan a katolikusok közül is, máshogyan az, aki itthon élt, és máshogy, aki külföldről nézte végig az eseményeket. Máshogyan az, aki a harcok ellenállás embere volt, és máshogy, aki – ha teljes jóindulattal is – a párbeszéd útján próbálta az egyház fennmaradását szolgálni.

– *Árnyalt és már nagyon várt értékelését kapjuk a könyvben a Bulányi-féle Bokor kisközösségi mozgalomnak csakúgy, mint a kisközösségi mozgalmaknak általában. De mintha arra is történné utalás, hogy bizonyos felszínesség lett volna jellemző a háború előtti egyesületi katolicizmusunkra már az 1938-as eucharisztikus kongresszus, vagy az 1948-as, Mindszenty bíboros által meghirdetett Boldogasszony-év mellett vagy ellenére is. Jól értettem ezt így?*

– Különbséget kell tennünk az egyesületek és a kisközösségi lelkiségi mozgalmak között. A társadalmi egyesületeknek, amelyek több mint egymillió katolikust tömörítettek a kommunizmus előtt, volt egy nagy értékük, de nem tudtak eléggé mélyre menni.

– *Milyen egyesületekre gondol?*

– Az összes katolikus egyesületre: Kalot, Kalász, EMSZO, Emericana és így tovább. Sokat adtak a magyar egyháznak. Értéküket mutatja, hogy közülük többen a kommunizmus után is képesek voltak feléledni. De még nem érettek össze eléggé ahhoz, hogy a kommunizmus embertelen nyomásával szembeszálljanak.

– *És más országok hogyan tudtak szembeszállni a kommunizmussal?*

– Nagy történelmi és társadalmi különbség van a lengyel helyzet, az erdélyi vagy a magyarországi magyarság helyzete között. A magyarországi egyház helyzetét meghatározta többek között az is, hogy mi egy hatalmon lévő feudális egyház voltunk, és nem éltünk át üldöztetéseket, szemben például a lengyel egyházzal, amely üldözött volt, együtt lengyel népükkel.

– *És a szlovák egyház?*

– Az még durvább egyházüldözést élt át, mint mi, de ott erősebb volt a népi vallásosság, kisebb volt a püspökök hatalma, vagyona, ez javukra vált a kommunizmusban. Ott az elnyomás végig nagyobb maradt, és nem jött létre, vagy csak minimálisan a békemozgalom. A földalatti mozgalom viszont rögtön kialakult, és ez nagy ellenállóerőt jelentett. A többi országgal való összehasonlítás nagyon összetett kérdés, amelybe most nem mennék bele.

– *Kérdésem inkább spirituális vonatkozásokra irányul. Miért olyan sok a magyar keresztények között a morális defektus? A válás, az apositázia, az abortusz és talán már az ötvenes években is! Miért nem keresztény a magyar társadalom legalább annyira, mint a lengyel, ha voltak-vannak áldozatos életet élő papjai, „kisközösségi” tagjai is?*

– A témáról még egyszer röviden annyit, hogy a környező népekhez viszonyítva talán egyetlen ország katolicizmusa sem volt annyira „ellustulva”, mint a magyar. Püspökeink nagybirtokosok voltak, papjaink is jelentős birtokokkal rendelkeztek, ami egy elkényelmesedett helyzetet hozott létre. Ahol üldözik a híveket, ott bátrabbá lesznek. A szlovákok üldözve érezték magukat részünkről és szegényebbek voltak. A lengyelek egész népe üldözést, szétszakítottságot élt át. Az erdélyi magyarokat is üldözték, magyarságuk miatt. Az üldözés megedzi az embert, a népet. Magyarországon

nem volt üldözés, mi tulajdonképpen hatalmon voltunk, és így váratlanabban kaptuk „derékba” a kommunista támadást.

– *Vajon mi az az erő, amely ma megújulást hozhat hazánkban, vagy az egész egyházban?*

– Erről a témáról mindenkinek figyelmébe ajánlanám Cordes érseknek „A lelket ki ne oltásatok!” című, magyarul is megjelent könyvét. Cordes érsek a világiak pápai tanácsának titkáráként a lelkeségi mozgalmaknak is felelőse volt a Vatikánban. Ő végigveszi a történelmet, és elmondja, hogy korról korra ellustult a kereszténység, és a szerzetesi mozgalmak időről időre az egyházon belül hoztak létre megújulásokat. Az első időkben a remetemozgalmak, majd Szent Benedek, Assisi Szent Ferenc, Nagy Szent Teréz, vagy Don Bosco körül szerzetesi és világi elkötelezett mozgalmak alakultak, és ezek vittek új vérkeringést az egyház egészébe.

– Napjainkban hasonló szerepe volt Teréz anya rendjének, vagy a taizéi és egyéb mozgalmaknak. Cordes érsek, hasonlóan II. János Pál pápához, úgy fogalmaz, hogy az egyház megújulásának garanciája a Szentlélek, aki minden korban támaszt embereket, megmozdulásokat, amelyek képesek az egyházat a megújulás útjára vezetni.

– *Periodikánk az Egri Főegyházmegyében jelenik meg. Bennünket az itteni, békepapi helyzettel foglalkozó könyvrész fokozottan érint. Nem is tagadjuk, másképpen látjuk ezt, mint ön, és esetleg az egész országos katolikus közvélekedés. Szerintem az óriási területű főegyházmegyében összesen ha 3–4 „igazi” békepap volt. A többieket az egyszerűség kedvéért nevezzük „ál-békepapoknak”. Rosszul látnánk ezt a fontos dolgot, netán tévednénk?*

– Azt hiszem, ha jól olvasták könyvemet, abból pontosan egy, az Egri Főegyházmegyét védő szándék derül ki. A kor kommunista dokumentumai több helyen leírják, hogy az egri volt a *legerősebben békepapi egyházmegye*. Erre én azt válaszolom, hogy lehet, de ha oly sok *ügynök* lett volna, akkor nem lehet, hogy engem – aki folyamatosan a tiltott ifjúsági munkával foglalkoztam – nem jelentettek volna föl egri paptársaim.

– Hozzáteszem, hogy én személyesen ismertem őket (a föltételezett egri *ügynök-békepapokat*), és ők a szívükben védték a munkámat. Tehát ebben egyetértünk! Én köszönettel tartozom azoknak az atyáknak, akik akkoriban békepapokként voltak elkönnyelve és akik (én itt mintegy tanúként szerepelek) mindenben támogatták ifjúsági vagy közösségi munkámat. A kommunisták téveslátásának igazolásául idézem, hogy míg egyik oldalról az ÁEH- és a BM-dokumentumokban többször felmerül egy álmódosítás, amelyet a kommunisták még 1960-ban is leírtak, miszerint majd az Egri Egyházmegyén keresztül fogják elszakítani a magyar katolicizmust Rómától; másik oldalról az ÁEH iratai is felpanaszolják, hogy az egri szemináriumba „nem tud behatolni a békemunka”. Hogy-hogy nem tud behatolni, ha ott mind békepapok vannak? – teszem fel a kérdést, bizonyítandó, hogy mennyire hamis a kép, mely szerint ebben az egyházmegyében mindenki az állam érdekeit szolgálta volna.

– *Persze azért volt egy-egy igazi békepap is!*

– Hát ez közismert.

– *Elfajult viselkedés, ha manapság magas rangú, imában és egyházi szolgálatban megöszült embereket, papokat, egykori püspököket mai, fiatal újságírók, esetleg tényleg tehetséges történészek – például Ungváry Krisztián – árulóznak, ügynököznek le. De még*

ön is különbséget tesz püspök és püspök, érsek és érsek között, legalábbis a mi olvasatunk szerint. Miért jobb érsek például Hamvas Endre, mint Czapik Gyula, ha az egész emberi-papi életpályát tekintjük át? Vagy miért jobb Bánk József, mint Brezanóczy Pál? Beszámítva Czapiknál a szegedi, veszprémi éveket, Brezanóczynál a kassai, de különösen a hejcei időszakot? Úgy bátorkodom mindezt megkérdezni, hogy ismerni vélem Czapik vagy Brezanóczy érsek urak hibás egyházpolitikai tevékenységét is.

– Az egyik válaszom az, hogy Brezanóczy érsek úrral kapcsolatban magam is leírom: ő mentett meg engem – amikor kispap voltam Egerben – a szemináriumból való kirúgástól, amikor az ÁEH ötünket el akart távolíttatni. Tehát senkiről nem mondhatunk könnyedén véleményt. A másik szempont, hogy sajnos ténylegesen vannak az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárában kötetek, amelyek *beszélgetéseket vagy tényleges jelentéseket tartalmaznak*. Czapik érsek úr történetének megismerésére többek között egy szakszerű forrást ajánlhatok, Lénárd Ödön Sch.P. atya Erő az erőtlenségben című munkáját. Ez a kötet összefoglalja a kort, megértéssel és hosszan ír a megérthetőségéről, meg arról is, ahol az érsek úr szerinte (és szerintem is) hibázott. Brezanóczy érsek úrral hasonló a helyzet. Egészében azonban a könyvet én éppen azokkal szemben írtam, akik globálisan ügynököztek, és állításaikat megkérdőjeleztem. Azt sajnos nem tehettem, hogy el ne ismerjem, hogy voltak – véleményem szerint is – kellenél engedékenyebb, vagy túlzottan kompromisszumra kész emberek. Ezek között tartották legtöbben számon – Lénárd Ödön atya is – Czapik és Brezanóczy érsek urat.

– Az egész életmű, az egész életpálya megítélésénél, értékelésénél nem kellene mindkettőjük esetében figyelembe venni azokat a hősi küzdelmeket a magyar egyház védelmében, amelyeket Czapik érsek a nyilas érában, tehát még 1945 előtt vívott, Brezanóczy pedig a hejcei szeminárium működtetésében folytatott?

– Ez jogos. Minden embert csak a jó Isten tud helyesen megítélni; azt, hogy ki miért ment bele valamilyen megalkuvásba. Czapik érsek urat illetően azt érzem – a hivatkozott történészekkel együtt – nagy hibának, hogy részese volt annak az ellenállásnak, ami Mindszenty bíboros úrral szemben kialakult. Erre utalok a könyvben, erről alaposabb szakkönyvek is jelentek meg. Míg egyik oldalról vissza kell utasítanunk a túlzottan értékelt vádakat, nem tagadhatjuk le a már sokak által megfogalmazott hibákat.

– Megvan-e ugyanez az alapos tárgyilagosság Grösz és Hamvas érsek urak irányában is?

– A Grösz érsek úr problémáját alaposan leírom, és azt is, hogy Czapik és Grösz érsek urak megítélése ebből a szempontból egy kalap alá esik.

– Hamvas érsek úrról kevés adat jutott a kezembe. Lényegileg az, hogy rá többnyire haragszanak (az akkori ÁEH-sok – *a szerk*). Hamvas érsek – úgy látszik – a határig ment el, de azon nem lépett túl, mert az ávónak az őt kritizáló, fenntartásait tartalmazó, vagy egyéb, vele kapcsolatos negatív megjegyzéseit olvastam.

– Fentiek ismeretében lehet-e azt mondani, hogy Czapik érsek engedékenysége és gyengesége folytán az Egri Főegyházmegye katolikussága és hívőserége úgymond „rosszabb katolikus”, mint mondjuk egy dunántúli egyházmegyéé?

– Ez így rossz kérdés! De az igaz, hogy amikor 1973-ban Egerbe kerültem, az ifjúsági vagy a felnőtt hittan aránya az ország egyetlen más egyházmegyéjében sem volt olyan

kicsi, mint az egriben. Ezt – sajnos – bizonyossággal megállapíthattam akkoriban, miközben az ezzel kapcsolatos országos helyzetet jól ismertem. És azt lehet a Czapik érsek úr félénk működésének tulajdonítani, hogy az egyházmegye atyáiban sokkal erősebb volt a tartózkodás vagy a félelem a hatékony (és az állam által tiltott) lelkipásztori tevékenységektől, például az ifjúsági munkától, míg más egyházmegyében a főpásztorok bizalmasan azt mondták papjaiknak: nem szabályos, de csináljátok.

– *Azért azt is lehet tudni, hogy mégis volt olyan ifjúsági mozgás a főegyházmegyén belül, amiről esetleg az egri főpap atyák nem nagyon tudtak! Esetleg hivatalosan úgy tettek, mintha nem tudnának.*

– Nem szívesen mennék bele sem vitába, sem elemzésbe, aminek részletezése a történelmi tények ismeretét, majd kutatását tételezi fel. Amint mondtam, sok kiváló atyát és hívőt ismertem meg Egerben. Többen köszönték meg az egyházmegye papjai és hívei közül, hogy könyvem védi a város és az egyházmegye korabeli papságát a történészek által felhozott vádakkal szemben!

– *Még valamit szeretnék – a könyve által indukált gondolatok kapcsán – megkérdezni. A nyugati katolicizmus jelenbéli helyzete ma úgy tűnik, rosszabb állapotban van, mint a mi katolicizmusunk, pedig ott nem is volt kommunizmus! Hogy van ez? Úgy tűnik, hogy a liberalizmus nagyobb ellensége a kereszténységnek a kommunizmusnál.*

– Ez utóbbiban egyetértünk. A liberalizmus és az amerikanizmus veszélyesebb ellenségek. A holland és a német liberális katolicizmus sokat ártott az egyháznak. Velük összevetve, a magyar katolicizmusnak van egy előnye: mi hűségesek maradtunk az egyház egységének ideájához. Magyar teológusaink és híveink nem vonták kétségbe folyamatosan a pápa főségét és a püspökök fennhatóságát (kivéve a bulányistákat!). De látni kell azt is, hogy míg Nyugat-Európában a híveknek körülbelül 15–20 százaléka jár rendszeresen templomba, nálunk ez az arány tíz százalék alá esett.

– *Professzor úr a lelkipásztorokodástan ismert tanára. Nem gondolható-e az, hogy a harmincas, negyvenes években született és nevelkedett magyar férfigeneráció egy részében a papi hivatás hibás várakozásából is fakadhatott, például társadalmi előmeneteli reményekből és ilyesféle csalfa képzetekből. Nem lehetséges-e, hogy az úgynevezett „keresztény kurzus” szülte a békepapságot? Oly módon, hogy a nem kellően megalapozott hivatást kezdték ki a kísértések: kit személyes erkölcsében, kit a politikai-erkölcsi ingtagságában?*

– Hozzá kell tennem, hogy a „személyes erkölcselenség” egy kicsi réteget érintett. Mutatja, hogy az ávó is csak a papságnak 2–3 százalékát tudta beszervezni, pedig ők lecsaptak az erkölcsileg megroppant emberekre. De igaz, hogy egy nagybirtokos, bizonyos fokig hatalmon lévő egyház voltunk, és előnnyel járt a papi szerep. Ez többet vonzhatott a papság soraiba. Más volt Erdélyben vagy Lengyelországban elmenni papnak, ahol ez olykor üldözéssel járt. A mi papságunk kevésbé volt felkészülve a kommunizmus támadására, mint a többi országé. Ez összefügg azzal, hogy sehol nem volt olyan nagyarányú a békepapság, mint Magyarországon.

– *Hogyan látja professzor úr egyházunk jövőjét? Tudna erről befejezésül néhány szót szólni?*

– Először is még egy szót a könyvről. E beszélgetésben sok kritikus kérdést tett fel, amelyek azonban részkérdések, nem a könyv lényegét érintik. A kötet lényegileg a kommunista egyházüldözés történetéről szól, annak sötétségéről és logikájáról, amelyet egy mai kereszténynek meg kell ismernie. De egyúttal azokról a fényekről is, amelyek ebben a homályban égtek: a vértanúkról, a szent és hűséges keresztények tömegéről. Ők adták át korunknak azt a kereszténységet, amely ma él. És mi is az élő kereszténységet, a megélt evangéliumot tudjuk továbbadni a ma emberének és gyermekeinknek.

– A jövővel kapcsolatban: II. János Pál pápa a harmadik évezred fordulójára írt enciklikájában (Novo Millennio Ineunte 42–43. pont) kijelenti, hogy az egyház ott lesz hatékony a 3. évezredben, ott tudja sugározni Krisztust, ahol *testvéri közösségekben*, testvéri szellemű plébániákon jelenik meg. Az egyház megújulásának és hatékonyságának kérdése ez: mennyiben tud közösségeiben Isten szeretetének, a Szentháromság egységének jele lenni. „Arról ismerjenek meg titeket, hogy szeretitek egymást” (Jn 13,34; 17,21). Az isteni szeretetben élés elsődleges küldetéséről beszél XVI. Benedek pápa is első enciklikájában (Isten a szeretet). Amint a kommunizmus alatt az élő plébániák és az élő közösségek tudták megtartani a híveket, Istennek hála, világ-szerte és országunkszerte is megjelenik az egyháznak ez a közösségi megújulása. Az evangélium indítására új módon Istennek átadott emberek és közösségek születnek. Örömmel hallottam, hogy az Egri Főegyházmegyében is jelen van sokféle lelki megújulás, plébániákon vagy lelkiségi mozgalmak formájában, mint a Cursillo, a Házasság Hétvége. Amint minden korban és minden krízisben az Istennek átadott személyek és mozgalmak által terelte Isten a megújulás útjára az egyházat, a pápák ma is ebben látják a megújulás egyik lényegi elemét. A másik elem, ami mindnyájunkat érint: a személyes Istennek való átadottság, amelyről II. János Pál vagy Benedek pápa egyaránt ír. Mindannyiunk imája, áldozata, észrevétlen, kicsiny, Istennel egyesült cselekedete hozzájárul az egyház építéséhez, megújulásához: „kiegészíti, ami hiányzik Krisztus szenvedéséből, testének, az egyháznak javára” (Kol 1,24). A Szent Szűz ebben példaképe és ideálja minden kor keresztényének, hogy minden Istennek odaadott életben megtestesül Jézus, és kiárasztja kegyelmét a világra. Ezek a reményeink és bizonyosságaink.

Megemlékezés a szerzetesek elhurcolásának 56. évfordulóján

A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége miskolci csoportja megemlékezést és koszorúzást rendezett 2006. június 18-án a minorita rendház falán elhelyezett emléktábla előtt. A megjelent vendégeket, híveket *dr. Rivasz-Tóth Gyula*, a KÉSZ miskolci csoportjának elnöke üdvözölte.

– Szeretettel köszöntöm mindnyájukat a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége miskolci csoportja nevében. Különös tisztelettel köszöntöm körünkben *dr. Katona István* püspök urat, nagy öröm számunkra, hogy megemlékezésünket jelenlétével megtisztelti.

Köszöntöm *Páter Ádám János* jezsuita atyát, aki volt szíves elvállalni az emlékbeszéd és ünnepségünk után a szentmise megtartását, illetve bemutatását.

Köszöntöm a Miskolcon élő és működő valamennyi szerzetesrend – a minoriták, jezsuiták, Szent Ferenc Kistestvérei és Kisnővérei, a Szatmári Irgalmas Nővérek és a Szeretet Misszionáriusai, Teréz anya nővérei rendjének megjelent képviselőit. Köszöntöm kedves mindnyájukat.

1950. június 18-a szintén vasárnapra esett. A miskolciak közül sokan készülődtek

ide a reggel 7 órai szentmisére és nem tudták mire vélni, hogy zárt templomajtókat találtak. A környéken élők azonban tudták, és hamarosan a várakozók körében is elterjedt a hír, az éjjel a minorita atyákat és testvéreket, jelölteket és novíciusokat az ávosok teherautókra rakták és valahová elszállították. Név szerint: *P. Péchy Alán* tartományfőnököt; *P. Beck Pál* hittanárt, *P. Szendrey Bonaventúra* házfőnököt; *Moksó Gilbert* teológus növendéket; *Mézinger Ferenc* novíciust; *Polonkai Arnold* novíciust; *fr. Grohmann János* orgonistát; *fr. Nagy Sándor* sekrestyést; *fr. Krizsán Sándort* és *Szabó József* diákok.

Nagy volt a felzúdulás. Akkor még senki sem tudta, hogy ezen az éjjelen Magyarországon valamennyi férfi és nő rendházban hasonló események történtek, és később is folytatódott a szerzete-

sek elfogása, deportálása, kényszerlakhelyek kijelölése, majd később valamennyi rend feloszlata, ahogy ma mondjuk, a szerzetesek szétszórata.

A KÉSZ miskolci csoportja tavaly tartott először megemlékezést, a szétszórátás 55. évfordulóján ennél az emléktáblánál. Akkor nem hirdettük meg még tagjaink között sem ezt a csendes emlékezést. *Kartal Ernő* atyát kértük meg egy rövid beszéd megtartására, és talán 10–15 erre járó ember látta, hogy megkoszorúztuk az emléktáblát. Akkor elhatároztuk, hogy ezentúl minden évben megemlékezünk 1950. június 18-ának évfordulójáról. Örülünk, hogy most ilyen szép számban eljöttek erre a megemlékezésre. Emlékezünk és imádkozunk együtt.

Most pedig megkérem Péter Ádám Jánost beszéde megtartására.

Megemlékezés az 1950-ben elhurcolt szerzetesekről

A régi római orátor, Cicero szerint *Historia est magistra vitae* – a történelem az élet tanítómestere. Ma reggel mi is tanulni jöttünk az 56 évvel ezelőtti történelmi eseményről és eseményből. Az eseményről, mert mint tudjuk, történelemtanításunk elég hiányos és válogatos. A fiatalabb nemzedéknek nincs sok fogalma arról, hogy mi történt hazánkban a második világháború után az egyház életében, az ún. népi demokrácia ideje alatt. Íme egy kis ízelítő. 1950-ben, június hónapban éjszakánként, az ország különböző részein, a sötétség leple alatt a kommunista hatalom halálos csapást akart mérni a katolikus egyházra. Rajtacsapásként, váratlanul, a békés álmukat alvó szerzetesnöket és szerzetes férfiakat elhurcolták rendházaikból. Ebből a nagy múltú minorita rendházból is, amely előtt állunk, 10 személyt, kiknek nevét megörökíti ez az emléktábla, hurcoltak el. Az azóta megboldogult *Thurzó István* jezsuita atya így írja le visszaemlékezésében a jezsuiták budai rendházában, a Manrézában történeteket:

„Az igazak álmát aludta mindenki a házban, amikor értünk jöttünk. Utóbb tudtuk meg, hogy a főbejárat felső ablakát törték be, ott mászott be egy ávós, és engedte be társait. Riasztották a házat, felgyújtották a villanyokat. Megkaptuk a parancsot: legfontosabb dolgainkat szedjük össze, egy pokróc legyen mindenkinél. Negyedóra múlva indulunk.”

Hasonlóképpen zajlott le az elhurcolás a legtöbb szerzetesházban. Amikor a csoport kész volt az indulásra, mindenkit, fiatalokat, időseket, aggastyánokat, egészségeseket és betegeket fölhajszoltak egy leponyvázott teherautóra, s különböző gyűjtőhelyekre szállították őket.

1950-ben 23 férfi- és 40 női szerzetesrend működött hazánkban, 2582 férfiszerzetes és 8956 szerzetesnő dolgozott több száz intézményben, kórházban, árvaházban, óvodákban, elemi, közép- és főiskolákban, plébániákon és a társadalmi élet sok más területén Isten magyar népéért. Június folyamán a 182 férfi- és 454 női rendház közül a legtöbbet felszámolták és több mint 10 000 szerzetest tettek földönfutóvá. Elvették jogos lakhelyüket, megfosztották őket munkájuktól, megélhetésüktől, és valóban csekély személyes tulajdonuktól.

S mintha ez mind nem lett volna elég, az elhurcoltakat hivatásuk feladására is biztatták. Egy ilyen megdöbbentő, de ugyanakkor felemelő jelenetet örökített meg feljegyzéseiben *Keleti Géza* ciszter atya: „Július egyik utolsó éjjelén békésen aludtunk a földön szalmazsákjainkon, amikor a rendház gyülekezésre hívó harangja vert föl álmunkból. Gyorsan kellett öltözködnünk, és a karmelitákkal együtt a főfolyosón gyülekeznünk. A primitív kultúrájú főhadnagy díszszemlét tartott fölöttünk, aztán ünnepélyes csend következett. Több pribékje állt körülötte géppisztolyokkal. Meg-

szólt a főhadnagy: »Nézzék, emberek! Ugyebár látják, hogy a játszmát az egyház elveszítette. Maguk teljes mértékben ki vannak szolgáltatva nekünk. Azt tehetünk magukkal, amit akarunk. De megmutatjuk maguknak, hogy mi igazi humanisták vagyunk, és ahelyett, hogy egyszerűen likvidálnánk magukat, módot és lehetőséget adunk maguknak, hogy becsületes emberekké váljanak. Ezért felszólítom magukat, hogy jelentkezzék az, aki önként ki akar lépni a rendjéből. Aki jelentkezik, a holnap nap folyamán szabadon elmehet a házból, és képességének megfelelő állást kap, ha akar, megnősül, élhet tisztességes ember módjára. Értik, emberek? Tehát lépjen elő az, aki meggondolta magát.« Néma csend, senki sem mozdult. »Na nézzék, emberek, öt perc gondolkodási időt adok. Jól gondolják meg magukat! Öt perc!« Vártunk és álltunk tovább néma csendben. Letelt a kínos öt perc. »Szóval senki sem jelentkezik! – folytatta a főhadnagy. – Akkor más hangon beszélünk. Maguk most kinyilvánították, hogy államunk ellenségei, és így is fogjuk magukat ezentúl kezelni. Mint a nép ellenségeit. Mostantól fogva elzárjuk magukat a külvilágtól. Éhen fognak döglenni! Ide többet egy hívőjük sem fogja betenni a lábát, hogy zabálnivalót hozzon maguknak!«

Így, és hasonló módon történt mindazokon a helyeken, ahova szerzeteseket szállítottak. Nincs tudomásunk arról, hogy akár egy szerzetes is akadt, aki ennek a csábításnak hitelt adott volna. Igaz az is, hogy egy sem halt éhen, mert a hívek minden felügyeletet kijátszva, elhozták a megfelelő táplálékot a szerzeteseknek.

A végső csapás szeptemberben jött. Az Elnöki Tanács 94/180-as, 1950. szeptember 7-én kelt rendeletében kimondta: „A Magyar Népköztársaság területén a szerzetesrendek működési engedélye ennek a törvényerejű rendeletnek a hatályba lépésével megszűnik”. Csak négy szerzetesrendnek adtak később korlátozott működési engedélyt, hogy a mutatónak meghagyott nyolc katolikus középiskolát működtessék: a Szegény Iskolanővéreknek, a bencéseknek, a ferenceseknek és a piaristáknak. Ezek évente csak meghatározott számú újoncot vehettek fel a kiöregedő vagy meghalt tanárok pótlására.

A többi férfi- és női szerzetesrend tagjai kényszerűségből szétszóródtak, de legtöbben a „civil életben” is hűek maradtak szerzetesi fogadalmiukhoz. Sok szerzetest és szerzetesnőt internáltak, vagy hosszú börtönbüntetésre ítélték állítólagos „államellenes tevékenységükért”, valójában azonban azért, mert nem voltak hajlandóak megtagadni Jézus Krisztus evangelizációs parancsát. A jezsuiták többségét internálták, kényszerlakhelyre költöztették és később sokakat ártatlanul, hosszú börtönbüntetésre ítélték. Az akkor körülbelül 250 tagot számláló magyar provincia tagjai közül hetvenhét jezsuita közel 240 évet töltött börtönben, bár összesen 1067 évre ítélték őket.

Az akkor elhurcolt és bebörtönzött szerzetesek közül legtöbben már az örök hazába költöztek. Tisztelettel hajtjuk meg fejünket emléküik előtt, és hálát adunk jóságos Istenünknek, hogy bennük és általuk megtanulhattuk és megtapasztalhattuk Jézus igazságát: *„Ha gyűlöl majd benneteket a világ, gondoljatok arra, hogy engem előbb gyűlölt, mint titeket. Ha a világból valók volnátok, mint övéit, szeretne benneteket a világ. De mert nem vagytok a világból valók, hanem kiválasztottalak benneteket a világból, gyűlöl*

benneteket a világ. Gondoljatok a tőlem kapott tanításra: nem nagyobb a szolgáló uránál. Ha tehát engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.”

Testvéreim, adjunk hálát a Szívek Vizsgálójának, hogy elhurcolt testvéreink méltónak találtattak az üldözésre. A megalkuvókat nem üldözték. Elhurcolt testvéreink osztozhattak Jézus Krisztus szenvedésében, s folytathatták az ő megváltó művét. Rendházaikból elűzve ugyanis sokkal közelebb kerültek a néphez, s környezetükben kovászként terjesztették a hitet.

Szent Pál szavai jutnak eszembe: *„Mindenfelől szorongatnak minket, de össze nem zúznak, bizonytalanságban élünk, de kétségbe nem esünk. Üldözést szenvedünk, de elhagyatottak nem vagyunk. Földre terítenek bennünket, de el nem pusztulunk.*”

Az 56 éve történt események már csak kevés ember emlékezetében élnek elevenen. Üdvös tehát, ha most az itteni emléktábla megkoszorúzásakor, nemcsak a minorita rendházból elhurcoltakra gondolunk, hanem a magyar egyház történelmének többi, ehhez hasonló fájdalmas eseményeit is szívünkbe vessük, s a fiatalabb nemzedék figyelmét az elhurcoltak tanúságtételére irányítjuk. Lehet üldözések közepette is hűségessé maradni, s lehet egy istentelen világnézetet ránk erőszakoló társadalomban is Krisztus útján járni. Ez igaz volt 56 évvel ezelőtt, és igaz mai társadalmunkban is.

Engedjék meg, hogy ezt a rövid megemlékezést a 18 és fél évet kommunista börtönökben töltött *Lénárd Ödön* piarista atya vasmiséjén mondott szavaival fejezzem be, amelyekkel bebizonyította a márianosztrai börtönének falára elhelyezett emléktáblára írt igazságot:

„LEGYŐZVE GYŐZTEK”

JÖVŐT ÉPÍTENI CSAK IGAZ, BECSÜLETES ALAPOKRA LEHET.
ORSZÁGUNKBAN NEM TÖRTÉNT MEG A MÚLT TISZTÁZÁSA.
NEM KERESSEM AZ OKÁT, CSAK A JÖVŐT SZERETNÉM ÉPÍTENI.
ÉPPEN MÚLTAMNÁL FOGVA JOGOT ÉRZEK ARRA,
HOGY MINDENKINEK MEGBOCSÁSSAK,
ÉS MINDENKITŐL BOCSÁNATOT KÉRJEK.
BÍZOM BENNE, HOGY EZ MEGINDÍTTJA A VÉGSŐ KIENGESZTELŐ-
DÉS FOLYAMATÁT
AZ „ÜLDÖZÖTT” ÉS AZ „INTÉZMÉNYES” EGYHÁZ KÖZÖTT.
SENKI SZÁMÁRA SEM MEREK KEVESEBB IRGALMAT KÉRNI AZ ÚR-
ISTENTŐL,
MINT AMENNYIT A MAGAM SZÁMÁRA REMÉLEK.

A gyűlölet vereség. A szeretet győzelem.

(Elhangzott 2006. június 18-án, a miskolci minorita rendház falán elhelyezett emléktábla koszorúzásán, a szerzetesek elhurcolásának 56. évfordulóján.)

Tanárként, magyarként a nehéz időkben

2006. május 8-án a Hortobágyra Miskolcra kitelepítettek egy kitűnő könyv megjelenését ünnepelték – sok hozzátartozó és barát örömevel együtt. A könyv szerkesztője dr. Kováts Dániel tanár úr, aki a munkát W. Balassa Zsuzsa és Bánhidy Attila sorstársai segítségével, *Száműzöttek a Hortobágyon* címmel végezte el, és annak eredményét ekkor adta a miskolci olvasók kezébe. Az esemény létrejötté tette lehetővé a Szegeden élő és alkotó tanár úrral való beszélgetést.

– *Kedves tanár úr! Bevezetésként, kérem foglalja össze eddigi életútját, küzdelmes életének legfontosabb eseményeit, történéseit!*

– Abaújnádasdon születtem, Szlovákiában, Kassa közelében, 1929. december 22-én. Édesapám ott gazdálkodott a család 200 holdas birtokán. Nem sokkal azután, hogy falunk 1938 őszén visszakerült Magyarországhoz, apám állami szolgálatba lépett, s Miskolcra kerültünk, ahol a megyeházán a gazdasági felügyelőség vezetője lett. Miskolcon fordult érdeklődésem az irodalom felé, gimnáziumi tanáraim, dr. Csorba Zoltán és Gyárfás Imre irányítása mellett. Első írásaim az általam szerkesztett diáklapokban és a Nemzeti Parasztpárt *Szeberényi Lehel* szerkesztette miskolci hetilapjában, az Északi Szabad Szóban jelentek meg. Egyetemi tanulmányaimat Budapesten 1948-ban kezdtem meg magyar–angol tanári szakon, diplomámat azonban csak némi kitérő után (magyar nyelv és irodalomból 1957-ben, angol nyelv és irodalomból 1961-ben) kaphattam meg.

– Pedagógusi pályámat azonban Miskolc-Perecesen, a 104-es számú bányaiipari tanulóintézetben 1954-ben megkezdtem, majd hat éven át a bodrogközi Zemplénagárdon általános iskolában tanítottam. Ezt követően 1961-ben kerültem a sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Gimnáziumba, ahol nevelőmunkámmal párhuzamosan szakirodalmi munkásságom kibontakozhatott. 1974-től 62 éves koromban bekövetkezett nyugalmomba vonulásomig (1992) a sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola tanára voltam. Feladatomban elsősorban a magyar nyelvészet és a beszédművelés oktatása volt, de részt vettem az angol nyelvi képzésben, a honismereti szakkörvezető-képzésben és a népfőiskola újjászervezésében is. Bölcsészdoktori oklevelet irodalomtudományból a debreceni egyetemen szereztem (1979). A pártpolitikától távol tartottam magam, de tagja lettem több szakmai egyesületnek (pl. Irodalomtörténeti Társaság, Nyelvtudományi Társaság, Anyanyelvápolók Szövetsége, Honismereti Szövetség, Népfőiskolai Társaság, Kazinczy Ferenc Társaság, Magyar Comenius Társaság).

– Rendszeresen publikálok az irodalom, a nyelvészet, a művelődéstörténet, a honismeret különböző témaköreiből, de elsősorban nevelőnek tartom magam. Ez abban is megmutatkozik, hogy nem köteleztem el magam egyetlen szűkebb szakterület művelése mellett. Írtam szaktárgyaim módszertanáról, Sárospatak és Sátoraljaújhely múltjáról és jelenéről, kiadták nyelvművelő írásaim gyűjteményét, számos könyvis-

mertetésem jelent meg miskolci orgánumban. A magyar írók közül Kazinczy Ferencel, Tompa Mihállyal, Móricz Zsigmonddal foglalkozom leginkább, s érdekelnek a kultúra helyi hagyományai. A nyelvészetben belül a névtant művelem elsősorban. Szívesen vállalom érdeklődésemnek megfelelő szerkesztői feladatot.

– Munkásságomat több kitüntetéssel és díjjal jutalmazták. Közülük különösen kedves nekem a Kazinczy-díj (1984), az Apáczai-díj (1991), a Borsod–Abaúj–Zemplén megyei közgyűlés által adományozott alkotói díj (1993), a Lőrincze-díj (1999), a Köztársasági Arany Érdemkereszt (2003), valamint az a nagy megtiszteltetés, hogy Sátoraljaújhely (1986), Sárospatak (1999) és Zemplénagárd (2001) díszpolgárává választott.

– 1958-ban megnősültem, feleségem *Schneider Júlia* tanítónő. Három gyermekünk és hét unokánk van. Nem sokkal azután, hogy feleségemmel nyugalomba vonultunk, lányom és kisebb fiam rábeszélésének engedve Szegedre költöztünk (1993), hogy segítsünk ott élő fiúunokánk nevelésében. Ez életformaváltással járt természetesen: kevesebb időt töltök a szakmai nyilvánosságban, s többet dolgozószobámban az íróasztalom mellett. Főként szerkesztői és szerzői kötelezettségeim vannak; szerkesztem a Kazinczy Ferenc Társaság *Széphalom* című évkönyvét, a sárospataki főiskola *Sárospataki Pedagógiai Füzetek* című kiadványát, technikai szerkesztőként gondozom a Magyar Comenius Társaság *Bibliotheca Comeniana* című könyvsorozatát, rovatvezetője vagyok a *Honismeret* című folyóiratnak. Néhány programban – így az anyanyelvi mozgalomban – továbbra is feladatot vállalom a sátoraljaújhelyi székhelyű Kazinczy Ferenc Társaság, valamint az Anyanyelvpolók Szövetsége elnökségi tagjaként, s élő a kapcsolatomban sárospataki volt munkahelyemmel, a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karával.

– Ön a miskolci Lévay József Református Gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait és érettségizett a '40-es évek második felében. Felidézné az iskola szellemiségét, tanáregyéniségeit, akik esetleg önre az átlagosnál nagyobb hatással voltak? Ki volt az igazgató, ki a tiszáninneni református püspök abban az időben? Milyen mértékben volt érzékelhető az iskola nevelési gyakorlatában a keresztyén spiritualitás.

– A gimnázium első négy osztályát Kőszegen katonaiskolában végeztem, a háborút követően, ötödiktől lettem a miskolci református Lévay József Gimnázium tanulója; ott érettségiztem 1948-ban, az államosítás előtti utolsó egyházi irányítású évfolyamban. Evangélikus vallású vagyok, természetes volt, hogy édesapám ebbe az iskolába íratott be. Máig hálás vagyok az engem ott ért pozitív hatásokért. Az iskola 1560-ig visszanyúló múltja, hagyományai tiszteletet parancsoltak azokban a válságos években is. *Enyedy Andor* volt akkor a református egyházkerület püspöke, akinek hatásos prédikációit magam is többször hallgattam a Kossuth utcai templomban. Vasárnaponként azonban édesapámmal az evangélikus templomba jártunk, ahol a nagy tekintélyű *Duszik Lajos* hirdette az igét, valamint *dr. Weiser Elek*, aki egyúttal hitoktatóm (majd jóval később eskető lelkészem) volt. A gimnázium igazgatói tisztét *Zsupán László* töltötte be, aki alacsony termete ellenére osztatlan tiszteletet vívott ki a maga és iskolája számára mind a tantestületben, mind a diákság körében, mind pedig a városi közéletben. Fiúgimnázium volt a miénk, s a határozott követelményeket tá-

masztó iskolavezetésnek köszönhetően alakult ki a fegyelmezett légkör, a tartalmas iskolai élet. A tanév rendszeresen közös istentisztelettel kezdődött és zárult az ősi avasi templomban. A keresztyén szellemiségnek az én diákéveimben sajátos felhangot adott az 1944 decemberében bekövetkezett hatalmi változás. Az egyházak mozgásterét fokozatosan szűkítették, hangsúlyt kaptak viszont a protestáns iskolakultúrának azok az elemei, amelyek a társadalmi közegben való küldetés teljesítésében testesültek meg. Tanáraink – gyakran minket, diákokat is bevonva – előadásokat tartottak Miskolcon és a környező falvakban, elősegítették a szegény sorsú tehetséges parasztfiúk iskoláztatását, kihelyezett oktatást szerveztek. Iskolai évkönyveink hosszan sorolták tanáraink iskolán kívüli tevékenységének tényeit. Reám a legnagyobb hatással *dr. Csorba Zoltán* magyar–angol szakos osztályfőnökünk volt, majd amikor őt tankerületi főigazgatóvá nevezték ki, történelemtanárunk, *Csatáry Imre* vette át az osztály vezetését. Mondottam már: nekik köszönhetem az irodalom és a történelem iránti érdeklődésem meg-alapozását, s Csorba Zoltán példáját követve választottam én is hivatásomul a magyar–angol szakos tanárságot. De hatott rám második magyartanárunk, Gyárfás Imre is, akinek segédkeztem olykor az igen gazdag iskolai könyvtár rendezésében, valamint *dr. Árokszállás Zoltán*, *Király Uzor*, *Bándi Géza* egyénisége. Vallási vonatkozásban *Balázs Győző* volt iskolánk meghatározó személyisége, aki református osztálytársaimnak a hittant tanította, s akit én a Bethlen Gábor Kör tanárelnökeként ismerhettem meg közelebről. A Kazinczy Ferenc Önképzőkör tanárelnöke *Kiss Kálmán* volt, s maradandóan szép emlékem az a megtiszteltetés, hogy VIII. osztályos koromban engem választottak meg a kör ifjúsági elnökének.

– *Tanultak-e az iskolában nem református; más protestáns, katolikus, esetleg zsidó vallású diákok? Volt-e ateista diák, vagy be merte-e vallani, ha az volt? Milyen volt a viszony, a kapcsolat az illetéknéppen különböző vallású, és esetleg különböző gondolkodás módú, netán szekularizálódó szellemiségű diákok között?*

– Mivel a katolikusoknak és (elhurcoltatásukig) a zsidóknak is volt a városban középiskolájuk, valamint volt állami gimnázium is Miskolcon, hozzánk elsősorban református és evangélikus vallású fiúk jártak, az évek során azonban akadt egy-két római katolikus osztálytársunk is. Ateista megnyilatkozásokkal diáktársaim körében nem találkoztam, bár az önképzőkörben sorra kerültek olyan témák, amelyek a természettudományos gondolkodás megnyilatkozásai voltak, sőt a marxizmus bizonyos tételeivel is foglalkoztak. A Miskolcon is megszervezett népi kollégiumokban folyt bizonyos antiklerikális nevelés, nem emlékszem azonban, hogy ez konfliktust okozott volna osztályunkban. Sőt: érdekes lehet, hogy a megváltozott viszonyok ellenére a velem érettségizett fiúk közül hatan a lelkeszi hivatást választották, teológiára iratkoztak be. Az iskola szellemiségét egyébként is a vallási türelem jellemezte; inkább érzékeltük a szilárd hiten alapuló világnézeti meggyőződést tanáraink részéről, mint a vallásosság külsőséges megnyilatkozásait.

– *Érzékelhető volt-e az iskolában valamilyen formában a közelgő kommunizmus fenyegető hatása? Diákként tapasztaltak-e valamilyen korlátozást? Ha igen, milyen esetleges reakció volt tapasztalható a tanárok, a diákság körében?*

– Különösen utolsó középiskolás évemben kellett megtapasztalnom a kommunizmus erőinek elhatalmasodását, fenyegetését. 1948. március 15-én a száz évvel azelőtt lezajlott történelmi eseményekre emlékeztünk. Az ünnep előestéjén felvonultunk a város többi iskolájának diákságával együtt, s a Szemere-szobornál a Fráter György Gimnázium tanulója mondott lelkes hangú beszédet. Másnap a Kossuth-szobornál volt a városi ünnepség – meghatott, hogy önképzőköri elnökként iskolánk koszorúját én helyezhettem el a szobor talapzatánál –, ott hallgattuk meg a Pestről érkezett szónok (emlékezetem szerint *Horváth Zoltán* szociáldemokrata vezető) ünnepi beszédét. Ő ekkor fenyegető hangnemben mondott bírálatot azért, mert előző este Miskolcon egy diák a nyilvánosság előtt keresztény és nemzeti jelszavakat mert emlegetni. Mint megtudtam, diáktársunkat kihallgatásra bevitték a rendőrségre, s figyelmeztetésben részesült. Tehát az úgynevezett „fordulat évében”, 1948 márciusában már leckét kaptunk a megerősödő diktatórikus hatalomtól, hogy a keresztény és nemzeti eszméiség üldözendővé vált. Az iskola életére is fokozatosan árnyékot borított az a tény, hogy a parlamentben megszavazták az egyházi iskolák államosítását, s nyilvánvalóvá lett, hogy a Lévy Gimnáziumnak ez az utolsó egyházi tanéve. Azután persze akadt tanáraink között, aki később a Magyar Dolgozók Pártja tagja lett, de olyan is, aki politikai üldöztetés részesévé vált. *Szabó József* tanár úrral például együtt szenvedtük el néhány évvel később a hortobágyi kitelepítést és következményeit. Tanáraink azonban szakmai felkészültségük alapján olyan tekintélyt szereztek, hogy meg tudták őrizni integritásukat. *Tóth Ferenc* és dr. Árokszállásy Zoltán a miskolci egyetemre került, Csatáry Imre, dr. Csorba Zoltán szakfelügyelői megbízást kaptak, többen elismert publikációs tevékenységet végeztek. Az államosítás összevonta az egykori katolikus és református gimnáziumot, de mi mindig a Szinva-parti épületben tartottuk találkozóinkat. Bár osztálytársaim útja politikai értelemben több irányba vezetett, valami közös értéket azért mindenki megőrzött az alma matertől kapott talentumok megtartásának és továbbadásának igényéből. Például *Várady József* osztálytársunk 2005-ben „A miskolci református Lévy József Gimnázium tanulói voltunk 1940–48 között” címmel összeállított egy kis kötetet diákéveink emlékeiből és dokumentumaiból, ebből ki-ki képet kaphat diákéveink és további életutunk tényeiről.

– *Érettségi után hogyan alakult tanár úr élete? Hol folytatta tanulmányait? Milyen volt az egyetemen a személyi kultusszal terhelt kommunista rendszerben a szellemiség? Milyenre volt politikai vagy apolitikus?*

– A jeles érettségimmel felvételi vizsga nélkül bekerültem a budapesti tudományegyetem bölcsészkarának magyar–angol tanári szakára. Ekkor kezdték ott azt a reformot, amely a marxizmus–leninizmus térhódítását szolgálta. Nyugdíjba küldtek olyan jeles tudósokat, mint például az irodalomtörténész *Horváth Jánost* és *Alszeghy Zsoltot*. Az ifjúsági szervezet igyekezett a hallgatóságot a mozgalomba bevonni. Természetes törekvésem volt, hogy keressem a hozzám hasonló nevelésben részesült új társaim barátságát, s legalább magánéletünkben próbáljunk megőrizni valamit keresztényi és nemzeti elkötelezettségű meggyőződésünkéből. Így kötöttem szoros barátságot egy kecskeméti piarista gimnáziumban végzett és egy nyíregyházi evangélikus gimnáziummal.

ziumban érettségizett évfolyamtársammal. A gyanakvós légkörében a templomba járás titkolandó cselekedet lett, de én még hallgattam egy ideig a Kálvin téren *Ravasz Lászlót*, a Deák téren *Ordass Lajost*, *Keken Andrást*. Aztán észre kellett vennem, hogy az egyház magatartásában is változóban van valami. Az egyetemen *Dezséry László* volt az egyetemi lelkészünk, s amikor aggodalmaskodó kérdéseket tettünk fel neki püspökünk letartóztatása után, ő azt válaszolta, hogy nem vonhatja kétségbe a magyar bíróság ítéletének jogszerűségét. Azután hamarosan ő lett a bebörtönözött Ordass Lajos utódja a püspöki székben 1956-ig, mikor elődjét a devizagazdálkodást sértő bűncselekmény vádja alól felmentették és rehabilitálták. Ilyen körülmények között a helyét kereső, szellemi-lelki autonómiáját megőrizni vágyó fiatalember nem sok támaszt talált. Két említett barátommal elhatároztuk, hogy „folyóiratot” alapítunk, s a benne közölt írásokkal próbáljuk ellensúlyozni a ránk nehezedő külső nyomást. Igyekeztünk kihasználni a főváros adta kulturális lehetőségeket, egy bennfentes évfolyamtársunk segítségével gyakran sikerült olcsó jeggyel bejutnunk a színházba, az Operába, hangversenyekre, s kiállításokra is jártunk. Bizonyos kutatómunkában is szerepet vállaltam, közreműködtem Ady Endre publicisztikai írásainak a napilapokból való kimásolásában *Földessy Gyula* irányításával. *Bóka László* professzor mellett pedig *Móricz Zsigmonddal* kezdtem el foglalkozni. Teljesen nem tudtam kivonni magamat az egyetemi diákközösség életéből, részt vettem az angol szak énekkarában, s a békebizottságának titkára lettem. Éppen valami dekorációt helyeztem el az egyik tanszéki helyiségben, amikor párttitkárunk behívott magához, és azt mondta: „Kováts elvtárs, te igyekvő, tehetséges ember vagy, nem gondoltál még arra, hogy itt lenne a helyed közöttünk, a pártban?” Mormogtam valamit, s ijedten tértem haza szálláshelyemre, nagybátyámék kis budai cselédszobájába. Irtóztam attól, hogy belépjek a pártba, de tanácstalan voltam, miként hárítsam el ezt a „megtiszteltetést”. Ugyanakkor félttem attól is, hogy egy alaposabb „káderezés” kideríti, hogy apai nagyapám földbirtokos volt, hogy apám az első világháborúban vitézi címet szerzett, s ennek az eltitkolt származásnak a következménye akár az egyetemről való eltanácsolás is lehet. Meglehetősen feszültégekben éltem tehát.

– *Megosztható-e olvasóinkkal azoknak a politikai konfliktusoknak-összeütközéseknek a tartalma, amelyek ebben az életszakaszban tanár úr életének részét képezték? Milyen retorziókkal, büntetésekkel kellett szembenéznie? Hol, milyen körülmények között kellett a büntetéseit elszenvednie? Ezeket a helyeken milyen társakra, netán ellenlábásokra talált?*

– Arra törekedtem, hogy miközben próbálok hű maradni önmagamhoz, kerüljem a politikai konfliktusokat. Vállaltam tehát bizonyos társadalmi munkát csoporttársaimmal együtt. Sorsomat azonban semmiképp nem kerülhettem el. Egy magyar–francia szakos évfolyamtársunk egyszer csak bevallotta nekünk, hogy őt még gimnazistakorában valami miatt bevitték a rendőrségre, megverték, és arra kényszerítették, hogy besúgó legyen. Az egyetemen is elvárták tőle ezt, s mivel nem sok jelentenivalója akadt, elmondta a rendőrségen, hogy van három évfolyamtársa, akik folyóiratot szerkesztenek a maguk szakállára. Azzal, hogy ezt nekünk megvallotta, barátságáról tett bizonyosságot. A mi kis baráti körünk *Eszme* című, írógépen négy (!) példányban előál-

lított kis újságjáról volt szó. Úgy gondoltuk, ha most hirtelen abbahagyjuk vállalkozásunkat, gyanút keltünk, ezért inkább arra törekedtünk, hogy folytassuk az írást, de kerüljük az olyan témákat, amelyekbe politikailag bele lehet kötni. Nem gondoltuk, hogy önmagában ezt a „lapkiadást” illegális tevékenységnek, politikai aknamunkának fogják tekinteni. Pedig ez történt. Egyik barátunk 1951 februárjában eltűnt. Sejtettük hová. Júniusban – harmadik évünket zártuk ekkor – engem is letartóztattak harmadik barátunkkal együtt. A Gyűjtőfogházban találtam magam, s a kihallgatások során kiderült, hogy politikai izgatással vádolnak bennünket, amit az Eszme című folyóirat kiadásával valósítottunk meg. A házkutatás során lefoglalták írógépeimet, lapunk számain, több könyvet, még a Bibliámat is. Augusztusban bíróság elé kerültünk a Markó utcában, a hírhedt *Olti Vilmos* ítél el bennünket. Egyik barátomat azért, mert egyik írását úgy magyarázták, mintha az a Tito marsall melletti állásfoglalás lenne, a másikat azért, mert egyik novellájának szereplője arról panaszkodik, hogy származása miatt nem vették fel az egyetemre, engem meg azért, mert én írtam le mindezt írógépeimen. Fellebbezni nem mertünk, kirendelt ügyvédek sem tanácsolták ezt, s korábbi kihallgató tisztünk érzékeltette velünk, hogy amennyiben felmentenének minket, internálás vár ránk. Az ügyész viszont fellebbezett. Ez kedvezett nekem, mert bár nem vehettünk részt a fellebbviteli tárgyaláson, másfél éves eredeti büntetésemet nyolc hónapra csökkentették. Ez csak akkor derült ki, amikor 1952 februárjában váratlanul elengedtek. Dobogókőn dolgoztunk a Belügyminisztérium üdülőjének építkezésén. A nyolc hónap sokféle élményben részesített. Két hónapig magánzárkában tartottak, megtanultam, mit jelent tétlenségben egyedül élni, elgondolkodni bizonytalan sorsomon s azon a fájdalomon, amit szeretteimnek okozok. Próbáltam becsületes maradni a kihallgatások alatt, s máig boldoggá tesz, hogy hármunkon kívül senki mást nem tudtak ügyünkbe bevonni, megvádolni. Aztán a Markóban már sokan voltunk. Együtt éltem például egy parasztemberrel, akit azért ítéltek halálra, mert nemzetőrként lelőtt egy nővel erőszakoskodó részeg orosz katonát. És megismertem ügyeskedő valutaüzérek, akik a börtöncellából is megtalálták a megfelelő kapcsolatot azokkal, akik kivihették onnan őket. A személyi kultusz diktatórikus évei voltak ezek, amikor senki sem érezhette magát biztonságban, tele voltak a börtönök, a hatszemélyes zárkákban tizenketten szorongtunk. Dobogókőn már együtt voltam barátaimmal, ami nagy erőforrás volt mindhármunknak, könnyebben teltek a hetek, hónapok. Én ugyan hamarabb szabadultam, mint ők, de várt egy újabb megpróbáltatás. Négy hónap múltán, 1952 júniusában Miskolcapolcáról édesanyámmal és nővéremmel együtt egy éjszaka a ránk törő ávosok elhurcoltak minket, s 15 hónapos hortobágyi száműzetés következett. Magam ekkorra már hozzáédződtem a rendkívüli helyzetekhez, s igyekeztem az állami gazdaság kocsisaként helytállni. Életutam mélypontján álltam akkor, úgy éreztem, innen már nem vezethet lefelé út. A Nagy Imre-féle kormányprogram alapján 1953 szeptemberében szabadultunk onnan. Építőipari segédmunkásként dolgoztam Miskolcon, míg 1954 tavaszán váratlanul alkalom nyílt arra, hogy Percesen a 104. sz. vājáriskola diákothonában nevelőként alkalmazzanak. Innen adtam be kérelmemet az egyetemre, hogy engedélyezzék tanulmányaim befejezését. Bóka László volt akko-

riban a bölcsészkar dékánja, lehet, hogy emlékezett rá, korábban dolgozni kezdtem mellette, engedélyezte, hogy a levelező tagozatra beiratkozhassek. Így sikerült előbb a magyar, majd az angol szakos tanári diplomát is megszereznem. Érdekes, hogy míg egyfelől nagy öröm s bizonyos fokig az enyhülés jele volt számomra a pedagógus munkakörben való elhelyezkedésem és tanulmányaim folytatása, másfelől ismét megízlelhettem a rendszer politikai könyörtelenségét. Egy alkalommal az országos központ kiküldötté látogatott el Pecesre, bejött egyik órára is, majd a könyvtárban – melynek ott gazdája voltam – leült velem beszélgetni. Akkoriban jelent meg valamelyik folyóiratban Németh László *Galilei* című drámája, és F. elvtárs arról kezdett el velem beszélgetni. Nagy vita ugyan nem volt köztünk, mégis, amikor elment, igazgatóm azt mondta, hogy F. elvtárs nem tart politikailag megbízhatónak, s azt javasolta neki, hogy ne engedjen tanítani, legfeljebb nevelőtanári beosztást adjon. Igazgatóm becsült engem, de megéreztem, hogy itt nem sok babér terem számomra. Elhatároztam, hogy eltűnök Miskolcra. 1955 nyarán sikerült a Bodroghöz távoli csücskében, Zemplénagárdon általános iskolai tanárként elhelyezkedni, ahol a falu befogadott, s az ott töltött hat esztendő kedves emlékei máig bennem élnek.

– *Előrevetítették-e egyetemista életének tapasztalatai egy olyan, revelációszerű megmozdulás eshetőségét, mint ami végül is az 1956-os forradalom és szabadságharc lett? Milyen élményekben volt része az 1956-os forradalom idején, illetőleg közvetlenül utána?*

– Sok mindent átéltem a kommunista diktatúra éveiben, de sohasem gondoltam volna, hogy az elégedetlenség forradalmi megmozdulásokban fog kirobbanni. Érzékeltem azt, hogy szinte nincs olyan társadalmi réteg – a pártapparátust és közvetlen környezetét leszámítva –, amely ne szenvedett volna el súlyos erkölcsi és anyagi sérelmeket, nem hittem azonban, hogy van olyan társadalmi erő, amely képes szembefordulni a létező hatalommal. A forradalom tehát váratlanul ért, s nem tudtam fenntartás nélkül bízni sikerében. Én akkor falun éltem, 300 kilométerre a fővárostól, a rádió jelentette a világgal a kapcsolatot. Mi is felvonultunk a falu hősi emlékműve elé, s kiálltunk a budapestiek követelései mellett, majd sztrájkoltunk, amíg csak lehetett. A forradalomnak az emberek nemesebb érzéseit előhívó hatását is érezkelhettem. Láttam, milyen lelkesen ajánlják fel s teszik teherautókra a könyörtelen beszolgáltatással sújtott, egyszerű emberek a szájuktól megvont élelmiszeradományaikat, hogy segítsenek a főváros éhező népén. Egy falusi ember azzal az ajánlattal keresett fel, hogy szervezzünk kis csapatot, s induljunk fegyverrel a budapestiek megsegítésére, de én nyugalomra intettem. Hamar rá kellett döbennünk a túlerő fenyegető erejére; az agárdi templomdombról hallani lehetett a Záhonynál bevonuló szovjet tankok dübörgését. A Tiszán át falunkba menekülő néhány magyar határőrkatona elbeszéléséből tudtuk meg a nagy szomszéd ellenséges szándékát. A vérbe fojtott forradalom azonban hatásában kitörülhetetlen lett. Igaz, május elsején Budapesten már százezres tömeg élte Kádár Jánost, kegyetlen megtorlás szedte áldozatait, mégsem lehetett visszatérni a diktatúra '56 előtti módszereihez. A falu népét 1961-ben beerőszakolták a termelősövetkezetbe, de a padlássöprő beszolgáltatási rendszert nem állíthatták vissza. És noha következetesen ellenforradalomról beszélt több mint 30 éven át a hata-

lom, mindenki tudta, aki átélte azokat a napokat, hogy népfelkelés tört ki forradalmi erővel '56 októberében.

– *Forradalmunk, szabadságharcunk ötvenedik évfordulóján, egy eseményekben és tevékenységekben gazdag magyar keresztény értelmiségi életnek – reméljük – a közepén, mi az, amit folyóiratunk olvasói számára legfontosabb dolognak tart üzenni?*

– Két évvel ezelőtt egy ünnepségen méltattam 1956 jelentőségét. Akkor elgondolkoztam azon, vajon gyászünnepet kell-e tartanunk ilyenkor. Azt hiszem: nem. Gyászoljuk ugyan a terror áldozatait, vértanúinkat, sőt még az ellentábor halottait is, akiket a hatalom kényszerített támadásra, a véráldozat azonban olyan történelmi megmozdulás ára volt, amely bámulatra készítette a nagyvilágot, és erőforrásává lett a nemzetnek. Örömmünnek sem nevezhetjük azonban október 23-át, mert a forradalom krónikájában ott van november negyedike is, s nem feledhetjük a megtorlás szörnyű tényeit: a kivégzettek százait, a megtört magyarok ezreit. Emlékünnepet tartunk tehát, amelyen kinyilvánítjuk ugyan a gyász szomorúságát és a dicsőség fényét, a legfontosabbnak azonban azt kell tekintenünk, hogy őrizzük 1956 forradalmának és szabadságharcának emberi-közösségi értékeit, örökségét. Elgondolkodtatott az is, hogy ma – hála Istennek – nem kell barikádokat emelni, fegyverek sem fenyegetik hazánk függetlenségét, az állampolgárok szabadságjogait. Sokszor érezhetjük mégis az autonóm nemzet és az autonóm személyiség ellen ható erőket. Amikor kétségbe vonják vagy elhallgatják a nagy magyar elődök érdemeit, egy uniformizált tömegkultúra ízlésvilágát erőltetik ránk, vagy azt hirdetik, hogy az embernek csak kenyérré és cirkuszra van szüksége, s feledtetik az erkölcsi értékeket, akkor jusson eszünkbe az elődök, a történelmi idők, 1956 üzenete. Három mondatban foglalhatom össze ezt az üzenetet. Próbáljuk megvalósítani azt az önzetlen tisztaságot, amely a forradalmat kísérte! Igyekezzünk megőrizni a hazaszeretetnek azt a lángját, amely minden időben csodás tettekre ösztönözhet! Élesszük az embertársaink iránti szolidaritás, a közösségért viselt felelősség érzelmét! Ha így teszünk, akkor nem lesz az ünnep üres szólamok hangoztatásának alkalma, akkor lesz igazi ünnep mindannyiunk számára. S akkor lesz Magyarország emelkedő nemzet.

ZSUGYEL JÁNOS

Emléklapok az egyházüldözés éveiből

(1945–1964)

A miskolci evangélikusság mintegy öt évszázadon keresztül jelentős szerepet játszott a város történetében. A gyülekezet történetének dokumentumokkal alátámasztott két évszázados eseményeit alaposan feldolgozta a Várhegyi Miklós és Szebik Imre szerzőpáros¹. Az 1983-ban megjelent kiadvány azonban – érthető okokból – csak korlátozott terjedelemben és visszafogott hangnemben foglalkozik az 1945 utáni eseményekkel. A legújabb kori egyházüldözés eseményeinek ismerete azonban elengedhetetlen, ha meg akarjuk érteni, hogy a miskolci evangélikusság történetében a több mint másfél évszázados, lelkiekben, lélekszámban, kisugárzásban és anyagiakban mutatkozó gyarapodást és terebélyesedést miért követték az elmúlt évtizedekben a fogyás és hanyatlás jegyei. A Miskolc város közéletében aktív szerepet vállaló tetterős evangélikus polgárok gyülekezetéből mára lélekszámban és erejében erősen megfogyatkozott, befelé forduló hitközség lett.

Ez az írás a Miskolci Evangélikus Egyházközség irattárában fellelhető dokumentumok alapján kísérli meg a háború utáni másfél évtized történetét rekonstruálni. Nehéz dolog meghatottság nélkül olvasni ezeket az iratokat. Mennyi bölcs gondolat, mennyi őszintén szolgáló akarat, mennyi reménység, mennyi újrakezdés! A körülmények szorító fogságában tevékenykedő elődeink hitéből és cselekedeteiből ma is bizalommal meríthetünk erőt. De keresztényként legfőbb reménységünket a történelem Urában, Jézus Krisztusban találhatjuk meg. Abban a bizonyosságban, hogy mind magunk, mind elődeink életét nem a vak véletlen, hanem a veszteségeinkben, hiányainkban is gondot viselő kegyelem irányítja. Bízunk abban, hogy az Egyház Ura fogvatkozásainkban és erőtlenségünkben is mellettünk van és az újrakezdés, az új kezdet örömét készíti elő számunkra.

A dokumentumok olvasása reménység szerint lehetőséget nyújt a gyülekezet életében befolyásoló szerepet játszó lelkészek és egyháztagok alakjának újbóli felidézéséhez, s ma már az események egykori tanúi és leszármazottai is kellő távlatlalt tudják szemlélni akár saját szerepüket is a történelem alakításában.

A MISKOLCI EVANGÉLIKUSSÁG A VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEKBEN

A gyülekezet élete az 1944. évi ostrom után viszonylag gyorsan konszolidálódott. Duszik Lajos főesperes-lelkész, valamint a vallástanító lelkészek híveik sorsában osz-

¹ Várhegyi Miklós–Szebik Imre: A Miskolci Evangélikus Egyházközség története 1783–1983. Kézirat gyánánt, Miskolc, 1983.

tozva helyükön maradtak. Bár Bruckner Győző, a gyülekezet felügyelője a megszálló csapatok elől külföldre távozott, majd visszatérését követően 1946-ban lemondott tiszteről, a gyülekezet vezetése tette készen állt hozzá a háború ütötte valóságos és lelki sebek gyógyításához. A templom épülete jelentős kárt nem szenvedett, de a gyülekezeti terembe beköltöző orosz katonák a könyvtár állományában jelentős pusztítás végeztek. Az itt berendezett katonai pihenőhely és mozgóképszínház a gyülekezet békebelihez hasonlatos pezsgő életének kibontakozását gátolta. Majd' egyéves kényszerű társbérlet után, 1946 februárjában közölhette az egyháztanácsí jegyzőkönyv, hogy „Is-ten kegyelméből az egyházi épület megszabadult az orosz katonai megszállás alól”.

Az egykor az egyház anyagi forrásainak megerősítésére épített Hunyadi utcai bérház is újabb bosszúságok forrásává vált. Az inflációs időkben gyorsan elértéktelenedő lakbérek nem fedezték a háborús károk helyreállításának költségeit, s anyagihiány miatt a renoválásra felvett bankhitel felhasználása is akadozott, bár ennek visszafizetése a háborút követő hiperinfláció miatt később nem jelentett nehézséget a gyülekezetnek. A Luther-udvarral szembeni téren sebtében kialakított szovjet hősi emlékmű építése során eltömítették a csapadékelvezető csatornát, ezért a bérházak pincéjét az esőzések követően rendszeresen elárasztotta a szennyvíz.

Jelentősebb hátrányt okozott a háború előtt örökségként a gyülekezet tulajdonába jutott 400 holdas vattai földbirtok elvesztése.

A birtokon gazdálkodó bérlő az 1944. évben az egyháztól felvett terményelőleg összegével nyugatra távozott, a helyi lakosok pedig a földosztás lázában művelni kezdték a gazdátlan földet. Hiába érkezett a helyszínre a gyülekezet tagjaiból kirendelt vattai birtokbizottság, hiába utazott a gyülekezet lelkésze Budapestre Pártay Tivadar országgyűlési képviselőhöz, sem a föld után járó bérleti díjak érvényesítésére, sem a birtok visszavételére nem kerülhetett sor. Az érvényes jogszabályok alapján lakás- és iskola-fenntartási indokkal csereingatlan-igényét is benyújtotta a gyülekezet, de az ingatlanjuttatás éveken keresztül lebegő kérdését nem sikerült dűlőre vinni, s az egyháztanácsí jegyzőkönyvben rögzített 1948. évi bejegyzés alapján felkérték a gyülekezetet, hogy az akkoriban már időszerűtlen kérdést tovább ne bolygassák.

Igy a gyülekezetet mind bérházai, mind birtokai jövedelmétől megfosztották, s ezután hosszú időre arra kellett berendezkednie, hogy kizárólag hívei áldozatkészségére támaszkodjék, hiszen az egyház és az állam közti egyezmény alapján járó, fokozatosan elértéktelenedő államsegély jelképes összege az anyagi helyzetet lényegesen nem javította.

A gyülekezeti létszám, ezzel együtt az egyházfenntartásra kötelezhető egyháztagok összeírása ezért elengedhetetlenné vált. Erre 1948-ban került sor, az akkoriban 70 ezer lakost számláló város népösszeírásai listája alapján. A számbavétel szerint 2967 evangélikus élt városunkban, melyből 1656 egyházfenntartót írtak össze. A gyülekezethez tartozó dél-borsodi missziós terület lélekszáma 363 volt.

Megállapítható tehát, hogy az 1900. évi 2434 fővel szemben az evangélikusság száma még növekedett is. A trianoni békediktátumot követő felvidéki betelepülés következtében 1920-ban 2784 fő volt a miskolci evangélikusság létszáma, s az 1948 évi összeírás újabb gyarapodásról ad tanúbizonyságot. Ennek okaként a természetes gyarapodáson

kívül a II. világháború utáni magyar–szlovák lakosságcserét és a vidéki lakosság városba áramlását lehet megjelölni.

Sajnálatos módon a népszámlálás felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatkérését eltörölte az ateista államvezetés, így csak az egyházzal aktív kapcsolatot tartókat tüntetik fel a későbbi évek összeírásaiban, melyek jelentős számbeli fogyásról tanúskodnak. Így a városba betelepült evangélikusság sorsáról csak találgatásokra vagyunk utalva. Itt élnek ma is közöttünk elvilágiasodott, egyházilag közömbös tömegként, esetleg a vegyes házasságok elszívó hatása vezette őket más gyülekezetekbe, vagy a Felvidékről az ország belsejébe vezető út egyik állomása volt csak Miskolc?

A veszteségek nemcsak anyagi alapjaink porladásában, hanem a mozgástér szűkülésében is jelentkeztek. Az új államvezetés az egyházak közéleti aktivitását csak a világháborút követő első évek koalíciós kormányzása alatt vette tudomásul, a kommunista diktatúra módszeresen igyekezett kiszorítani az egyházakat a társadalom peremére. Először az ifjúsági munka és az egyházi töltésű egyesületi munka korlátozása került napirendre. 1947-ben megszűnt az Evangélikus Diákszövetség, majd a Luther Szövetség fejezte be kényszerűen helyi aktivitását. Az Evangélikus Nőegyletet 1948-ban még csak alapszabályának belügyminisztériumi vizsgálatával zaklatták, 1950-ben azonban már feloszlatták, vagyonát a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége részére kellett átadnia.

A lelkészi szolgálat gyülekezeti alkalmakra történő visszaszorítása is bekövetkezett, ennek keretében 1950 februárjában leállították a fogházi szolgálatot.

Feltehetőleg a fenntartásából kikerülő oktatási intézményekkel veszítette legtöbbet az egyház. A tanítóképző és a jogakadémia közvetlenül az iskolafenntartó tiszai egyházkerület vesztesége volt, de a gyülekezetet is fájón érintette az iskoláktól, az evangélikus egyház egyik legfontosabb missziós terepétől, a tanulóifjúság lelkének ápolásától történő elszakadás. A kötelező iskolai hitoktatás megszüntetése egyben a vallásitanító lelkészek létalapjának fokozatos lemorzsolódását is jelentette. Így a háború előtti 4 fős lelkészi karral szemben az 50-es évek közepére a gyülekezeti lelkész mindössze a városban élő nyugdíjas lelkészek alkalmi segítségére utalva pásztorolta a gyülekezetet.

A felsorolt veszteségek és szorongatások közepette is pezsgő élet folyt a gyülekezetben. Ezt jelzik a fél évtized során megünnepelt évfordulókhoz csatlakozó ünnepi alkalmak. Szinte fel sem ocsúdott az ország a háború pusztításából, 1946 februárjában Luther Márton halálának 400. évfordulóján tartottak ünnepi isentiszteletet. 1947. október 26-án a templom építésének 150. évfordulójáról emlékezett meg a gyülekezet, s emlékezetes az 1848-as forradalom és szabadságharc 100. évfordulójának emlékére rendezett díszközgyűlés, melyben a háború után lassan magára találó magyarság országos ünnepségsorozatához kapcsolódóan az egyház is kinyilvánította elkötelezettségét a társadalmi haladás mellett. Egyéb alkalmak is kínálkoztak, s a gyülekezet – utólagosan is vállalhatóan – nem zárkózott el az új hatalom értelmes törekvései mellé állni. 1947 augusztusában ima-összejövetelt tartott a 3 éves terv sikeréért, mely az aktuális propagandától függetlenül is az egész magyar nemzet tenniakarásáról tanúskodott. 1949 decemberében a gyülekezet támogatta a javasla-

tot, hogy Sztálin 70. születésnapjának méltó ünneplése alkalmából engedjék haza a magyar hadifoglyokat a fogságból.

Így a világháború utáni első fél évtized az élniakarás és a tettvágy jegyében telt el, s az anyagi gondok ellenére a gyülekezeti élet reneszánsza következett be. Nem volt ez magától értetődő folyamat, hiszen az egyházak mindegyike szűkülő mozgástérrel rendelkezett, s aktivitásukat gyanakodva szemlélte az államhatalom. Meg kellett küzdeniük az egyházat az előző, igazságtalan társadalmi rend támaszaként beállítani kívánó politika vádaskodásával, hívei közömbösségével és egzisztenciális okokból is fakadó félelmeivel. Az egyház és a miskolci evangélikusság élni akart, s megmaradt hívei áldozatkészségével új, biztató kezdet elé nézett.

Ekkor következett be váratlanul az egyházköztség lelkészének eltávolítása a gyülekezet éléről.

DUSZIK LAJOS LELKÉSZ ELTÁVOLÍTÁSA A GYÜLEKEZET ÉLÉRŐL

Az egyháztanácsíratok sorában majd' féléves szünet árulkodik arról, hogy a gyülekezet pásztor nélkül maradt. Duszik Lajos lelkész 1949. évről szóló 1950. március 10-i beszámolóját követően 1950. szeptember 14-i keltezésű az egyháztanács üléséről szóló következő beszámoló. A két irat között telt el a gyülekezet történetének feltehetőleg legmozgalmasabb fél éve, írásos dokumentum azonban ebben az időben nem keletkezett, vagy ha keletkezett is, nem helyezték el az irattárban. Így csak a későbbi dokumentumokból rekonstruálhatók 1950 nyarának eseményei.

A fenti rendkívüli egyháztanácsí ülésen nincs jelen a gyülekezet elnöksége. A levezető elnökség Moravcsik Sándor esperes és Becht József egyházmegyei felügyelő. A jegyzőkönyv tanúsága szerint 18 fő vett részt az ülésen, ennek ellenére Vonga László másodfelügyelő megállapítja a szabályszerű összehívás tényét és az ülés határozatképességét. Ezután az elnöklő esperes bejelenti, hogy az 1950. július 20-án kelt minisztériumi irat alapján Duszik Lajos nyugdíjazása miatt a gyülekezet lelkészi helye 1950. július 1-i hatállyal megüresedett. Egyidejűleg bejelentette, hogy a lelkészi állás betöltéséig Smid István nyugalmazott esperest bízta meg az egyházköztség területén a lelkészi szolgálat ellátásával. Elismerte, hogy a „váratlanul jövő nyugdíjazás” ténye aktív és érdemdús férfit érint, így egyedül a 40 év feletti szolgálat ténye indokolhatja a nyugdíjba vonulást.

A szűkszávú jegyzőkönyv nem rögzíti a bejelentés által keltett hangulatot, utal azonban arra, hogy Duszik Lajos gyülekezethez írt levelét a szeptember 17-ére összehívott közgyűlésen felolvassák majd. Ebből a rövid utalásból következtethetünk arra, hogy az egyháztanács, vagy egy része már tudott arról, hogy az esperes bejelentése a nyugdíjazás tényével kapcsolatban csak nagyon szűkszávú tömörítése az eseményeknek. Arra nincs adat, hogy a gyülekezet a ténylegesen 1950. június 22-én bekövetkezett lemondását követően mikor találkozott a gyülekezetből néhány hétig távol levő esperessel, s a távollétével kapcsolatban milyen forrásból, s mennyire értesülhetett. A későbbi események azonban valószínűsítik, hogy a tanácsstalanság nagy lehetett, s ez a

későbbiekben nagyban táplálta a bizalmatlanságot a gyülekezet csoportjai között, s forrása lehetett a későbbi vitáknak és indulatoknak. Mindenesetre az egyháztanács kiküld két bizottságot a lelkészválasztó névjegyzék összeállítására, illetve a díjlevél aktualizálására. Mivel a 75 százalékos jelenlét nincs meg, ezért a lelkész meghívását későbbi ülésre napolta el.

Az 1950. szeptember 17-i rendkívüli közgyűlésen már nyoma sincs az egyháztanács ülésről készült jegyzőkönyv tárgyilagos hangvételének. Ez a nap a nagy indulatok és érzelmi viharok napja, még akkor is, ha az események már visszafordíthatatlan folyamat tudja csak megállapítani.

Az elnöklő Vonga László másodfelügyelő nem hallgathatja el a „szorongó érzést”, mely lelkét ezekben a pillanatokban elfogja, amikor rávilágít arra az „elsőtétülő homályra”, mely a gyülekezet lelkészenek „hirtelen, minden előzetes bejelentés nélküli távozását takarta”.

A gyülekezet számára a homály eloszlását a személyesen meg nem jelent Duszik Lajos levele hozta, melyben utal hosszú eltűnésére, ami után már csak civilben ülhetett be a templom papi padjába.

Tájékoztatása szerint Vető Lajos püspök és Moravcsik Sándor esperes június 22-én megjelent lakásán, s elmondta, hogy az egyetemes felügyelőt az ÁVH arról tájékoztatta, hogy letartóztatására készülnek. A kényszerhelyzet hatására írásban nyugdíjazását kérte, amit a püspök sürgönyileg jelentett be az egyetemes felügyelőnek. Másnap elutazott Budapestre, hogy az egyetemes felügyelőtől többet tudjon meg. Magával vitte pünkösdi prédikációjának kéziratát is, mivel Kessler Ede segédlelkész „elejtett szavaiból” arra következtetett, hogy ez lehet oka eltávolításának. Szabó József püspöknek és Margócsi Emil egyetemes felügyelőnek felolvasta a prédikációt, akik megerősítették abban, hogy a beszédben semmi kivetnivalót nem lehet találni. Ezek után döbbenhetett rá arra, hogy feltehetőleg csapdába esett, kétségbeesetten kérte az egyetemes felügyelőt, hogy igazát bizonyítandó a belügyminiszternél kihallgatáson jelenhessen meg, de ezt, mint már idejétmúlt lépést elhárították. A levélben ezután emelkedett mondatokban emlékezik meg 33 éves miskolci szolgálatáról, s feljánlja alkalomszerű szolgálatait a gyülekezetnek, hiszen „semmit nem vádolhat senki, ami a Luther-köntös viselésére méltatlanná tett volna”. Megállapítja azt is, hogy „KÉNYSZERBŐL ÁLLÍTTATTAM FÉLRE”, ami a 88 megjelent egyháztag közgyűlése számára világossá teszi a nyugdíjazás tényleges körülményeit és az egyházi felsőbbtség kényszerű, de dicstelen statisztálását az eseményekben.

Az egyházi hivatalnokok viselkedésének ismeretében különös erkölcsi helytállásról tesz tanúbizonyságot Vonga László másodfelügyelő, amikor indítványozza a Duszik Lajos főesperes 33 éves szolgálata iránti „őszinte tisztelet és ragaszkodás” kifejezéseképpen az általa szerkesztett rövid elismerő szöveg díjbeszedő általi köröztetését aláírás céljából az egyháztagok között. Az aláírásokkal kell szembeállni azokkal a rágal-makkal, mintha a gyülekezet nem állt volna egy emberként lelkésze mellé a nehéz órákban. Az indítványt a búcsúzólevelet is „odaadó figyelemmel” hallgató gyülekezet természetesen magáévá teszi. A december 16-i egyháztanácsí jegyzőkönyv számol be

arról, hogy 650 egyháztagnal aláírásával is ellátta a hűségnyilatkozatot, ami a politikai állásfoglalással is felérő tett fényében meglepően magas szám.

Az 1951. március 11-én tartott közgyűlés, melyen Smid István adminisztrátor lelkész számolt be a gyülekezet előző évi életéről, további bepillantást enged a Duszik-ügy hátterébe.

„Február 21-én lépett szolgálatba Kessler Ede. Vele belépett a gyülekezet lelki megrázkódtatása. Ez a szerencsétlen ember, veszedelmes szenvedély hordozója azt képzelte, hogy itt megteremtheti a maga számára a biztos pozíciót, vádaskodásával, alattomos árulkodásával elvetette azt a magot, amelyből Duszik Lajos lemondása sarjadt ki.”

Fájó szavak, kemény mondatok egy olyan embertől, aki élete alkonyán szolgálatra készen bocsátotta buzgalmát a gyülekezet szolgálatába, s odaadón, megértéssel vezette a gyülekezetet az elárvultság nehéz hónapjaiban. A fenti mondatok vélhetően nem alaptalanok. Úgy tűnik, hogy a beavatkozásra kész hatalom számára a gyülekezet egyik tagja szolgáltatott ürügyet.

Május 20-án újból összeült az egyháztanács. A 46 tisztségviselő közül szép számban, 41 fő megjelent. A megjelentekből 28 fő dr. Weiszer Elek meghívását javasolta a közgyűlésnek, az 1951. június 10-ére kitűzött lelkészválasztó közgyűlésen. A leadott 270 szavazatból 233 igen, 35 nem és 2 érvénytelen volt, így dr. Weiszer Elek meghívására került sor a Duszik Lajos esperes nyugdíjazásával megüresedő lelkészi állásba. A július 8-i közgyűlésen Király Lajos mérnököt választották meg egyházközségi felügyelőnek, s az új lelkész és felügyelő beiktatása 1951. július 15-én díszközgyűlés keretében megtörtént, így a miskolci gyülekezet több mint 12 hónap ideiglenes állapot után új, tetterre kész egyházközségi elnökséget választott.

Az október 5-ére kitűzött presbiteri ülés jegyzőkönyve alapján az új elnökség nagy lelkesedéssel vetette be magát a munkába. Bár az állam további korlátozó intézkedései nem soká késtek, így megszűnt a jogakadémia és megkezdődött a harc a miskolci temetők kisajátításának megakadályozása érdekében, a lelkész a gyülekezeti életet és a presbiteri tevékenységet több ötlettel kívánta felpezsdíteni.

DR. WEISZER ELEK LELKÉSZI MŰKÖDÉSE

A gyülekezeti élet az átélt viharok után hamar megnyugodott. Örömmel fordultak ismét a gyülekezetépítés szerény, de sok örömet hordozó hétköznapi felé. Dr. Weiszer Elek, volt vallásanító lelkész megválasztása jó ötletnek bizonyult, hiszen a gyülekezet tagjait gyermekkoruktól jól ismerő, az Evangélikus Nőegylet korábbi elnökeként is közszeretnek örvendő lelkészt érte a megtiszteltetés, hogy ezekben a nehéz időkben az ország egyik legnagyobb múltú evangélikus közösségét tartsa együtt.

Dr. Weiszer Elek örömmel és felelősséggel fogadta a kihívást, s a jegyzőkönyvek tanúsága szerint is életműve betetőzéseként kezelte a hivatását. A megválasztását követő csaknem másfél évtizedes munkásságát a gyülekezet aranykorként érthette meg, hiszen a kedvezőtlen külső hatások ellenére is békés hitépítés folyt ezekben az években. Erről beszélnek az utókornak a rendkívül alapos és részletes, 15–20 sűrűn teleírt oldalal

éves lelkési beszámoló, melyekből a hívek életének rengeteg apró mozzanata is rekonstruálható maradt. Bár Duszik Lajos annak idején meglehetősen tekintélyelvűen irányította vallásitanító lelkészeit, s néhány komoly konfliktus is tarkította az együtt töltött éveket, dr. Weiszer Elek igazi keresztényi szeretettel emelkedett felül a korábbi megpróbáltatások emlékéen, s példás viszonyt alakított ki a nyugdíjas lelkészekkel. Duszik Lajos és felesége részére lehetővé tette a lelkészlakás megosztásával a szolgálati lakásban maradáást, s visszatérő motívum a jegyzőkönyvekben a harmonikus együttműködés, mellyel a nyugdíjas lelkészek segítik a betegség, szanatóriumi gyógykezelés miatt időnként szabadságolását kérő lelkész munkáját.

Az 1952/53-as tanítási év lezárását követően szomorú szívvel állapítják meg, hogy új jelentkezők híján lényegében megszűntnek nyilvánították a vallásitanítást városunkban. Szintén 1953-ban szüntetik be a gyámintézeti gyűjtéseket, s csak gyülekezeti segély formájában engedik a szociális-karitatív tevékenységet, ezzel egyik utolsó kisu-gázási terepétől fosztották meg az egyházakat.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc idejéből nem maradt írásos dokumentum. Megmaradt azonban Király Lajos felügyelő közgyűlési értékelése ezekről a napokról 1957. január havából, s ez az értékelés szinte vádirat a meghunyászkodó, mindenbe beletörődő, keresztényietlen viselkedéssel szemben. Nem kis bátorságról tanúskodik e világos gondolatok kifejtése a megtorlás heteiben.

E szomorú intermezzó után a gyülekezet élete rendezett mederben folyik tovább a hétköznapi és ünnepek folytonos sodrában, míg az 1956-ot követő megtorlások lezárásaként a 60-as évek közepén újbóli támadás indul a miskolci evangélikusság ellen.

DR. WEISZER ELEK ELMOZDÍTÁSA A GYÜLEKEZET ÉLÉRŐL

Az egyháztanácsai jegyzőkönyvek rendezett tárgysorozatainak már szinte egyhangúvá váló sorát szakítja meg 1964 áprilisában dr. Weiszer Elek tárgyilagos bejelentése, hogy a püspöki hivatalba kérték be, ahol a lelkési állásról való lemondásra és a hernádvécsei lelkési állás önkéntes elfogadására szólították fel. Tekintettel arra, hogy a felkínált lehetőséget visszautasította, a püspök egyházkerületi törvényszéki eljárást tett folyamatba ellene. A jegyzőkönyvben rögzítésre kerültek az alábbiak: „nemleges válaszában egyedüli indoka, hogy nem hagyhatja kényszerítő ok nélkül hűtlenül cserben azt a gyülekezetet, ahol 30 esztendőn keresztül a gyülekezet legkülönbözőbb szolgálatai mellett, teljes bizalommal, egy emberként állt mögötte”.

Bár a Király Lajos, a betegség miatt lemondott felügyelő helyébe lépő Várnay Ernő személyesen jár el a püspöknél, az eseményeket a gyülekezet nem tudja feltartóztatni. 1964 júniusában Virágh Gyula esperes ismerteti a presbitériummal a szomorú tényt, hogy az egyházkerületi törvényszék határozata alapján a lelkészt azonnali hatállyal felmentik állásából, s a kisvárdai gyülekezetbe helyezik át adminisztrátori minőségben.

A püspök egyúttal Túrmezei Sándor hernádvécsei lelkészt nevezi ki – különös tapintatlansággal – miskolci adminisztrátornak. Tekintettel arra, hogy először a hernádvécsei lelkészséget ajánlották fel dr. Weiszer Eleknek, a gyülekezet egy ré-

sze Túrmezei Sándor ellen fordult, aki kétségbeesetten védekezett, hogy nyugdíjazása előtt esze ágában sem volt a miskolci lelkészi állásra törekedni, még ha a püspöki intézkedés látszat szerint ezt is valószínűsíti. A gyülekezeti közgyűlésen szintén Virágh Gyula esperes magyarázza a felháborodott egyháztagoknak a volt lelkész elleni érveket: zárkózott modorú, nem tartott kapcsolatot a szomszédos gyülekezetekkel, elhúzódott a város társadalmi életétől, s ezen kívül illegális iratterjesztésben is részt vett. A közgyűlés a felsorolt látszatindokoktól még eltökéltebbé vált, határozatot hozott arról, hogy „egységesen ragaszkodik 13 éve megválasztott lelkészéhez”. A jegyzőkönyv 1-1 példányának felküldését kezdeményezik – groteszk módon – a párt központi bizottságához és az egyházügyi hivatalhoz, abban a naiv hitben, hogy ezek a szervek szolgáltatnak majd igazságot lelkészsüknek. Pár nap múlva megérkezik a cseppet sem kedvező, de várható válasz. Az egyházügyi hivatal nem kívánt beavatkozni az egyház belső ügyeibe. A hivatal szerint a lelkésznek „része volt olyan külföldi propagandaanyagok illegálisnak minősülő átvételében és terjesztésében, ami a mai egyházi vezetés szemléletétől idegen, sőt ezzel ellentétes és az állam számára is káros. Ezért a magunk részéről is egyetértünk az egyházi eljárással, amely az ország második legnagyobb városából dr. Weiszer Eleket egyházi okokból és büntetésből máshová helyezi át”.

Az ÁEH-hoz történő fellebbezésből, ha más értelme nem is volt, annyi haszon keletkezett, hogy a gyülekezet számára az elmozdítás valós indoka világossá vált, s hogy ebben az egyházvezetés az állami akaratot hüen kiszolgálta.

A Weiszer-ügy során elszenvedett csapások miatt az egyházköztség lelkészválasztási jogáról lemond, mivel élni ezzel nem akar, illetve nem tud.

A KONSZOLIDÁCIÓ

Ezt követően a püspök dr. Fabinyi Tibor csöglei lelkészt küldi ki gyülekezeti lelkészül. 1964. október 25-én megtörténik beiktatása, ahol az új lelkész a gyülekezet támogatását kéri a félelem és széthúzás állapotából való kiemelkedés érdekében, a szeretet jegyében. A gyülekezet hajója ezután révbe jutni látszik. Dr. Fabinyi Tibor tevékenysége új impulzusokat ad a gyülekezeti életnek, örvendetesen nőnek a hitéleti alkalmak és növekedésnek indul az egyháztagok száma. Hároméves miskolci tevékenységet követően az Evangélikus Teológiai Akadémia egyháztörténeti tanszéke tanszékvezetői helyének megüresedésekor dr. Fabinyi Tibort előbb 1 évre, majd véglegesen meghívják az állásra, így 1 éves átmeneti időszak után újból lelkészválasztás elé néz a gyülekezet. Felmerül egyes tagok részéről dr. Weiszer Elek visszahívásának gondolata is, de világi pályára történő kényszerű távozása, valamint kora miatt személye ekkor már nem jelenthetett volna tartós megoldást az egyházközségnek, ezért a korábban már segédlelkészként megismert, miskolci kötődéssel rendelkező Szebik Imre felé fordul a gyülekezet bizalma, akit előbb 1 évre helyettes lelkészként rendelnek a gyülekezetbe, majd dr. Fabinyi Tibor végleges távozása után, 1968-ban gyülekezeti lelkésznek választanak. Dr. Fabinyi Tibor, majd Szebik Imre gyülekezetépítő munkája

lényegében a rendszerváltozás küszöbéig ívelően konszolidálja a miskolci evangélikus közösséget, tevékenységük alatt az állami és egyházi felsőbbbség már nem avatkozik be közvetlenül a gyülekezet életébe, de a 40-es évek végétől a 60-as évekig terjedő időszak tapasztalatai máig ható keserű élményként hatnak.

A tapasztalatnál azonban erősebb lehet a bizakodás. Erre vonatkozóan Csegey Gusztáv költőnek, a Miskolci Evangélikus Jogakadémia tanárának az evangélikus énekeskönyvben álló verse szolgáljon biztatásul:

„Mindenkor megnyugtat bölcs intézkedésed.
Szent akarattal csak javamat nézed.
Téged áld a lelkem odaadó hitben,
Gondviselő Isten.”

DOKUMENTUMOK

Duszik Lajos főesperes levele az egyházközséghez 1950. szeptember 12-én

Testvéreim! Híveim!

Lelkiismeretem indít reá, hogy ez írást megírjam. Tartozom vele. Tartozom vele gyülekezetemnek, mely egyszerre csak azt látta, hogy valami történik, amit nem ért. Lelkésze, akit megszokott napról-napra, nemcsak vasárnapon a templomban látni, egyszer csak eltűnik, majd négy hét múltán megjelenik ugyan a templomban, ha be is ül az ún. papi padba, de – civilben.

Mi történt? Ez év június 22-én délben megjelenik lakásomon dr. Vető Lajos püspök, Moravcsik Sándor esperes kíséretében és tudomásomra adja, hogy: az egyetemes felügyelő előtt megjelent egy államvédelmi tiszt s jelezte, hogy a miskolci ev. pap rövidesen letartóztatásba kerül. Idő nem lévén a hosszas tépelődésre és értekezésre, tehát legott íróasztalomhoz ültem s a 144/1950 sz. alatt iktatva röviden megírtam, hogy „a mai nappal nyugállományba helyeztetnek tekintem magam”. Ez írást a püspök magához vette, miután félreállításom tényét az egyetemes felügyelőnek sürgönyileg bejelentette.

Másnap, június 23-án Budapestre utaztam, hogy az egyetemes felügyelőtől részleteket tudjak meg. Mivel a mellém rendelt segédlelkész: Kessler Ede többszöri elejtett szavaiából következtettem, hogy pünkösdi igehirdetésem miatt kerülhetek az államvédelmi hatóság kezébe, ezt az igehirdetésem, melyet szokás szerint gondosan, írásban elkészítettem, Budapesten az egyet. felügyelő, valamint az ott tartózkodó Szabó József püspök és Margócsy Emil kerületi felügyelő előtt felolvastam, és pedig azt a részletet, melybe a butaság és a rosszakarat politikumot vegyíthetett volna. Eredmény? Szabó püspök kijelentette, hogy semmit sem talál benne, ami nem dicsőségére szolgálhatna szerzőjének.

Ő egyébként azt is kijelentette, hogy bámulja azt a prédikátort, akiről tudja, hogy vasárnapról vasárnapra szolgál a szószéken, s harminc év múltán telt temploma van.

Én azt kértem az egyetemes felügyelőtől, hogy szerezzen nekem kihallgatást a belügyminiszternél, aki előtt igazolhatom, hogy még a múlt év novemberében itt, az

államügyészség vezetője előtt, mint fogházi szolgálatot teljesítő ev. lelkész letettem az esküt a Népköztársaságra, s én ez eskümet becsületesen megtartottam, az államkormányzat ellen soha nem izgattam, s a magyar néphez, mint esküdtem, soha hűtlen nem voltam, hisz gyermeke vagyok, s hűtlen nem leszek. Ehhez eskü nem kell! Miniszteri kihallgatásra irányuló kérelmemet az egyet. felügyelő azzal hártotta el, hogy most már az felesleges.

Testvéreim! Híveim! Egész életemben hittél és hitben éltem; most is tudom, hogy semmi sem történhetik velem az én mennyei Atyám akarata nélkül, tehát ebben a gonosz ügyben is az ő kegyelmébe vetett hitem az erősségem. „Nincs oly rejtett dolog, ami napvilágra ne jöjjön”, itt is látni fogjuk.

Kenyeresemet, lakásomat elvesztettem, de jogomat a szószéken leendő megjelenésemhez nem, mert semmivel nem vádolhat senki, ami a Luther-köntös viselésére méltatlanná tett volna. Amíg az Úr testi-lelki kegyelmi ajándékait továbbra is meghagyja nálam, mindig boldogan fogok az én miskolci gyülekezetemnek olykor-olykor szolgálatára állani. – KÉNYSZERBŐL ÁLLÍTTATTAM FÉLRE!

Azt a kitüntető és boldogító kapcsolatot, melyet hivatalomba lépésemkor, március 11-én az Úr keze font szívünk köré, kényszerűségből feloldottnak minősíthetik, azonban szeretetemet senki és semmi meg nem szüntetheti, az mindhalálig az én miskolci gyülekezetemé marad.

Mégis most, amikor meg kell válnom hivatalomtól, szívemben a fájdalom átolvad a hála érzetébe.

Végigszáll az emlékezetem 33 esztendő t meghaladó itteni szolgálatomon, és leborul lelkem az Úr kezére: „Kisebb vagyok Atyám minden hűségednél és jótetteidnél, melyet velem, szolgáladdal cselekedtél”. (I Mózes 32:10)

Emlékezem. Havas szél vágta arcomat, midőn 1917. február 28-án de. 10 órákor épületünk kapujában megállottam s rápillantottam toronyóránkra, amint a hóhullás fehéren besávozta. Felsőhajtottam boldogan. Mert amiről álmodtam, amit vágyaimban láttam, amiért imádkoztam, azt megadta az Úr: templom, gyönyörű templom adatott nekem munkaterül, áldott lélekműhelyül...

Ahonnán jöttem, ahol előzőleg 8 évet szolgáltam, a szatmári gyülekezet templomtalán volt. Nem tudjátok ti, boldog miskolci evangélikusok, micsoda kincset adott nektek az Úr a mi áldott, gyönyörűséges templomunkban! Ez a templom lett az én boldog otthonom és lelkesítő programom. Szüntelenül égett, lobogott lelkemben a törekvés: megtölteni a templomot! Ma boldogan látom, hogy az álmom valóra vált, törekvésemnek eredménye lett: ma már meleg, vonzó lett a templom, ma már erőteljesen zeng az ének, ma már nem ásitának az üres padok, ezek a koporsói minden prédikátori álomlátásnak.

Áldja meg az élő Isten ezt az egyházat égő lelkű, éber és hű pásztorokkal és hű tagokkal, áldja meg templomát, hogy benne mindig hatalmasan szóljon az Ige, mely „Isten hatalma minden hívőnek üdvösségére” (Róma 1:16). Legyen áldott minden hajlék, melyben evangélikus szívek dobognak, gyermekeink nevednek az Úr félelmében, ifjaink, leányaink tündököljenek, mint ékes liliomok, férfaink, asszonyaink

lássák nevedekdni gyermekeiket, „olyanok legyetek, mint a folyóvizek mellé ültetett fa, mely idejekorán megadja gyümölcsét, és levele nem hervad el és minden munkájukban jó szerencsések legyenek” (I. Zsoltár 1:3).

Az Úr a mi erős várunk, legyen a mi oltalmunk és erősségünk! Ámen.

Miskolc, 1950. szeptember 12-én.

Duszik Lajos s. k.

Smid István adminisztrátor lelkész beszámolója az 1951. 03. 11-i egyházközségi közgyűlésen

Midőn Péter apostol első pünkösd alkalmával szívbemarkoló hatalmas beszédét elmondta, a hallgatóság soraiban sűrűn hangzott a kérdés: vajon, mi lesz ebből? Új gondolatok, új eszmék születésekor, új törekvések, új célok előretörésekor, nagy szellemi mozgalmak, forradalmi tüzek fellángolása idején ott lebeg az ajkakon, ott forog a szívek mélyén a kérdés: Vajon mi lesz ebből? A kereszténység világba lépése, a mohamedán hatalom felragyogása, a reformáció, a francia forradalom megrázta az emberiség lelki-világát, s eléje vetítette a nagy kérdést, vajon mi lesz ebből?, s kitűnt, hogy új, felfrissítő erőket vitt bele az elposványosodás veszélyével fenyegető népéletbe mindegyik.

A legújabb, arányaiban s méreteiben legnagyobb mozgalom az ún. szocialista forradalom, mely a népélet folyamát új mederbe akarja vinni, mint ahogy a Duna víztömegét új mederbe vezette át Trajánus idejében a mérnöki tudomány. Ez a szocialista forradalom olyan változásokat hozott napvilágra, milyenekről a múltak virágos szőnyegén járó embernek sejtelve sem volt, olyan megrázkódtatásokat váltott ki az emberiség jelentékeny részéből, hogy milliós tömegek veszítették el világos látásukat, s valami nagy bizonytalanság érzete fogta meg szívüket, úgyhogy úgy érzik, kicsúszott lábaik alól a talaj. Érdekes volna részletesen rámutatni azokra a szakadékokra, melyek a múlt és a jelen között keletkeztek, a gazdasági, ipari, szellemi-lelki, társadalmi, vallási, erkölcsi élet síkján, de ehhez több idő kellene, mint amennyi rendelkezésemre áll, azért ami hozzánk legközelebb esik, annál maradok, a valláserkölcsi élet területén. Itt is elég tág tér nyílik a tételődő emberi lélek számára, hogy a nagy kérdés minden vonatkozásban eléje lépjen: vajon, mi lesz ebből?

Az iskolai vallásos nevelés egyre szűkebb térre szorul, szinte kiszorul az iskolákból. Bár törvény szerint teljes vallásszabadság van, mégis sokan a közélet irányítói közül rossz néven veszik a szülőknek, ha gyermekeiket vallásos nevelésben részesítik, vagy ha az állam szolgálatában álló szülők vallásos hitük követeléseit követve templomba járnak, szentségekkel élnek, s az egyház közigazgatási, s karitatív munkájából kiveszik részüket.

A materialista világnézet hódításával megváltoztak az erkölcsi felfogások, nevelési elvek is. Ami azelőtt érinthetetlen szentségnek számított, ma semmibe vett hiábavalóság. Örök életűnek hirdetett erkölcsi, vallási igazságok elavult, múzeumba való régiségeknek minősülnek. Sokan azt hirdetik, hogy a keresztény egyház fenséges istenhítével, komoly önmegtagadást sugárzó erkölcsével hullámsírba merül, s a parton állók megindulás, fájdalom nélkül látják, hogy az egykor hatalmas alakulat hogyan

süllyed el a jövődök tengerébe, s bizonyos titkos örömet éreznek, hogy az egyház hatalmi pozícióját kénytelen átengedni az anyagelvűség uralmának.

Mi lesz ezekből? – kérdi az aggódo kishitűség, s az események hatalmas hullámverésében, mint egykor a Genezáreth taván hajózo, a viharok magjába került tanítványok ajkáról hangzik el az idők ura felé a kétségbeesettek kiáltása: ments meg Uram, mert mindnyájan elveszünk.

Mit féltek kicsinyhitűek? Ne félj kicsiny sereg, mert tetszett a ti mennyei Atyátoknak, hogy adjon néktek országot, hangzik az örök világból a biztató üzenet.

Ha a forradalmi láz leszáll, a vulkanikus lángok lelohadnak, a kristályosodási folyamat elkövetkezik, s a lobogó szenvedélyek helyét a nyugodt, az események szűrőjén átvezetett, tisztult felfogás, a mindent mérlegelő józan gondolkodás foglalja el, bekövetkezik annak belátása, hogy az örök nagy probléma, a világ teremtése, a fejlődés törvény a teremtő, világhormányzó Istenség kikapcsolásával megoldhatatlan, hisz a törvényszerűséget, melynek létét a materialista világnézet legkimagaslóbb szószólói is elismerik a természeti világban, a fejlődés minden skáláján, teljes képtelenség elképzelni törvényadó szellemiség nélkül. Bekövetkezik annak belátása is, hogy a legteljesebb kollektív gazdálkodás s a mindenható állami kapitalizmus se nélkülözheti sem a termelés, sem az ipar és kereskedelem terén az egyéni kezdeményezést, és az egyéni képességek megkötöttség nélküli érvényesülését. A tudomány nem bírja el sokáig a korszmék és törekvések terhét, szabad akar lenni minden korlátozás nélkül, ha lényegét nem akarja veszélybe dönteni. A legragyogóbb szocialista államrend sem nélkülözheti a párt, osztály, nemzeti, vallási válaszfalakat átlépő humanitárius alakulatok munkáját. Világos lesz, hogy az államok biztonságát jobban őrzi a hűség, jóság, önfeláldozó-készség, a mások jogos kívánságainak méltányoló elismerése, mint a szuronyerdők, az ágyúk és tankóriások, a hajók ezrei, a repülőgépek százazrei, s a gyilkos atombombák. Világos lesz, hogy a modern élet molochjainak, mint a prestige és a suverenitás, át kell adni a hatalmat a jóság, a szeretet, a békesség angyalainak. Úgy derülhet csak szebb, boldogabb világ az emberiségre, ha az evangélium fenséges igéi a gyakorlati élet mozgatóivá válnak. Szilárd a meggyőződés, hogy a mostani szociális forradalom látszólag vallás- és egyházellenes irányzata dacára nagy lépéseket tesz majd az evangéliumi igazságok érvényesülése felé. Ezért nem kell félni tőle. Az isteni kegyelem és hatalom a látszólag félelmeset jótékony hatóerővé és nagy áldások folyamává teheti és teszi. Az emberiség élete hasonló az anyaföld életéhez. Prohászka Ottokár: A föld és ég, s a világhírű geológus Cholnoky Viktor: A föld történetében nagyszerű képet fest ama megrázó kódtatásokról, melyek a föld mélyének mai alakjához vezettek. A vulkanikus kitörések izzó lánvája ma a legnemesebb szőlőfajták termőtalajává vált, a mélységek zordon világából kiemelkedett hegyek gyönyörű lombos- vagy fenyveserdőket nevelnek, ahol dalosmadarak fészkelnek, fürgé vadak tanyáznak, keblükből üdítő források fakadnak, melyben kincsek rejtőznek. A föld kataklizmája nagyszerű átalakulásokhoz vezetett. Így lesz az emberiség életében is. A vulkanikus kitörések, a harag és a gyűlölet lánvája, a háborús rémségek pusztításai egy időre poklot teremthetnek a földön, de aztán jön a nagyszerű átalakulás, és a föld mennyei Jeruzsálemmé válik, ahol az Isten dicsősége ragyog,

ahol nem lesz kézzel csinált templom, mert minden szívben templom lesz. Azok a kilengések, melyek vallási és erkölcsi vonatkozásban megdőbbentenek, csak időleges jelentőségűek. Átmenetileg keserű fájdalmat okoznak az emberiség jobbainak, de magát az emberiséget ezért féltetni nem kell. Nem lefelé megy, nem lefelé visz az útja, hanem felfelé, nem a posvány felé, hanem a szebb, tisztább magaslatok felé. Ez a hit tölti be a lelkemet és ettől a hittől áthatottan bízó szemmel nézek az emberiség jövője elé és tudom, hogy egyszer a föld betelik Isten ismeretével, világos látással, nemes érzésekkel, amikor nem arra gondolnak, hogyan lehet mentül több kincset összehalmozni, mentül több busineszt zsebrevágni, mentül több fájdalmat okozni, hanem arra, hogy mentül több örömmel hintsék el magvait és a föld Isten kertjévé, az ember pedig a jó, gondviselő Isten édes gyermekévé váljék. Ezeket el kellett mondanom, amidőn az 1950. évről jelentést teszek és feltárom a miskolci egyház 1950-es történetét.

Mindjárt január 17-én kínos meglepetés érte a miskolci egyházat, amidőn megindult a Nőegyletnek a felszámoltatása. Március 9-én megszűntnek nyilvánított a Nőegylet működése. Szükséges volna annak megállapítása, hogy nem történt-e részünkről valami mulasztás, aminek következtében az államhatalom rendelkezései értelmében a működését le kellett állítani. Vagy nem történt-e az állam részéről olyan intézkedés, amely a demokrácia alapelveivel nem egyeztethető össze és érvényes alappal nem bír. Ez a kérdés azért volna tisztázandó, mert több helyütt az evangélikus női szervezetek minden további nélkül folytatják karitatív munkájukat éppúgy, mint a múltban.

Február 20-án a fogházi szolgálatot a lelkészek számára eltöltötték, se Bibliát, se énekeskönyvet nem juttathatnak el fogolytestvéreinknek. Ezzel kapcsolatban felemlíthetjük azt is, hogy a kórházi lelkészi szolgálatot is oly mértékben korlátozta a hatóság, hogy csak nagy nehézségek árán lehetséges beteg testvéreinket lelkipásztori gondoskodás tárgyává tenni. Február 21-én lépett lelkészi szolgálatba Kessler Ede. Vele együtt belépett a gyülekezet lelki megrázkódtatása. Ez a szerencsétlen ember, veszedelmes szenvedély hordozója azt képzelte, hogy itt megteremtheti a maga számára a biztos pozíciót, vádaskodásával, alattomos árulkodásával elvetette azt a magot, amelyből Duszik Lajos lemondása sarjadt ki. Június 22-én a már részleteiben is ismert körülmények között Duszik Lajos beadta lemondását, nyugdíjazását kérte. Előzőleg lemondott az állásáról Kubassy Ákos kántor, miután az elé a probléma elé volt állítva, vállalja-e a tanítói állásról való elbocsátását, ha meg akar maradni kántornak. Fájó szívvel lemondott kántorunk hivataláról, helyét, illetőleg munkakörét Becht József orgonaművészünk tölti be. Hálára kötelező módon. De a temetéseken aktív részt ő sem vesz és a lelkészekre hárul most az a feladat, hogy a temetéseken az éneklést lássák el.

Meg kell említenünk, hogy április 19-én a Nőegyletnek ingóságait, felszerelését hatósági rendeletre elvették és valószínűleg az MNDSZ rendelkezésére bocsátották.

Június 22-én az esperes és a püspök együttes elhatározása folytán én vettem át az egyház adminisztrációját. Meglehető nehéz napokban, mikor feleségem, 48 éven keresztül hűséges életársam, utolsó nagy harcát vívta. Nehéz volt a megbízást elvállalnom és ezért, ha minden nem ment úgy, olyan simán az egyházkormányzásban, mint szerettem volna, bocsássák meg s tudják be annak, hogy korom magas, a veszteségem

nagyon súlyos, amelynek a terhe még most is ránehezedik a lelkemre. Egyet azonban kijelenthetek, hogy nem a jóakaraton múlt, ha valami hiányoznék. Itt hálás örömmel számolhatok be arról, hogy munkatársaim legteljesebb és szeretetsugárzó működésükkel támogattak, s közöttünk igazán szép harmónia uralkodott.

Az egész adminisztrációs idő alatt a gyülekezet életét a lelkészválasztás kérdése hozta mozgásba. Sok gyűlés, tárgyalás, sok tervezgetés, kísérletek a lakásügy megoldása érdekében töltötték ki az időt, amely Duszik Lajos két hónapi szabadságos idejének letelte után következett. Ma úgy áll a helyzet, hogy a lakásügy holtpontra jutott, vagy legalábbis oly pontra, amelyből igen nehéznek látszik a kibontakozás. És így az a megoldás, hogy a miskolci egyház lelkészének a püspököt idehozassa, egyelőre kilátástalannak látszik, ha csak valami isteni csoda nem segít. A valószínűség azonban, hogy az egyháznak más megoldást kell keresnie a lelkészi állás betöltése céljával. Bizonyára a Szentlélektől megvilágosított és az Isten lelkétől megihletett, a szeretet jegyében működő egyház meg fogja találni azt a megoldást, amely a gyülekezet belső békéjéhez, megnyugvásához és egy szép biztató jövő kibontakozásához vezet.

Király Lajos egyházfelügyelő megnyitó beszéde az 1952. január 27-i egyházközségi közgyűlésen

Mélyen tisztelt egyházközségi közgyűlés!

A templomi igehirdetés áldott üzenete: „Ha lehetséges, amennyiben rajtatok áll, minden emberrel békességben éljete”, kétszeresen szól hozzám. Egyrészt hallom boldogult édesatyám üzenetét, kinek az Ige volt életének vezérlő gondolata, s eltávozás előtt ezt hagyta nekem áldott szellemi örökségül, másrészt szól hozzám mennyei Atyám üzeneteként, ami ma sokszorosan nyert jelentőségében, midőn az egész világon nyugtalanság és békétlenség van. Bármilyen békétlenség is van a világon, s bármilyen gyűlölséggel is vesz körül a világ, az Ige tanítása örökké megáll. Az igazi békesség nem külső körülmények szerencsés alakulásának az eredménye, hanem belső viszonyunknak, Istennel való békességünknek áldott következménye. Az Úr megadta a Golgotha keresztjében bűneink bocsánatát és szent Fiának vérében megismertette velünk szeretetének kimeríthetetlen gazdagságát, ugyanakkor pedig el is jegyzett bennünket magának, hogy életünkkel tegyünk bizonyosságot Őről, s legyünk szeretettől áthatott segítőtársai másoknak. A mi evangélikus egyházunknak, Krisztusban testvéreinknek, a mai közgyűlésünknek is ez Igével küldi áldását a mi mennyei Atyánk és tesz mindnyájunkat felelőssé abban, hogy az Ő szeretetében járva, hirdessük az igazi békességét. Mindnyájan méltatlanok, mind bűnösök vagyunk. Csak e legutolsó évben is mennyiszere voltunk békétlenek és voltunk mi magunk éppen e békétlenség okai. Ha egyházunk belső életére gondolunk, vagy a keresztyén egyházak belső villongásai elevenednek meg előttünk, mindig meg kell látnunk, hogy mindezért nem okolhatunk mást, csak saját magunkat. Igen, a mi békétlenségünk sugárzik ki másokra, holott Atyánktól vett áldásként mibőlölünk kellene Krisztus békességének sugározni. Midőn ezt büntudattal meglátjuk, megismerjük és megvalljuk, kérjük a Mindenhatót, hogy a most kezdődött

új évben tisztább, szentebb, szeretettel teljesebb étellel szolgálhassuk embertársainknak Istennel való megbékélését. Ennek a szeretetnek és békességnek jegyében kell lefolynia mai közgyűlésünknek, s ez kell, hogy jellemezze egész életünket. A közgyűlés munkájára Isten áldását kérve, mai közgyűlésünket megnyitom.

Dr. Weiszer Elek lelkész beszámolója az 1953. január 23-i egyházközségi közgyűlésen

Mélyen tisztelt egyházközségi közgyűlés!

Régi szokás a mi egyházunkban az, hogy az egyház vezetősége évente beszámol az elmúlt év munkáiról és programot ad a jövő évre. A mostani idő minden eddiginél jelentősebb történést hord méhében, s ezért én nem nézek hátra, hanem hívó szemmel keresem a ködös jelenből mind jobban alakot öltő jövőt.

Ha vizsgáljuk az egyháznak Istentől rendelt feladatát, akkor nemcsak azt látjuk, hogy az egyház a Szentlélek által eggyé lett megváltottak gyülekezete, hanem megismerjük, hogy az egyház az Isten országának földi hordozója, mintegy magva annak az országnak, mely mindnyájunk lelkében él, s melynek kiteljesedését az egész teremtet világ sóvárogva várja.

A sátán, miután megbontotta a megváltott ember kapcsolatát Istennel, egyrészt elhitette az emberrel azt, hogy a látható egyház a Krisztus teste, s mint ilyen záloga az üdvösséges örök létnek, másrészt ezt a testet is sok-sok egymás ellen küzdő részre bontotta fel, hogy ellenálljon Krisztus azon óhajának: mindnyájan eggyé legyenek, s keresztülvigye a maga kívánságát, hogy mindenki mindenkinek ellenségévé legyen.

Szomorú tény, hogy ezekben a sorsdöntő napokban az egyház hivatalos vezetői is vakok módjára botorkálnak a sötétben, s iparkodnak a szeretet mindent eltűrő, elfedező és szolgáló élete helyett a számonkérő, megbosszuló gyűlölet uralmának igazságát hirdetni. Szemellenzős merev nézéssel belefúrják tekintetüket a világ új csodáinak, a technika vívmányainak, a fizika feltáruló rejtelseinek, az alkotások tömegének szemléletébe, s nem veszik észre, hogy „a fejsze a fák gyökereire vettetett”.

Hiába fárad ez a világ éjjel-nappali munkával a technika fejlesztésén, az emberi lélek emelésén, a népek egyesítésén, ha hiányzik mindennek alapja: a Krisztusban teljessé lett, önmaga életét másokért áldozó szeretet.

A gyűlölet mások életét áldozza fel önlétének fenntartása érdekében, s éppen ezzel is önmagát pusztítja.

Mostan, midőn minden valószínűség szerint ez évben el fog dőlni a világ jövődő fejlődésének irányvonala, az egyház nem zárkozhat el a feladatok felmérésétől, s az útmutatás elől. Egészen hamis bűnbánattal nem állíthatjuk azt, hogy mivel nem mondtuk meg a múlt uralkodórendszerének hibáit, ezért elvesztettük a megbízatást arra is, hogy a jelenlegi hibákat feltárjuk. A hibák feltárása az önistenítő uralkodók üldözését eredményezi, s ha gyávák voltunk a múltban vállalni az igazság és szeretet keresztyét, bizony nem azzal büntet az Úr, hogy hallgatással biztosítsuk szenvedésmentes életünket, hanem a szeretet és igazság tüzeit oltja belénk, hogy vállalva a keresztet,

megmentsük a helytelenül kormányzó és kormányzott embereket az igazságtalan és szeretetlen cselekedetektől.

A puszta kritika nem épít, s ettől Isten országa sem épül.

Egyházunknak nemcsak az a bűne, hogy elzárkózott a világ elől, hanem az is, hogy a világ helytelen útján igenlésével akar a maga részére a világban menedékjogot biztosítani. Csak önmagára gondolt akkor, mikor a feladata mások megmentése is volt.

Egyházunkra is vonatkozik az Úr örökérvényű megállapítása, hogy „aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt, és aki elveszti énérettem, megtalálja azt”.

Persze az is bűne az egyháznak, ha elegyedik a világgal. Az a tény azonban, hogy nem elegyedhet, nem jelenti a világgal való nemtörődést. Az egyház mindig Istenre néz, tőle kap útmutatást, s ez útmutatások mindig az embertársak javát szolgálják. Minden időben és helyzetben Isten akarata szerint szolgálnak a helyes utat nem ismerőknek, hogy azok is megismerjék a szeretet által Istent, s lássák épülni az Ő országát, itt a földön is.

Isten népének nincs magántulajdona, mert tudja, hogy minden Istené. Szentnek érzi a rábízott javakat, legyenek ezek akár lelkiek, akár anyagiak. De éppen ebből folyik az is, hogy minden reá bízott javat, legyen az akár a saját élete, vagy tehetsége, hatalma, vagy erőtlensége és halála is, sáfárságra adott tulajdonul, krisztusi indulattal, az Úr akarata szerint mások javáért szentül kezeli.

Isten népe minden helyzetet Istentől fogad el, s Őreá nézve old meg. Nem ócsárol másokat a sötét cselekedetekért, hanem szeretettel világítja meg azokat. Meglátja és megmutatja a helytelen dolgok szükségességét és bizonyosságot tesz a helyes útról. Isten népének életprogramja a szüntelen örvendezés és naponkénti halálrévén állás végtelen skáláján zengi az Ő országa eljövételét. Az Ő végtelen szeretetéből legyen a mi evangélikus egyházközségünk ennek hirdetője és megvalósítója.

Az Úr megszentelő kegyelmét kérve mindnyájunkra az egyházközség közgyűlését megnyitom.

Király Lajos felügyelő megnyitó beszéde az 1957. január 6-i egyházközségi közgyűlésen

Mélyen tisztelt presbitérium! Kedves testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Bocsássatok meg, hogy a szokott rövid elnöki megnyitó helyett ez alkalommal kissé bővebben foglalkozom azokkal a kérdésekkel, amelyek bennünket, evangélikus keresztyéneket is szívünk mélyéig megragadtak és foglalkoztattak.

Ti mindnyájan tudjátok, hogy az én életem egyik legfontosabb vezérlő gondolata Krisztus tanácsa: keressétek először Istennek országát és az Ő igazságát. Természetes volt tehát, hogy akkor, midőn az egész nemzet fájdalommal vette tudomásul a mind szűkösebbé váló életlehetőségeket, gazdasági és kulturális életünk idegen és ellenséges voltát, nekünk, Krisztus népének sem lehetett szótlanknak maradnunk.

A keresztyének egy része a felsőbb hatalmasságnak való engedelmesség páli tanítására hivatkozva behunyta a szemét a nyilvánvaló igazságtalanságok előtt, és vakon helyeselt mindent, amit e hatalmasság tett, elnyomott minden olyan törekvést, amely nem fedte

száz százalékgig az állami hatóságok álláspontját. E felfogást nem lehetett volna menteni akkor sem, ha egyházunk ilyen szellemű vezetői teljes pauperizmussal vállalták volna az egyháztagek sanyarú helyzetét és életkörülményeit, de minden hívőt megdöbbsent az, hogy ezen egyházfők, a világi államvezetőkhez hasonlóan aránytalan anyagi juttatásokban részesültek, s ilyen körülmények között hirdették a türelmet és békességet.

A keresztyének legnagyobb része azonban teljesen passzív maradt a mindennapi élet bajjaival szemben, nem hallotta meg Istennek ítéletét ezekből, s éppen ezért nem is kereste a megfelelő megoldást sem. A hegyi beszéd fenti idézetének folytatását: „... és ezek mind megadatnak néktek” úgy értelmezte, hogy a keresztyéneknek semmit sem kell tenni, hogy az igazságosság bekövetkezzék, s ez még abban is megakadályozta őket, hogy Istennek országát keressék először.

Az októberi forradalomban kitűnt, hogy a szabadságharc hősies erőfeszítéseit éppen az a fiatalság vállalta, amelytől a krisztusi tanításokat leginkább el akarták zárni, s amely egy évtizeden át a marxi ideológiával táplálkozott, helyesebben azzal táplálták. E harcnak nem voltak vallási motíválói, mert Mindszenty kiszabadítása nem ellenforradalmi tünet volt, hanem az emberekben újraéledő igazságosság egyszerű következményeként jelentkezett, mely eltörölte a politikai bűnösöknek gyűlölettől szigorított büntetését.

A november 4-vel megindult katasztrófát nem ellenforradalmi erők robbantották ki, hanem az a félelem, hogy ilyen erők feltámadhatnak és hatalomra juthatnak. Mi azonban ebben is csak ürügyet látunk arra, hogy a régi hatalom birtokosai elnyomják az eddig szabaddá lett nép törekvéseit.

Keresztyénségünk eddigi hibás hatalomtámogató politikája, illetve érdektelen, megalkuvó visszahúzódása nem tartható fenn, ha bennünk Krisztus Lelke, indulata lakozik. Ellenforradalmat igazolni akaró hazugságokkal nem támogathatja a leigázás jogosultságát, de nem szolgálhatja a fellobbanó gyűlöletet sem. Mindenki iránt érzett szeretettel kell keresni a kibontakozás útját, melyen nem szabad semmi igazságot sem felfedetlenül hagynia, de gondoskodnia kell arról is, hogy a felfedett hazugságok ne robbantsanak ki újabb szenvedélyeket, hanem szeretettel tisztazzák a jövő fejlődés igaz útját.

Egyházi vezetőségünk ilyen szellemű tagjainak megválasztását ajánlom testvéreim figyelmébe, s ezzel a mai gyűlésünket megnyitom.

(A dokumentumok szövegén nem változtattunk, csak a mai helyesírási szabályok szerint javítottuk. A szerk.)

Száműzöttek a Hortobágyon

Különös érzés itt, Miskolcon, a Mindszenti-plébánia Millenniumi termében együtt lenni, amikor arra gondol az ember, hogy másfél hónap múlva már 54. évfordulója lesz annak, hogy egy júliusi éjszakán oly sokunkat fegyveres kísérettel kitelepítettek és egy egészen más helyzetbe kerültünk. Nagyon nagy idő ez az 54 év. Többek között azon is meglátszik, hogy oly sokan elmentek már a minden élők útján, és csak mi, akik akkor fiatalok voltunk, már ősz fejjel jöttünk össze és vagyunk együtt újra.

Nehéz dolog volt egy kötetet összeállítani olyan emlékekből, amelyek ilyen történelmi helyzetbe került embereknek az emlékei, mint amilyen a hortobágy-borsói kényszermunkatábor volt. Aki résztvevője volt az akkori eseményeknek, ilyenkor szinte újra éli azokat a hónapokat, azt a másfél évet, amelyet ott töltöttünk, és amiről nem tudhattuk, hogy milyen hosszú ideig fog tartani. A teljes létbizonytalanság jellemzett akkor bennünket. És bár nagyon nehéz volt felidézni ezt a múltat, mégis éreztük sokan, elkerülhetetlen feladat, hogy ezeket az emlékeket összegyűjtsük, és valamilyen nyomtatott formában az utókorra hagyjuk. Összeállítsuk, megszerkesszük, mert ezzel fontos küldetést teljesítünk.

Sokan tudják, hogy nem ez az első könyv a hortobágyi kitelepítésekről. Itt, Miskolcon is megjelent Holopcef Péter és munkatársa jóvoltából egy kötet, amely ezzel foglalkozik, és amely közzétette azokat a levéltári és egyéb forrásokat, amelyek erre a kitelepítésre vonatkoznak. Jelentek meg visszaemlékezések, interjúk és forráskiadványok, mégis úgy éreztük, van értelme egy új gyűjteménnyel, új kötettel jelentkezni, és ennek valamilyen sajátos arculatot adni.

A Száműzöttek a Hortobágyon című kötet alcímében ott viseli ezt a mondatot: Emlékek a borsói kényszermunkatáborból 1952–53. Jelzi ez azt, hogy a 12 hortobágyi munkatábor közül az egyikre koncentrálnak ennek a kötetnek a figyelme. Ezen belül, hogy egy, bár két részből álló, és később összevont tábor lakói sorsát idézi fel, megpróbálunk ehhez az egy táborhoz többféle oldalról közelíteni, hogy minél árnyaltabb képet adhassunk róla. Ez azt jelenti, hogy az egykori kitelepítetteknek több nemzedéke szólhat meg a kötetben. Nagy szerencsénk, hogy szüleink nemzedékéből is voltak olyanok, akik papírra vetették visszaemlékezéseiket. Gondolok itt Lazányi Miklósnéra, Kisteleki Ernőre, Jakabfalvi Gyulára, akiknek a visszaemlékezéseit – ha nem is teljes terjedelmében – ugyancsak fel tudtuk használni. Ők már régen nincsenek közöttünk, de olyanokét is, akik – hála Istennek – még itt lehetnek, Ónodi Józsefné tanárnőt köszöntöm külön, aki a körelnökünk a Hortobágyot átélő sorstársak között.

Régóta folyik a visszaemlékezések gyűjtése, Balassa Zsuzsa és Bánhidya Attila a borsói tábor felelősei, a mi megbízottaink, választott felelőseink. Nagyon régóta gyűjtik a dokumentumokat. Három évvel ezelőtt jutottunk el odáig, hogy elhatározz-

hattuk, egy speciális kötet készül a borsósi anyagból, és három év intenzív munkája testesül meg ebben a ma, itt Miskolcon bemutatott kötetben. Három oka is van annak, hogy ezzel a nyilvánosság előtt jelentkezzünk. Egyik célunk az, hogy szembenézzünk életünknek egy tragikus hatású időszakával. Azt mondják a pszichológusok, hogy a lelki traumákat akkor lehet igazán feldolgozni, ha szembenézzünk velük. Ezt tehát egy belső, lélektani tényező, hogy legalább a még élők, az akkori ifjú nemzedék belső egyensúlyának helyreállításához hozzá tudunk járulni egy ilyen kötettel, ami reményeink szerint méltón idézi fel azokat a hónapokat.

A másik célunk talán több is ennél: hogy emléket állítsunk az áldozatoknak. Úgy gondolom, különösen a bennünket megelőző nemzedéknek, szüleinknek kell ezt az emléket állítanunk, akiknek semmi esélyük nem volt arra, hogy a Hortobágyról megszabadulva valaha is visszaszerezze az azt az egzisztenciát, amit a kitelepítés által elveszítettek. Semmi esélyük nem volt igazi erkölcsi, vagy pláne anyagi jóvátételre. Ezért tisztelgés ez a kötet öelőttük is. De van egy harmadik célunk is. Az utókort, a mai közvéleményt is tájékoztatnunk kell, hogy ne feledjék el, mik történtek a huszadik század közepén Magyarországon. Ez a kötet hiteles adatot, adalékot szolgáltat a történelmi tanulságok levonásához. Ezt nem mi szeretnénk megtenni, hanem anyagot, adatokat, életsorsok bemutatását gyűjtjük ahhoz, hogy arra hivatott emberek a tanulságot levonhassák.

A kötet közleményeit, ha leszámítjuk a bevezetést és az epilógust, három szerkezeti egységbe rendeztük el. Először egy rövid, tömör tájékoztatást adunk a korról, a kommunista diktatúra éveiről, 1945 és 1956 között, amely időnek szerves folyománya volt a hortobágyi kényszermunkatáborok létrehozása. Beleilleszkedik az egyéb eseményekbe, amelyek azokban az években történtek. Ebben a részben adunk a helyről is információt, a Hortobágyról, Borsósról, amelyben többek között nagy számú miskolci családok is sínylődtek és dolgoztak. Ezekben igyekszünk objektív dokumentumokat, korabeli visszaemlékezéseket, leveleket is felhasználni, hogy hitelesítsük ezt a képet.

A kötet legterjedelmesebb része a Sors és emlékezet címet viseli, ebben 284 oldalon visszaemlékezéseket közlünk, amelyeket tanúvallomásoknak lehet tekinteni. Többféle társadalmi háttérrel rendelkező, többféle korosztályt képviselő emberek vetették papírra ezeket. Tanúvallomás a vers is. Hallottuk Török Andor és Jakabfalvi Gyula egy-egy költeményét, ezek is benne vannak a kötetben. Tanúságtételek azok a rajzok is, amelyek közül kettő a címlapra került, Piroska János csongrádi festőművész sors-társunk volt Borsóson, és az ő ott készített mintegy kéttucatnyi rajzát is tartalmazza kötetünk, amely a maga sajátos művészi, vizuális eszközeivel örökítette meg a kitelepítettek sorsát.

A Tanúk és tanújelek című harmadik részben dokumentumokat közlünk. Itt van a teljes névsor a borsósi tábor tanúiról, amelyet hosszú évek munkája alapján állított össze szerkesztőtársunk, Bánhidya Attila. Ez a névsor is dokumentum az utókor számára. Ha megnézzük, hogy milyen foglalkozású, korú, nemű emberek kerültek oda a csecsemőtől az aggastyánig, akkor kaphatunk szociológiailag is érdekes képet a hortobágyi kitelepítettek köréről. Itt fényképeket is közlünk. Bemutatjuk a képek között

azokat, az utóbbi években állított emlékjeleket, amelyek itt, Miskolcon, aztán Kunmadarason és természetesen a Hortobágyon az egykori kitelepítettek emlékét őrzik.

Arra törekedtünk, hogy a kötet áttekinthető szerkezetű legyen, egységes képet nyújtson, miközben egyéni hangok szólalnak meg benne, és sajátos sorsokat fejeznek ki. A nézőpont lehet eltérő. Van, akit a kétségbeesés, van, akit a humor éltetett és segített, vagy éppen fékezett az élményeinek átadásában. Vannak eltérések közöttük, de úgy gondolom, hogy az itt felhalmozott üzenetek mégis erősítik egymást. Köszönettel tartozunk mindazoknak, akik a maguk, vagy szüleik visszaemlékezéseibe foglalt életdarabjait közlés céljából önzetlenül rendelkezésünkre bocsátották, hogy a több tucatnyi magánvallomásból kikerekedhessen egy hiteles történelmi kép.

Külön köszönöm Makai Piroska Évának és Losonczy Zoltánnak, hogy Piroska János rajzait rendelkezésünkre bocsátották, Hejder Ilonának, aki Réti Török Andor vershagyatékát adta át, és mindazoknak, akik valamilyen képpel vagy szöveggel a kötet gazdagításához hozzájárultak. A fényképek, rajzok, illusztrációk is kiegészítik a szöveges visszaemlékezéseket. Köszönöm szerkesztőtársaimnak, különösen Balassa Zsuzsának a segítségét, lelkes közreműködését. Az ő szervezőmunkája nélkül ez a kötet nem születhetett volna meg. Köszönöm dr. Béki Lórántnak a szöveggondozáshoz adott segítségét. Külön köszönet jár Morvai Béla sorstársunknak, akinek anyagi hozzájárulása, valamint a nyíregyházi Feliciter Könyvkiadó ügyszeretete hozzájárult ahhoz, hogy ilyen rövid idő alatt könyvformát öltöttek visszaemlékezéseink, és létrehozhatuk a budapesti, majd pedig a miskolci könyvbemutatót. Fogadják szívesen a Száműzöttek a Hortobágyon című kötetünket. A borsói kényszermunkatábor másfél éves története nem valami szórakoztató olvasmány, meggyőződésem azonban, hogy mégis lebilincselő és tanulságos, és ezért érdemes az önök becses figyelmére.

(A Millenniumi teremben május 8-án elhangzott bevezető előadás szerkesztett változata)

Cikkek, előadások, tanulmányok

PAPP ANDRÁS

„Az Úr az én erősségem”

PAPP ANTAL TAPOLCAI APÁT (I.)

Ez év június végétől, Szent Péter és Pál főapostolok ünnepének napjától Miskolc-tapolcán kereszt jelzi a megtalált kolostor helyét, s a kereszt melletti kövön felirat hirdeti: „E helyen állt a Miskolc-nemzetség által alapított tapolcai bencés apátság”.

A tapolcai apátság névalakjai: 1214 – *abbatia de Heuiuz* (Hévíz, hévjóvíz); 1219 – *monasterium de Taplucia*; 1221 – *monasterium de Taplucya Miscocii*; 1291 – *monasterium de Tupulcha*; 1364 – *patronatus monasterii Beati Petri de Tapolcza*; 1532 – *abbatia de Tapolcza*. A Várad Regestrum 1214 és 1221 között háromszor nevezi meg az apátságot, előbb Hévíz, majd Tapolca néven.

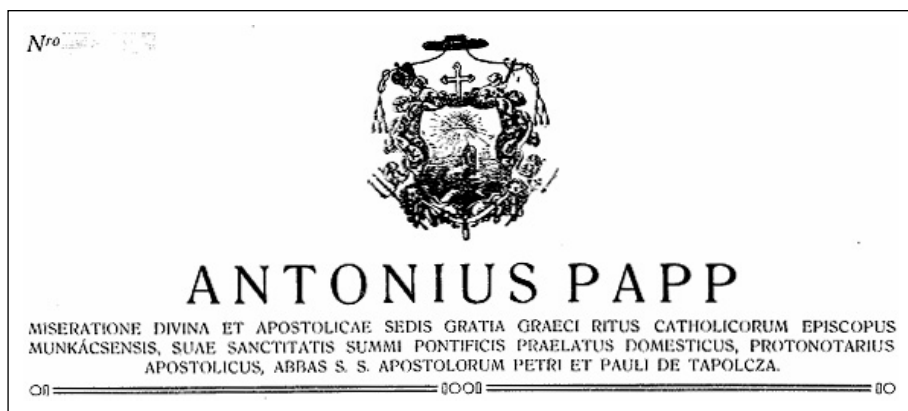

A monostor körül Miskolc, Tokaj (ma Kistokaj), Mályi, Csaba helységek mind a Miskolc-nem települései voltak, így az apátság alapítói és kegyurai is ők lehettek. 1291-ben a Miskolc-nembeli Panyit (volt szörényi bán) fia Miklós a kegyúr. A királyok és a tehetősebb főúri alapítók a szerzetesek igényeinek megfelelő helyet tudtak kijelölni a monostornak. Bencés hagyomány szerint hegyen, magaslaton, folyó vagy völgy teraszán épültek: Almád, Báta, Dombó, Földvár, Garamszentbenedek, Kács, Kapornak, Kolos, Kolozsmonostor, Kő, Kűszén, Mogyoród, Pannonhalma, Pécsvárad, Rudina, Sár, Somogyvár, Szentjobb, Széplak, Szalka, *Tapolca*, Tihany, Vérteskeresztúr, Zselicszentjakab.

Nehezen állom meg, hogy a tapolcai apátság történetét csak érintsem, hiszen ismerjük az apátok névsorát is. Írásom azonban azt a főpapot és történelmi helyzetét akarja felmutatni, aki a múlt évszázadban ténylegesen Miskolcon élt és szolgálta egyházát, mint tapolcai apát. Élnek még röbben is, akik ismerték *hajdúdorogi Papp Antal* érseket.

Mária Terézia 1770. május 12-én levelet intézett XIV. Kelemen pápához, melyben a munkácsi görög katolikus püspökség szabályszerű felállítását kérte. XIV. Kelemen pápa november 24-én tudatta a királynővel, hogy kívánságát hajlandó teljesíteni, majd hónapokon át tartó tárgyalás után, 1771. szeptember 19-én kiadta az „Eximia regalium” kezdetű bullát, mellyel felállította a Munkácsi Egyházmegyét. Az első ki-nevezett püspök Bradács János lett, aki egy év múlva meghalt. Utódja Bacsinszky András lett. Görömbölyön utca viseli a nevét, valamint a görög katolikus templom falán emléktábla őrzi emlékét. A munkácsi püspököknek földbirtokuk nem volt, csu-pán két bizonytalan jövedelmi forrás állt rendelkezésükre: a katedratikum, vagyis az a csekély összeg, melyet a papok vagy az egyházközségek a püspököknek évente befizettek, valamint a papszentelések után járó illeték. Rendkívül szűkös körülményeket jelentett ez az anyagi helyzet. Mária Terézia 1776. október 23-án kelt adománylevelével a tapol-cai apátságot adományozta a munkácsi püspökségnek.

A tapolcai apát címet is viselték a munkácsi püspökök: Bacsinszky után Pócsy Elek, Popovics Vazul, Pankovics István, Pásztélyi Kovács János, 1891. május 25-től Firczák Gyula. Utódlási joggal I. Ferenc József 1912. április 3-án munkácsi segédpüspök-ké nevezte ki Papp Antalt, X. Pius pápa április 29-én, a küzikei vértanúk ünnepe-n prekonizálta.

Munkácsi püspökként nem készítetett magának új püspöki címet Papp Antal, Firczák Gyula püspökét meghagyta. Jól látható a pajzs alatt két szélen a keleti püspö-
kök jelvényei közül a kettes (dikerion) és hármas (trikerion) gyertyatartó. A pajzsban a fiókáit vérrel tápláló pelikán képe található. A *Physiologus* (a keresztény középkor egyik legrégebb és legelterjedtebb természettudományos-vallásos irata viselte ezt a címet, ami valószínűleg 200 körül keletkezett, s egészen a barokk korig döntő módon befolyásolta a keresztény művészet állatszimbolikáját és ikonográfiáját) szerint a pelikán „teljesen feloldódik a kicsinyei iránti szeretetben”. Ezek csőrükkel szüleik arcába vágják, mire a szülők visszavágnak, de ettől a fiókák elpusztulnak. „Később megbánják tettüket. Három napig siratják kicsinyeiket, amelyeket megöltek. A harmadik napon aztán az anya

Apostoli Kormányzó:

Nagyméltóságú és főtisztelendő

HAJDÚDOROGI

PAPP ANTAL úr,

Isten és az apostoli Szentszék kegyelméből

c. küzikei érsek,

volt munkácsi püspök, m. kir. titkos tanácsos, Szent Péter és Szent Pál apostolokról nevezett tapolcai apát, Ószentesége házi főpapja, apostoli protonotárius, az országgyűlés felsőházának tagja, a magyar Vöröskereszt háborús diszkeresztjének tulajdonosa, Miskolc város törvényhatóságának örökös tagja.

odamegy hozzájuk, csőrével felhasítja az oldalát, s a halott testekre kiomló vére feltámasztja őket.” A középkori művészetben ezért a pelikán Krisztus kereszthalálának igen elterjedt szimbólumává vált, hiszen „a Mester alkotott bennünket, de mi megütöttük... Ő azonban felmagasztaltatott a kereszten és felnyitott sebéből vér és víz folyt”. A pelikán különösen gyakran fordul elő a keresztfeszítés ábrázolásain a megfeszített Megváltó fölött.

Miskolci apostoli kormányzó, c. küzikei érsekként új címet használt. Az érseki rangot jelző négy bojt között a pajzsban megmaradt a pelikán ábrázolás, alatta pedig a jelmondat található: „Az Úr az én erősségem”.

Habakuk próféta imájában találjuk

meg ezt a mondatot (3. fejezet 19. vers). „Uram, eljutott hozzám a te híred, és én megrettentem tetteidről. Keltsd életre művedet, Uram, a mi időnkben is, a közeli években tedd ismeretessé! De haragodban is gondold az irgalomra... Színe előtt halad a halál, s a dögvész jár lába előtt. Megáll, és megrendíti a földet, tekintetével szétszórja a nemzeteket; és összetörnek a hegyek, meghajlanak az ősrégi halmok örökkévalóságának útjain...”

Kivonulsz néped megszabadítására, felkentednek megszabadítására. Levered a gonosz házának tetejét, egészen a szikláig feltárod alapját... Az Isten, az Úr az én erősségem, és ő olyanná teszi lábamat, mint a szarvasét; és felvezet engem magaslataimra” (Hab 3).

Ebben a választásban, ebben az imában benne érzem küzdelmes főpapi szolgálatát, a háborús és szegény időszakok kiszolgáltatottságát és a jövőbe látó reményt.

Katolikus teológiai felsőoktatás

PAPKÉPZÉS

A római és görög katolikus teológusképzés Magyarországon kilenc egyházi felsőoktatási intézményben folyik. Egyetemi szinten a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológiai Karán, hittudományi főiskolák pedig a következő városokban találhatóak: Esztergom, Győr, Veszprém, Pécs, Szeged, Eger és Nyíregyháza (görög katolikus). A budapesti Sapientia Hittudományi Főiskola elsősorban a szerzetesnövendékek teológiai képzését szolgálja, de világi hitoktatók képzésével is foglalkozik.

Hosszú időn keresztül a teológusképzés a pap- és szerzetesi képzés szinonimája volt Magyarországon is, és általában 40–60 fős bentlakásos intézetekben, főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkező pap tanárok végezték a hittudományi képzést és a lelki nevelést. A tantestület egésze, vagy egy része egy házban lakott a növendékekkel, és az elméleti képzés mellett a lelki nevelés is alapvetően hozzátartozott a képzéshez. Ezzel a módszerrel körülbelül 400 körüli pap- és szerzetesnövendéket képeztek, némileg csökkent létszámmal képeznek ma is Magyarországon a katolikus egyház szolgálatára. A jelenlegi (2005-ös) statisztika szerint 283 kispap tanul a magyar katolikus teológiákon. Ha ehhez hozzávesszük a szerzeteseket is, akkor 300 fölötti azok száma, akik tanulmányaik végén életmódszerűen elkötelezik magukat egyházi szolgálatra.

„CIVIL TEOLÓGUS” KÉPZÉS

Ezt a képzési rendszert és struktúráját lényegesen megváltoztatta az úgynevezett „civil teológus” képzés. 1978 szeptemberétől a Budapesti Hittudományi Akadémián *Nyíri Tamás* elindította a levelező teológiát, 1983-tól Szegeden is elindult a képzés, a politikai rendszerváltás után pedig a többi hittudományi főiskolán is elkezdődött a civilek teológiai képzése. Becslések szerint évente 1800 civil érdeklődő kerül bele a teológiai felsőoktatási rendszerbe, ami azt jelenti, hogy az elmúlt 15 évben körülbelül 27 000 hallgató kapcsolódott be a teológiaoktatásba. Ők azok, akik 4 vagy 5 éves képzés keretében sajátítják el nagyjából ugyanazt a teológiát, amit a papok és a szerzetesek. A politikai rendszerváltás után, a hitoktatás iránti fokozott érdeklődés kielégítése céljából gyorsan kellett gondoskodni képzett hitoktatókról. Ezért szinte minden egyházmegyében indultak teológiai tanfolyamok, amelyek 3 éves keretben igyekeztek hitoktatókat képezni (Az Egri Főegyházmegyében Egerben, Miskolcon, Sárospatakon, Jászberényben). Ezek egyházmegyénként 50–100 főt képeztek évente. Tény, hogy a magyarországi katolikus egyház történetében soha ennyi civil nem tanult teológiát Magyarországon, mint az elmúlt évtizedben.

KÜLÖNBSÉG A PAP- ÉS A CIVILTEOLÓGUS-KÉPZÉS KÖZÖTT

A papszentelés, a szerzetesi fogadalomtétel és a teológiai diploma három különböző dolog. Az első két esetben a tanulmány mellett életmód megtanulása és arra való elköteleződés is történik, ennek sikerességéről az egyházmegyes papok esetében a nevelő tanárok és a tantestület meghallgatás után az illetékes püspök, a növendék egyházmegyéjének vezetője dönt, a szerzeteseknél a rendtagok szavaznak, a novíciusmester előzetes tájékoztatása után. Az egyházmegyes papoknál vizsgált szempontok: pszichikai érettség, káros szenvedély kizárása, az egyházi szolgálatra való elkötelezettség gyakorlati megjelenése, a jelenlegi papokkal való együttműködés képessége. A növendéknek írásos nyilatkozatot kell benyújtani diakónusi illetve papszentelési kérvényként. Erről előbb a papi tanári testület titkos szavazással támogatólag vagy ellenzőleg szavaz, és ezzel együtt kerül a kérvény a püspök elé. Kétes esetben próbaidőre megfelelő plébánoshoz helyezik ki a növendéket. A szentelésről való döntés felelőssége a püspöké, hiszen már Szent Pál apostol is figyelmeztette Timóteust: „Kezedet elhamarkodottan ne tedd föl senkire (1Tim 5,22)”. A papszentelés elengedhetetlen feltétele azonban a teológiai abszolutórium, vagy diploma.

A civil teológus esetében a felvételi elbeszélgetésen kívül csak a vizsgák és a sikeres szigorlatok döntenek a diploma megadásáról. Már a civilteológus-képzés megindulásakor látni lehetett, hogy a tudományos és a lelki képzés radikálisan szét fog válni. Ezen a problémán megfelelő számú, az intézménytől független lelkigyakorlat beiktatásával igyekeztek segíteni. A jelenlegi civil teológusoknak több csoportja van. Van, aki nem áll komolyabb kapcsolatban saját egyházközségével, csupán érdeklődésből keresi fel a hittudományi főiskolát. Van olyan, aki valamilyen lelkiségi mozgalomnak a tagja és ezekkel szoros emberi spirituális kapcsolatban él. Van, aki tanulmányai közben ifjúsági csoporthoz kapcsolódik. Azt kell azonban mondanunk, hogy az elmúlt években a világiak közül legtöbben azért tanultak teológiát főiskolai szinten, mert szerettek volna bekapcsolódni az egyház hitoktató tevékenységébe mint hittanárok.

Az egyik lényeges különbség papok és civilek között, hogy a papnövendékeknek a szentelés előtt úgynevezett iurisdicciós vizsgát kell tenni. Ennek anyaga a szentségek jogszerű és érvényes kiszolgáltatásából, az egyházi közigazgatásra vonatkozó praktikus ismeretekből áll. A pasztorálteológia és az erkölcszteológia egyes részein a civilek és a kispapok eltérő anyagot tanulnak. A civilek nem tanulnak retorikát, egyházzenét. Az utóbbira a hivatalos teológiai képzésen túl a kántortanfolyamok adnak lehetőséget. Az egyházzene képzését önálló intézetben, egyházmegyei szervezés keretében végzik.

POSZTGRADUÁLIS KÉPZÉS

Magyarországon a PPKE teológiai fakultása folytat posztgraduális képzést. Mint katolikus egyetem, hivatalosan kapcsolatot tart más katolikus egyetemekkel, Leuvenben önálló magyar intézet áll rendelkezésére, hogy oda hallgatókat küldjön. A magyar katolikus teológusok többségének továbbképzését Rómában valamelyik egyetem végzi. A nagy római egyházi egyetemek keretén belül különféle szakintéze-

tek vannak posztgraduális képzés céljából. Ezek a teológiai specializációs kurzusok két évig tartanak, melyek végén teológiai licententiátusi fokozatot lehet szerezni, amely előfeltétele annak, hogy valaki teológiából doktori fokozatot kapjon. Erre két kollégium is szolgál, a Pápai Magyar Intézet (PMI) és a Collegium Germanicum et Hungaricum. Az utóbbi jezsuita vezetésű, és elsősorban papnövendékek lehetnek a lakói. A kollégiumokból valamely római pápai egyetemre mennek tanulni a növendékek. Kiemelt helyen a jezsuiták által vezetett Gregoriana áll, és a hozzá önálló intézetként kapcsolódó Institutum Biblicum. Egyházi képzésre bevett gyakorlat a lateráni egyetemre menni. A bencések a Szent Anselm Egyetemre küldik növendékeiket, amely keretében működik a Pápai Liturgikus Intézet. A szerzetesrendek általában kooperálnak egymással, és olyan egyetemre küldik hallgatóikat külföldre, amely valamely rendházuk közelében van. A papnövendékeket, szerzetesnövendékeket és a főlentelt papokat a püspökök és a rendi előjárók küldik meghatározott helyre.

A KATOLIKUS TEOLÓGIAOKTATÁS RENDJE ÉS ANYAGA

Az Egyházi Törvénykönyv és a Vatikáni Nevelési Kongregáció különböző dokumentumai szabályozzák az egyházi felsőoktatás rendjét. Mindezek a rendelkezések összhangban vannak a II. vatikáni zsinat „Optatum Totius” dokumentumának irányelveivel (vö. 13–18. pont). A latin nyelv, a Szentírás és a szenthagyomány elsajátítása az egyik legfontosabb alapelv (13. p.). A filozófiai és teológiai tanulmányok egyeztetése a másik fontos elv (14. p.). A mindig érvényes filozófiai elvek és a természettudomány megfelelő megismerése a harmadik fontos elv (15. p.). Az is fontos, hogy a szentírási tanulmányoknak meg kell előznie a dogmatikus tanulmányokat, a dogmatikus állításokat pedig történeti összefüggésben kell tanítani (16. p.). A tárgyak arányáról és összhangjáról is rendelkezik a zsinat, felül kívánja vizsgálni a régi oktatási módszereket (17. p.). II. János Pál külön is szabályozta az *Ex corde Ecclesiae* című apostoli rendelkezésében a katolikus egyetemeket. A kánon szerint az egyház joga (807. C.) a katolikus egyetemek és ezen belül a teológiák létesítése és annak felügyelete a püspöki konferenciák gondja (809. C.), de az alapítást és a szabályzatot is az Apostoli Szent-szék (Róma) hagyja jóvá (817. C.). A teológiai fakultásokon kiemelt szerepe van a három szent tudománynak, a teológiának, a kánonjognak és a filozófiának.

Mindezek előrebocsátása azért fontos, mert nélkülözhetetlen az a képzési háló, amely a teológiai oktatást mindig jellemezte. A teológiai fakultások nagyjából azonos módon épülnek fel. Filozófia tanszék, Alapvető hittani tanszék, Biblikus tanszék, Egyháztörténet és patológia tanszék, Erkölcteológia tanszék, Szisztematikus teológia tanszék, Gyakorlati teológiai tanszék.

A TEOLÓGIAOKTATÁS FELOSZTÁSA TANSZÉKEK SZERINT

1. *Filozófia*

A filozófiaoktatás a teológiákon alapvetően két részre oszlik. Filozófiatörténet oktatása és a teológiai reflexió számára szükséges filozófiai témák oktatása, amit sziszte-

matikus filozófiaoktatásnak nevezünk. A katolikus teológiákon a II. vatikáni zsinat előtt Aquinói Szent Tamás filozófiáját oktatták, mint úgynevezett katolikus filozófiát a szisztematikus filozófia keretében. Évszázadokon keresztül a filozófiát a teológia szolgáló leányának (*ancilla theologiae*) tekintették. Ez azt is jelentette, hogy előtérben volt a szisztematikus filozófia a filozófiatörténettel szemben. Az *Ismeretelmélet* az emberi megismerés törvényszerűségeivel és lehetőségi feltételeivel foglalkozik. Végül, de nem utolsósorban a transzcendentális tapasztalás feltétlen voltának, valamint a valóság egzisztenciális megtapasztalásának kérdésével foglalkozik. A *Kozmológia* a természettudomány és a természetfilozófia, a természet, kozmosz, univerzum; az anyagi lét filozófiai leírásával foglalkozik. Végül a fejlődő kozmosz és annak transzcendentális alapjainak vizsgálatára térnek ki ennek a tárgynak a keretén belül. A *Filozófiai antropológia* a filozófiai alapú etika és a pszichológia összevonásából jött léte. Magyarországon először Nyíri Tamás kezdeményezte a két terület összevonását a katolikus teológián. Az *Ontológia vagy Lételmélet* a lét alapvető kérdéseivel foglalkozó filozófiai traktátus. Az ontológia, mint alapvető metafizika kerül bemutatásra.

A *Filozófiai istentan* (görögös elnevezéssel *theodicea*) fő kérdései az Isten értelmi megismerésének feltételei. Az ember tapasztalásában: a transzcendentális tapasztalás leírása. Az istenbizonyítás lehetősége és nehézségei, a hagyományos és attól különböző utak Istenhez.

2. A Szentírás-tudomány

A Szentírás-tudományi tantárgyak célja az, hogy a hallgatók tudományos igényességgel megismerjék a Szentírást és a Szentírás-magyarázat törvényszerűségeit. Az idevonatkozó tantárgyak két csoportra oszthatók. Az introdukciónak is nevezett tantárgy (Bevezetés az ó- és az újszövetségbe) a Szentírást, mint irodalmi alkotást igyekszik megismertetni a hallgatókkal. Az *Exegézis* nevű tantárgy a Szentírásnak, mint Isten Igéjének szakszerű és korszerű magyarázatára tanítja meg a hallgatókat.

3. Ókeresztény egyháztörténet

Ez a tanszék a patológia (ókeresztény egyház- és irodalomtörténet) és a dogmatörténet oktatását és kutatását végzi. A patológia iránti érdeklődés erősödése a római katolikus teológián a II. vatikáni zsinat után vált érzékelhetővé. Még XXIII. János pápa létrehozta Rómában a patrisztikai intézetet az ilyen irányú kutatások erősítésére. A magyar patrisztikának Artner Edgár (1895–1972) volt a kiemelkedő alakja, de a legtöbbit a közelmúltban elhunyt Vanyó László (†2004) tette a magyar patrisztikai kutatásokért.

4. Egyháztörténelem

Általában 4 féléves tárgy a katolikus teológiákon. Egyetemes egyháztörténet, pápák története, zsinatok története és a magyar egyház története alkotja az oktatás gerincét.

A magyar egyháztörténet-írás relatíve mindig jónak volt tekinthető. Kiváló forráskutatónk volt Pray György (1723–1811) személyében, de a legjelentősebbeknek Fraknói Vilmost (†1924) és Karácsonyi Jánost (1858–1929) kell tekinteni. Bangha Béla (1880–1940) és Ijjas Antal 8 kötetes egyháztörténete (1937–1941) erőteljes apologetikus

szemléletet tükröz. Félegyházi József (1906–1982) egyháztörténete (1967) csak a korai középkorral foglalkozik, ennek fényében sokkal tárgyyszerűbb. Adriányi Gábor (1975), Hermend Egyed (1973) és Szántó Konrád (1983) egyháztörténete a leginkább elterjedt a magyar katolikus teológiákon. Az utóbbi idők legjelentősebb egyháztörténeti kutatásait Török József végezte, a közelmúlt feldolgozását pedig a METEM végzi.

5. *Egyházjog*

A magyar katolikus teológiákon az egyházjog oktatása igen fejlett volt. Úgy tartották, aki karriert akar, az egyházjoggal foglalkozik. Serédi Jusztinián bíboros (1901–1945) a Kódex Juris Canonici megalkotásában részt vett, Bánk József (1911–2003) pedig az ő nyomdokába lépett, még akkor is, ha csak egri érsekségig jutott. A magyar egyház nemzetközi hírű egyházjogásza ma Erdő Péter bíboros, prímás.

A jog oktatása és kutatása területén kiemelkedő szerepe van a PPKE keretében működő, Erdő Péter által létrehozott jogi posztgraduális intézetnek. Ennek keretén belül foglalkoznak nemzetközi joggal és aktuális jogi kérdésekkel.

6. *Fundamentális-teológia*

Korábban apologetikának hívták ezt a tantárgyat, és a 18. században főleg a protestáns tanokkal szembeni, később az ateizmus elleni katolikus válaszokra és vitákra koncentrált. A II. vatikáni zsinat után alakították át, jelenleg inkább alapvető hittannak nevezzük, mivel a keresztyén hit alapvető kérdéseivel foglalkozik. A filozófiában is tárgyalt vallási tapasztalat alkotja a tárgyát ennek a tudományagnak. Karl Rahner nagyban előmozdította ennek fejlődését, amely sok vonatkozásban az ökumenikus párbeszéd keretében zajlott le. Főleg a kinyilatkoztatás megközelítésének módjaival foglalkozik. E teológiai tudomány művelőjének tekintjük Ratzinger bíborost, akit XVI. Benedek néven választottak pápává. Magyarországon a közelmúltban Szennay András, Gál Ferenc és Nyíri Tamás volt ennek a területnek elismert művelője.

7. *Dogmatika*

A dogmatika a katolikus hitigazságokat megvilágító és azok rendszerét bemutató teológiai tudomány. Fő sajátossága az, hogy rendszerezett módon mutatja be az egyház hitét. Ahogyan az elnevezés is jelzi, a katolikus dogmatika a hit igazságainak összefoglalásában különösen odafigyel a tanítóhivatal megnyilatkozásai közül a tételesen megfogalmazott hitigazságokra, a dogmákra. Klasszikus témakörei: teológiai istentan, teremtetstan, krisztológia, megváltástan, kegyelemtan, szentségtan, mariológia és eszkatológia.

A katolikus dogmatikaképzésben a II. vatikáni zsinat előtt alaptankönyvnek számított Schütz Antal dogmatikája, mely alapvetően filozófiai és apologetikus irányultságú volt. Ebben a témában Gál Ferenc lényeges változást hozott a biblikus és üdvtörténeti szemléletmód érvényesítésével. Ma elfogadott tankönyvként általában a Schneider, Th. szerkesztésében megjelent kézikönyvet (Vigilia Kiadó) oktatják a katolikus teológiákon.

8. *Pasztorális vagy gyakorlati teológia*

A pasztorális tanszékek feladata felkészíteni a hallgatókat a lelkipásztori szolgálatra. Mostanában már inkább gyakorlati teológiának nevezzük, mert nemcsak a leendő

lelkipásztorok gyakorlati képzését szolgálja, mivel a II. vatikáni zsinat után nyilvánvaló, hogy az egyház élete és lelkipásztori küldetése nemcsak a papokra tartozik. Ezen tanszék keretében folyik a retorika és a pasztorális szituációkra épülő beszélgetések (jegyesek, elhunytak hozzátartozói, betegekkel való beszélgetés stb.) oktatása is.

9. Liturgika

Alapvetően a katolikus egyház liturgiájával, a liturgia fejlődésének történetével, a liturgikus évvel és az egyes szertartásokkal foglalkozó tudomány. A szentségek kiszolgáltatásának módja és formája most is jelentős részét alkotja ennek a teológiai ágnek, azonban egyre gyarapszik a liturgikus teológia és a szentségi pasztoráció témáival.

10. Morálteológia

Az erkölcssteológia mint teológiai tudomány a kinyilatkoztatás fényében mutatja be a Krisztust követő keresztény élet és erkölcsiség törvényszerűségeit. A teológiákon általában 4 féléves tantárgy. A II. vatikáni zsinat után jelentősen megújult. Régebben a katolikus morálteológiához kapcsolódott a kazuisztika, amely az egyes erkölcsi problémák helyes megítélésére tanította meg a hallgatókat, főképpen a papságra készülő fiatalokat. A megújuló erkölcssteológia korunk új erkölcsi problémáira is válaszol. A bioetika a születésszabályozás etikai kérdéseivel, az eutanázia körébe tartozó kérdésekkel, a másik megnövekedett terület, a szociáletika, az igazságos társadalom, a munka világa, az emberi jogok kérdéseivel foglalkozik.

ÖSSZEGZÉS

Az eddig felvázolt kép a magyar katolikus teológiai oktatásról nem teljes, de talán hasznos bepillantást enged a katolikus teológiai oktatás rendjébe és szerkezetébe. A sajátos politikai körülmények miatt a magyar teológiai oktatás megújítása a 70-es években kezdődött és a 90-es évek közepére fejeződött be. Hallgatói létszámban, előadók számában, a képzési rendszer folyamatos biztosításában, az alapvető magyar teológiai szakönyvek írásával, vagy fordításával ekkor éri el az elérhető és elfogadható nemzetközi szintet. Feltétlenül új szint jelentett a katolikus egyetem megjelenése, bár ez önmagában nem járt együtt a teológiai fakultás bővülésével. Szintén új szint jelentett a Sapientia szerzetesi főiskola megalakulása is, amely a magyarországi szerzetesek képzését a magyar katolikus egyház történetében először hangolta össze. Mindkét központi felsőoktatási intézményben és a Magyarország nagyvárosaiban található, korábban felsorolt teológiai főiskolákon jelentős civil hallgató tanul. Ezek megjelenése a posztgraduális képzésben azt jelenti, hogy egy új generáció fog megjelenni a teológiai oktatók között, és a papok, szerzetesek arányát az oktatói gárdában lényegesen meg fogja változtatni, vagy máris megváltoztatta. A magyar felsőoktatás és benne a teológiai oktatás is államjogilag egységesen szabályozott, finanszírozási rendszere azonban törekeny, a hallgatói szám pedig nem emelkedik tovább.

A bibliás Rákócziak

Köszönöm a lehetőséget, hogy e kiállítás megnyitója alkalmából egy olyan könyvről beszélhetek, amely frissen került ki a nyomdából, úgy tudom, tegnap szállították ide. A Nyizsnij-Novgorodból visszazármaztatott könyvek kapcsán sokan kérdezték már, mennyit érnek ezek? A bulvársajtó a forintértékre kíváncsi, de mások is kíváncsiak voltak arra, miért éppen ezeket a könyveket válogatták ki a háború előtt a pataki kollégák arra, hogy mint legértékesebbeket Budapestre szállítsák, hogy egy bank trezorjában éljék túl a háborút.

Az egyik indok az, hogy olyan könyv is volt köztük, amelyet a fő patrónus, a Rákóczi-család egyes tagjai forgattak, és ezen túlmenően a gyűjteménynek számos olyan darabja van, amely csak itt létezik, sehol máshol a világon. Ezért hordozza azt a halhatlan művelődéstörténeti értéket, amiért érdemes ide eljönni, megnézni. S ha ezek többsége nem is olyan szép, aranyozott, illusztrált könyv, hanem egyszerű egyetemi disputációk a XVII. századból, de ha tudjuk, hogy ez az egyetlen példány létezik belőle, már nemcsak a kutatóknak, az őrző könyvtárosoknak és tulajdonosoknak érték, hanem a látogatóknak is.

A most bemutatott kötet ötlete azért vetődött fel, hogy ilyen formában is ünnepeljük a hazatérést, és mutassuk meg orosz kollégáinknak, hogy számunkra ez nem holt anyag, és szeretnénk ennek tartalmi vonatkozásait is megmutatni nekik. Én magam is komolyan gondolom, hogy azoknak a könyveknek, amelyek még ott maradtak, és a Kárpát-medencéből származtak, közösen is meg tudjuk mutatni az értékeit. Sok olyan tennivaló van még, amely elsődlegesen a művelődéstörténeti értékeket fogja felmutatni. Utána majd ráérünk gondolkodni, hogy fordulunk-e a politikusok segítségért, hogy dolgainkat rendezhessük.

A legegyszerűbb volt arra gondolni, hogy Nagy Lászlónak Rákóczi Györgyről, a bibliás fejedelemről írt monográfiáját használjuk. Miután több olyan darab került vissza, amelyek a Rákóczi-család bibliái közé tartoztak, és néhány szerencsésen megmaradt még a Rádai-gyűjteményben, az Országos Széchényi Könyvtárban és itt is, arra gondoltunk, hogy a mai kornak megfelelően egyrészt egy tudományos hitelességű szöveggel és kísérő tanulmányokkal, másrészt példás topográfiával, szép könyvet adjunk az érdeklődő olvasók kezébe.

Ez sikerült is. A kötés is egy Rákóczi-biblia kötését utánozza, igaz, Rákóczi György bronz veretekkel védte a fatáblás bőrkötést, mi csak imitációt készíthettünk. A kötet szerkezete nagyon logikus. Ahogy ez illik, Csomós József püspök úr előszavában két alapvető gondolatra utalt, az egyikben a biblia magyar művelődésben betöltött szerepére, a másikban pedig a Rákóczi-család ismertségére és művelődéstörténeti szerepvállalására. Azt gondolom, hogy gönci lelkészként nem is tehetett volna másként, A bibliás Rákócziak című kötethez ez magától értetődő gondolatpár.

Ezzel az előszóval kezdődik tehát a kötet, úgy megírva, hogy nemcsak a Tiszán innen élők számára teszi világgossá azt a ragaszkodást, ami egyrészt az intézményrendszerben, másrészt az itt élő emberek többségében még él, részben a Bibliához, részben saját történelmi hagyományaikhoz. Ezeket a bibliákat, amiket itt is bemutatunk, és általában az Írást, használták a napi vallásgyakorlatban, attól kezdődően, hogy anyanyelven megszólalhatott, és használták a hozzá tartozó mutatókat, indexeket, a magyarázatokat és a biblikus alapú kegyességi irodalmat, amely nagyon gyorsan a napi vallásgyakorlat részévé vált.

Erről a Biblia-használatról és kegyességről írta Dienes Dénes a kötet utószavát, bemutatva a XVI–XVII. századi ilyen típusú dokumentumhasználatot, másrészt pedig a Rákóczi-családnak és Lorántffy Zsuzsannának ilyen jellegű műveltségét, olvasási szokásait. A kötet közepének a szövegét írtam én, amelyben a Rákóczi-családot, az öreg Rákóczi Zsigmonddal kezdődő generációt, fiait, Pált és Györgyöt, Pálnak a leszármazottját, Lászlót próbáltam úgy bemutatni, hogy milyen bibliákat, milyen kiadásokat forgattak biztosan, miről vannak levéltári dokumentumaink, utána pedig a Rákóczi György erdélyi fejedelem és fiai, II. György és Zsigmond, a tragikus hirtelenséggel elhunyt, nagy reménységű politikus, illetve Sárospatak nagyasszonya, Lorántffy Zsuzsanna által használt köteteket.

Nemcsak azokat mutattuk be teljes részletességgel, amelyek ma is kézbevehetőek – van ilyen is, hat biblia és négy további kommentárkötet –, hanem amelyre bármilyen dokumentum, levélbeli utalás, előszóban való említés utal, vagy pedig a töredékben megmaradt katalógusban szerepel, amely 1860-ban akkor készült, amikor a család könyvtárát egysítették a sárospataki református gyűjteménnyel.

A kötet maga a szerzők odafigyelése, szakismerete folytán veretessé válhatott, de igazán széppé az teszi, ha olyan fotós fényképezi a darabokat, mint Hapák József, aki nemcsak debrecenisége miatt van szorosabb kapcsolatban a tiszáninneniekkel is. Neki, aki kiváló fotóalbumairól is ismert, köszönhető, hogy a kötet nagyon szép lett, 110 kép van benne, tehát gazdagon illusztrált. Szeretném kiemelni, hogy a Kossuth Kiadó két nap alatt fogadta el a könyvtervet, vállalta, hogy megjelenteti a kiállítás megnyitójáig. Ezután kezdtük el írni a szövegeket, és a könyv most valóban kézbe vehető. Nagy munka volt, éppen ezért köszönetet mondok a kiadó vezetőjének, a kötet szerkesztőjének, Nitscheker Máriának, és Bakó Dorottyanak, akik úgy gondolták, hogy szép, amit mi írtunk, de nem biztos, hogy mindenki tudja, ki az a Petrus mártír, vagy Matkó István. Ezért egy szép lexikonfejezetet iktattak a kötet végére, amiben minden, a kötetben szereplő személy életrajzát megírták, így tették valóban jól olvashatóvá ezt a könyvet, amely talán hasznos is, szép is, és mindenki számára tanulsággal bír.

(A Sárospatakon július 17-én, az Oroszországtól visszakapott könyvekből összeállított kiállítás megnyitóján elhangzott bevezető szerkesztett változata)

Kiállítás nyílt a visszaszármaztatott sárospataki könyvekből

BEVEZETŐ

A lapok, a televíziók és rádiók bőséges terjedelemben foglalkoztak már az Oroszországból hazahozott, visszaszármaztatott könyvek történetével, amelyeket a második világháború végén vittek el a szovjet csapatok budapesti bankok széfjeiből, és amelyek a Sárospataki Református Kollégium nagykönyvtárának tulajdonát képezték. A Putyin elnök látogatása alkalmából visszahozott könyvekből előbb Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeumban, majd végleges hazatérésük után a sárospataki nagykönyvtárban rendeztek kiállítást. A megnyitóbeszéd szövege előtt Mayer Rita főtanácsos és Csomós József püspök a sajtóbeszélgetésen elhangzott tájékoztatóját olvashatják.

A SAJTÓTÁJÉKOZTATÓ

– Azt a feladatot kaptam a sorstól, hogy végigkísérhessem a sárospataki könyvek visszaadásának történetét, a kezdetektől a mai napig. Ez 1991-től 2006-ig tartott. A kulturális minisztériumban dolgoztam tanácsosként, orosz referensként. 1991 és '99 között Moszkvában a Magyar Kulturális Intézet igazgatója és egyben a nagykövetség kulturális tanácsosa voltam. Ez volt az az időszak, amikor a legjelentősebb erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy a kulturális értékek visszakerüljenek. Amikor a külszolgálatom befejeződött, ismét a kulturális minisztériumba kerültem, ahol különböző szervezeti egységekben foglalkoztam ezzel az üggyel.

A történetről többen többfélét olvashattak, én a folyamatnak a legjelentősebb mozzanatait emelem ki. Arról, hogy a Szovjetunióban hadifogoly műkincseket őriznek, 1991-ben szerzett tudomást a világ, mégpedig két orosz művészettörténész, Akinsa és Kozlov cikkei alapján. Tudni kell, hogy ezek az értékek ugyan ott voltak a Szovjetunióban, de zárt raktárakban őrizték őket, kettős könyveléssel, mert volt egy katalógusa a könyveknek, festményeknek, ugyanakkor más helyen őrizték őket. Mindazoknak, akiknek erről tudomásuk volt, a titoktartásról szóló dokumentumokat alá kellett írniuk. Egy muzeológus, vagy könyvtáros tiszta lélekkel válaszolhatta, hogy nem tud róluk, mert valóban nagyon keveseknek volt a kiváltsága, vagy talán terhe.

A Kozlov-publikációról azután jelentek meg oroszországi cikkek is, amelyekre a magyar újságírók, így a moszkvai tudósító, Kulcsár István hívta fel az akkori kulturális minisztérium múzeumi főosztálya vezetőjének figyelmét, ami után én kaptam meg a feladatot. Így indult el a dolog. A feljegyzés aztán elment Andrásfalvy Bertalantól Jeszenszky Géza külügyminiszterhez, illetve Antall József miniszterelnökhöz, és megindultak a levelezések. Az igazi áttörést 1992 jelentette, akkor került sor Jelcin elnök

Csomós József püspök és Mayer Rita megnyitja a kiállítást

magyarországi látogatására. Ebben nagy szerepet vállalt az akkori moszkvai nagykövet, a körünkben is jelen lévő Nanofszy György. Göncz elnök látogatását követte a jelicini 1992. november 11-én. Erre több egyezmény aláírását kellett előkészíteni, ezek közül az egyik volt a levéltári megállapodás, illetve a kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló kétoldalú tárcaközi egyezmény. 1993-ban Mádl Ferenc magyar és Jevgenyij Szidorov orosz kulturális miniszter írta alá azt a megállapodást, amelynek értelmében létrejött egy magyar–orosz, a kölcsönös restitúciós folyamatot szabályozó munkacsoport.

Ez a csoport határozta meg ülésein azokat a feladatokat, amelyek alapján tudomásunkra kerülhetnek, milyen értékeink vannak kint. Erről nekünk szakemberek mondtak dolgokat, de konkrétumokat nem tudtunk. A műtárgyak feltárására és azonosítására 1994 és '98 között került sor, két helyszínen, Moszkvában a képzőművészeti értékek, amelyek jelen pillanatban 131 festményből és 8 gótikus faszoborból állnak, Nyizsnij-Novgorodban pedig a könyvek.

Ez nem úgy történt, hogy bement a magyar küldöttség, és abban a pillanatban mindent kihoztak. Nehezen tört meg a jég. Ennek több oka van. Az egyik a már említett titoktartási kötelezettség, a másik pedig Oroszország történetével magyarázható. A második világháborúval kapcsolatosak ezek az értékek, és a huszadik századi orosz történelem egyetlen fényes pontja – most mindegy, milyen árat fizettek érte – a második világháború. Ez az ünnep az, ami a sok részre tagozódott orosz társadalmat május 9-én egy platformban tömöríti.

A szerencse, és névtelen orosz informátorok is segítettek bennünket, hogy meg tudhattuk, hol vannak ezek a könyvek, hány darab van belőlük, milyen állapotban vannak. A feltárás a képzőművészeti alkotások és a könyvek esetében is magyar–orosz szakértői együttműködéssel történt meg. Ebben nagyon jelentős szerepet játszott Szentimrei Mihály könyvtárigazgató úr is, az ő szaktudása pótolhatatlan volt ebben a folyamatban.

Közben Oroszországban is napirendre került ezeknek a műkincseknek az ügye, annál is inkább, mert Magyarországon kívül Németország is forszírozta kintlévő értékei feltárását, Hollandiának is voltak ilyen jellegű követelései, Luxemburnak és Belgiumnak is. Egyre nagyobb teret kapott ez a sajtóban, sajnálatos módon az orosz közvéleményt nagyon erősen manipulálták: „apáink vére árán szerzett értékeinket kell Hitler utolsó csatlósának visszaadni” – írták. Később aztán ezek hangneme is változott.

Az orosz kulturális minisztérium elég nehéz helyzetbe került. Megjelentek az érdekelt országok nagykövetei, beszámoltak értesüléseikről, hogy milyen kulturális értékek vannak Oroszországban. Ennek a folyamatnak az lett a vége, hogy 1998. április 15-én Jelcin elnök hosszas procedúra után aláírta a restitúciós törvényt. Ezt 2000. május 25-én Putyin elnök egy ugyanilyen föderációs törvényerejű rendelettel módosította. A törvény lényege az, hogy úgynevezett kompenzációs restitúcióról van szó, vagyis Oroszország mindazon értékért, amelyet a világháborúban elveszített, elsősorban a németek által megszállt európai területein, valamilyen kompenzációra tegyen szert. A törvény azt is kimondja, hogy a második világháború során Oroszország területére került kulturális érték föderációs tulajdont képez, kivéve azokat, amelyek egyházi, vagy egyházi jótékonyossági intézmények tulajdonát képezték, és ez az egyház nem működött együtt a fasizmussal, továbbá a fasizmus üldözötteinek a tulajdonát képező értékek.

Nekünk szerencsénk van, mert a Magyarországról elszármazott értékeknek a legnagyobb része a kivételek és a visszaadható dolgok közé tartoznak. Azt a szót használtam, hogy *elszármazott*, ez a sajtóban is használt kifejezés, bár a sajtó elhurcolt, elrablott, elzabrált kifejezést is használt. Az orosz szövegekben mindig az elszármazott kifejezés szerepel, a tárgyalások során az volt a leghelyesebb álláspont, hogy mi is ezt használjuk.

Visszatérve a kompenzációs restitúció kérdésére, az a paragrafus került bele a törvénybe, hogy Oroszország jogi garanciát kér az érintett országoktól, Magyarországtól is, hogy a területére került kulturális értékeket visszaszolgáltatja. A háború során a szovjet és a német hadsereg mellett is működtek úgynevezett műkincsgyűjtő alakulatok, amelyek céltudatosan szedték össze az értékeket. Ezekbe nagyon magasan képzett művészettörténészeket, könyvtárosokat, kulturális szakértőket választottak be, azonnal főtiszt, minimum őrnagyi rangot kaptak, és az ő feladatuk volt, hogy ezeket az értékeket begyűjtsék.

A Magyarországról elhurcolt kulturális értékek nem múzeumokból, hanem többségük magánlakásokból, illetve a budapesti bankokból kerültek ki, amelyeket a szov-

jet csapatok a kirobbantott széfekből vittek el. Budapesten négy központi raktárban helyezték el ezeket az értékeket, a legnagyobb Kőbányán, az Állomás utcán volt, és amikor 1945-ben ezt kiürítették, a szemtanúk leírása szerint sok törött porcelán és égéstermékek maradtak ott, bélyeggyűjteményekre, kéziratokra lehetett ezekből következtetni.

A törvény szerint tehát amennyiben Magyarországon orosz kulturális érték található, azt vissza kell szolgáltatnunk. Ez az oroszok számára garancia, de nem kényszerítenek bennünket arra, hogy valamit is előkerítsünk, ezek véletlenül kerülhetnek elő, mert a magyar hadsereg is gyűjtött ilyen értékeket. Ezek inkább lakásokban lehetnek. 1995-ben megjelent egy miniszterelnöki rendelet, hogy a Szovjetunióknak vissza kell adni azokat a tárgyakat, amelyeket ide hoztak a háború során. 1996 májusában egy szerelvény vitte vissza Oroszországba a lakosság által visszaszolgáltatót értékeket, ezek között festmények, szőnyegek, zongorák voltak, és egy cári címeres cukortartó is.

A sárospataki könyvek útját nézve két változat létezik. Az egyik, amit mi is képviselünk, hogy a bankoknak a kiürítésével kerültek el innen. Erről levéltári dokumentumok is vannak. Az oroszok változata az, hogy a belorusz front egységei szállították el Berlin mellől. Egy gazdátlanul álló vonatot csatoltak a saját szerelvényük után, és így vitték el. Az egyértelmű, hogy Magyarországon a 2. és 3. ukrán front harcolt, belorusz nem.

Így kerültek oda, mégpedig az akkori képzőművészeti múzeumba, hangszerekkel, szőnyegekkel, képekkel, szobrokkal együtt. A könyveket 1960-ig ott tartották a múzeum épületében. Ezután került arra sor, hogy kiválogatták és a nem muzeális értékeket átadták a megyei állami általános, tudományos, Leninről elnevezett könyvtárnak. A sárospataki könyvek közül egy maradt ott, a Schéder-kötet, mert azt muzeális értékűnek tartották, illetve a Kornfeld Móricnak a hungarika-gyűjteményéből való nagyon szép könyvek. Az egyik éppen egy Comenius-mű.

A könyveket tehát átvitték ebbe a megyei könyvtárba, ahol hosszú ideig semmit nem csináltak velük, addig, amíg ki nem derült, hogy a magyarok érdeklődnek irántuk. Először nem is tudták, hogy honnan valók, csak az tűnt fel nekik, hogy mindegyikben egyforma pecsét van. Ezek voltak a pataki könyvek, hosszúkás pecsét, angyalfigurás körpecsét, és magyarnyelvű feliratok is voltak bennük. A feldolgozásukat a könyvtár megkezdte, és segített ebben a magyar szakértői csoport.

Visszatérve a törvényre, ebben a 18. cikk azt határozza meg, hogy annak az országnak, amelyik a kulturális értékeinek visszaszolgáltatására igényt tart, ezeknek az értékeknek az őrzéséért, tárolásáért, feldolgozásáért, katalogizálásáért, állagmegóvásáért egy bizonyos összeget, kompenzációt kell fizetnie, annak a kulturális intézetnek, amelyik ezeket az értékeket őrizte. A sajtóban is írtak róla, hogy miért került sor ennek az összegnek a kifizetésére, tehát egyszerűen a restitúciós törvény alapján kellett. Ha tehát a könyveket vissza akartuk kapni, akkor mindazt, ami a törvényben szerepel, a magyar félnek teljesítenie kellett.

Ez a rövid története a könyvek visszaszámzarmaztatásának. A törvény kihirdetése után

A ládabontás izgalmas pillanatai Patakon

nyolc nappal érvénybe lépett, akkor a magyar küldöttség ismét elment Nyizsnij-Novgorodba, újra azonosította a könyveket, majd csomagolták és hazaszállították őket. Voltak olyanok, akik támogatták ezt a munkát, voltak, akik nem nagyon, az orosz kulturális minisztériumról és annak vezetőjéről mindenképp elismeréssel kell szólnunk, könnyű volt velük szót érteni, jóindulattal kezelték az ügyet.

A könyvekből kiállítást rendeztek a Magyar Nemzeti Múzeumban, nagyon szép, átgondolt, sikeres tárlat volt. Meg kell említenem még, hogy amikor a sárospatakiak 1938-ban úgy döntöttek, hogy a 170 kötetet felszállítják Pestre, nem bizonyult szerencsés gondolatnak, mert épp ezeknek a könyveknek volt kalandos sorsuk, ugyanakkor amelyek ittmaradtak az anyaiskolában, illetve anyakönyvtárban, azok megmaradtak veszteség nélkül. Ebben nagy szerepe volt Sárospatak akkori városparancsnokának, Pjotr Petrovics Jegorovnak, aki már nem él. Harmincegynéhány éves fiatalemberként járt itt, Újszászy Kálmán megmutatta neki a könyvtárat, és Jegorov úgy döntött, hogy ezt az értéket meg kell menteni, az ő intézkedése következtében maradt meg ez az állomány.

CSOMÓS JÓZSEF PÜSPÖK KIEGÉSZÍTÉSE

Szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik azért munkálkodtak és vetettek latba szellemi, testi és mindenféle erőt, hogy 1999 januárjában Nanofszy György akkori moszkvai nagykövet diplomáciai jegyzékben átadhassa azt a két hatalmas

kötetet, amely rögzítette a sárospataki könyvek jegyzékét. Itt hajtok fejet egész egyházkerületünk közössége nevében áldott emlékű Antall József miniszterelnök előtt, és mondok köszönetet Mádl Ferenc akkori tárcanélküli miniszternek, Mayer Rita főtanácsos asszonynak. Itt emlékezünk meg kegyelettel áldott emlékű Szentimrei Miska bácsiról, és mondunk köszönetet Nanofszy György nagykövet úrnak, és velük együtt mindazoknak, akik ebben a munkában segítettek, hogy 99-től itt, Tiszáninnen már tudtuk, hogy „csak” – és ez nem kevés – politikai döntés kérdése, hogy a könyvek hazakerüljenek. Így mondunk köszönetet azoknak is, akik a politikai döntést munkálták: miniszterelnököknek, nagyköveteknek, egészen az Állami Számvevőszék elnökéig, aki éppen tegnapelőtt mesélte el sajátos élményeit és emlékeit, hogy ő mit tett ezeknek a könyveknek a hazajöveteléért. Végül szeretnék köszönetet mondani a hazaérkezés körülményeiért, elsősorban Monok Istvánnak és munkatársainak, nemcsak a kiállításért, hanem azért is, hogy segítségünkre voltak abban, hogy ez a hazaérkezés egy nagyon kemény választási kampány rosszízű politikai felütései ellenére mégiscsak méltóképpen történhessen meg. Ebben köszönöm Vass Lajos államtitkár közreműködését is. Az a feszültség, ami a restitúciós bizottságnál a kezdet kezdetétől megvolt, egészen a hazaérkezésig ott volt e könyvek körül. Amikor először a minisztérium képviselői megkerestek a püspöki hivatalban és mondták, hogy biztosan eljön Putyin elnök, de nem tudják mikor, nem tudják mit hoz, de hogy is legyen ez az egész, akkor az első dolog az volt, amit rendezni kellett: hogyan is történjen ennek a kommunikációja. Én köszönöm meg, hogy visszahozta, vagy ő kér bocsánatot, hogy elvitték. E nagy feszültség körül zajlott minden. Itt köszönöm meg mindenki munkáját, aki a hazaérkezés körül segédkezett, és nagy örömmel és megnyugvással hatalmazom fel a sajtó képviselői előtt Monok Istvánt, aki fogadta a könyveket, hogy a továbbiakban a nemzeti konferenciákon, reprint kiadásokban képviselje a pataki könyvek ügyét. Azt az egyet tartjuk fenn saját hatáskörünkben, hogy azokról a százezer dollárokról, amiért a reprint kiadáshoz egy könyvet kölcsönadunk, megegyezünk.

MAYER RITA KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ BESZÉDE

„Örvendetes, boldog hazatérés! Ó, csodálatos öröm, amelyet akkor láthattál Athénban, amikor az anya diadalmasan elébe ment magzatainak és ismét megmutatta a szobákat, ahol egykor őket dajkálták. Régi otthonukat visszaadták korábbi lakóinak, és a gyorsan simára gyalult deszkákból és gerendákból a leggondosabban összeillesztették a cédrusszekrényeket, elefántcsontra arany feliratokkal jelöltek meg minden egyes rekeszt, és ezekbe hozták nagy tisztelettel a könyveket. Úgy helyezték el ügyesen, hogy egyik se legyen útjában a másíknak, amikor beteszik, hogy a túlságos zsúfoltság miatt ne sértse meg a testvéreit. Különben nincsen se szeri se száma azoknak a károknak, amelyeket a háborúk és felkelések okoztak a könyvek nemzetségének.”

Püspök urak, gyűjteményi igazgató úr, tisztelt hölgyeim és uraim!

Richard de Bourry püspöknek és diplomatának a könyvről, a könyvtárról, a könyv-

gyűjtésről szóló, a 14. század első felében írt páratlan munkájából való az elhangzott idézet, amelyben a szerző a Xerxész által Athénból Perzsiába szállított, majd Xeleutos által visszahozott könyvekről emlékezik meg. Erre visszhangzik a hazatért sárospataki könyvekből, a Magyar Nemzeti Múzeumban 2006. április 1-jén megnyílt kiállítás vendégeknyvében olvasható mondat: „Isten hozott benneteket itthon, drága, drága KÖNYVEK!”

Ha Sárospatakon nincs is cédrusszekrény elefántcsont felirattal, de itt is legalább akkora szeretettel várták, fogadták és tették vissza régi helyükre a sok viszontagságot megért könyveket, mint a hajdani görögök. Ma nem csupán egy vidéki kisvárosban nyíló, viszonylag nem nagy anyagot bemutató könyvkiállítás megnyitójának, hanem történelmi jelentőségű eseménynek vagyunk a részesei, amelyre évszázadok múlva is emlékezni fognak nemcsak e falak között, hanem, reméljük, azokon túl is.

Hatvan évig vártak erre a pillanatra elsősorban a Sárospataki Református Kollégium tanárai, hajdani és mai diákjai, de vártak mindazok, akiknek szívügye a magyar kultúra, művelődés és oktatás. Több, mint 2000 kilométer távolságból, Oroszországból, a Volga-menti Nyizsnij-Novgorodból, amelyet magyarra fordítva Alsó-Újvárosnak is nevezhetünk, kerültek vissza Magyarország egyik legrégebbi oktatási intézményének könyvtárába a megsemmisültnek, elveszettnek hitt könyvek, a magyar és az egyetemes kulturális örökség részei. Ugyanakkor az anyaintézetben maradt állomány veszteség nélkül élte túl a háborús időszakot, Pjotr Petrovics Jegorov százados, városparancsnok határozott fellépésének és intézkedésének köszönhetően. Az Oroszországban lévő magyar kulturális értékek közül éppen a 146 sárospataki könyv tért vissza elsőként, talán nem véletlenül, mert tulajdonosai ezeket a könyveket keresték a legnagyobb elszánással, kitartással és szeretettel.

A Dunántúlon még tartottak a második világháború harci eseményei, amikor dr. Újszászy Kálmán, a Sárospataki Református Kollégium közigazgatója az alábbiakat jegyezte be az általa vezetett közigazgatási naplóba: „1945. február 26. Értekezlet hivatalomban. Tárgya: a pesti Magyar Kereskedelmi Bank széfjében és az Első Hazai Takarékpénztár pánccélpincéjében őrzött, ott még 1938-ban elhelyezett unikumaink megmentése, mivel értesüléseink szerint a helyiségeket a Budapestet elfoglaló csapatok feltörték, illetve felrobbantották”. A sárospatakiak mindenütt keresték könyveiket, és ennek érdekében felhasználták széles körű kapcsolatrendszerüket. Bevontak a munkába volt tanítványt és könyvtáros kollégát, a minisztériumot, a politikai rendőrséget, a szociáldemokrata pártot. Levélben fordultak a szövetséges ellenőrző bizottsághoz, mindhiába.

Az 1945. augusztus 21-i bejegyzésben ez olvasható: „Himmler Márta arról informálta dr. Maller Sándort, hogy unikumainkért kár minden további lépés, elvesztek”. De a köztudatban éltek a könyvek, a könyvtári polcokon meghagyták a helyüket, s ha látogatócsoport érkezett a könyvtárba, mindig említést tettek róluk. Ugyanakkor az elveszett javak kormánybizottságához a kárt szenvedett műgyűjtők és kastélytulajdonosok által benyújtott sok-sok dokumentum között nem találni olyat, ami a volt tulajdonos könyveit, könyvtárát keresné. Festményeket, szőnyeget, bútoro-

Újra itthon...

utazott Nyizsnij-Novgorodba, amelynek tagja volt a református kollégium egyik könyvtárosa is. A véletlen, és ismeretlen orosz emberek segítettek abban, hogy végre megbizonyosodjanak arról, valóban ott vannak az elveszettek hitt kötetek, ahol sejtették.

A megyei könyvtár munkatársa által bemutatott két könyvben, *Votius* és *Seneca* műveiben ott voltak a sárospatakiak jól ismert pecsétjei, a hosszú, négyszögletes alakú és a közepén angyalt ábrázoló körpecsét. E helyen főhajtással emlékezzünk meg a sárospataki könyvtár néhai könyvtárosairól, azokról, akik több évszázadon keresztül népüket és egyházukat szolgálva gyűjtötték, védték a könyveket, akik a kitelepítés és az ellenreformáció üldöztetései során csomagolták, szállították, mentették őket, akik békeidőben a dolgukat tették: feldolgozták, katalogizálták, leltározták a könyveket, gyarapították az állományt, tudományos cikkeket írtak róluk. Biztosan nem gondoltak arra, hogy valamikor a pecséték, a ceruzával írt jegyzetek, a megjegyzések, a tanulmányok mind-mind a több száz éves könyvek tulajdonjogát bizonyítják, amelynek alapján a kötetek visszaadása megtörténhet.

A könyvek azonosítására 1994–98 között került sor, de a visszaadás egyre később, és csak 2006 februárjában és áprilisában került rá sor. Ennek érdekében 15 éven keresztül sokan dolgoztak, magyarok és oroszok egyaránt, különböző munkahelyeken, más-más beosztásban és időpontban. Köszönet illeti őket. Engedjék meg, hogy hármukról külön is megemlékezzem.

A legnagyobb hálával Natália Szergutyina nyugalmazott egyetemi docensnek tartozunk, aki Nyizsnij-Novgorod kulturális tanácsosaként éjt nappallá téve próbálta feltárni és azonosítani a sárospataki könyveket, amelyeket a magyar szakemberek nem láthattak. Ha ő nincs, akkor ma nem lenne okunk ünnepelni. Szentimrei Mihály

lelkész, a Sárospataki Református Kollégium nagykönyvtárának egykori vezetőjét e körben nem kell bemutatnom. A könyvek hiánylistájának összeállításában, nyizsnijnovgorodi feltárásában, azonosításában elévülhetetlen érdemei vannak. Miska bácsi nagyon sokat tudott szeretett könyveiről, erre a tudásra a magyar félnek nagy szükség volt. A csendes, szerény, derűsen mosolygó embert orosz partnereink is megszerették, tisztelték. Haláláig bízott benne, hogy a könyvek valamikor visszakérülnek Sárospatakra. A sors nagy igazságtalansága, hogy nem lehet itt közöttünk, és nincs itt felesége, a könyvtárigazgatói poszton utódja, Ibolya asszony, aki tavaly, idő előtt, tragikus hirtelenséggel hagyott itt bennünket. A harmadik személy Anatolij Virkov vezető beosztású köztisztviselő, aki nagy rugalmasságot tanúsított 2005-ben, amikor a sárospataki könyvek visszaadásáról szóló orosz törvénytervezetből kivetette a kötetekre vonatkozó 134-es számot, és ezzel lehetőséget teremtett arra, hogy ennél több, 146 könyv kerüljön haza, s ha a jövőben még felbukkannának sárospataki könyvek, azok visszatérte előtt se legyen akadály.

Végül, kellett egy új, a demokratikus társadalmi berendezkedést céljával kitűző Oroszország, amelyik, ha nehezen is, de végül túllépett a kínos örökségen, nyilvánosságra hozta a területén található, korábban eltitkolt, második világháborús külföldi kulturális értékek egy részét, ígéretet téve a többi feltérására is. Megteremtette visszaadásuk jogi alapját és elkezdte a visszaszolgáltatást. Ez a törekvés minden elismerést megérdemel.

Misztótfalusi Kis Miklós írta egy helyen: „Én azt akarnám, igyekezetemet és munkámat tőle nem szánnám, hogy a mi nemzetünk ne maradna abban a nagy írástudatlanságban, melyben eleddig, hanem a magyar iskolák virágozzanak, hogy mind a gyermek, asszonyi állatok, városi, falusi parasztok olvasni tudnának”. A sárospataki tanárok, diákok, lelkészek tudják, hogy az igazi a szellemi érték, a tudás, amelyet nem lehet az embertől elvenni. Tudják, hogy a nemzet nagysága a kiművelt emberfők számától függ, és hogy a könyvek által ment elébbre a világ. Tudatában vannak annak, hogy az itt megszerzett tudás, emberség, az anyanyelv és a haza szeretete nemzedéken keresztül megőrződik, áthagyományozódik. A jó magból jó vetés nő ki.

A több száz éves könyvek visszaadása kapcsán akaratlanul is felmerül az emberben a gondolat, hányan tudják ma, milyen érzés egy könyvtár csendjében, vagy otthon, az olvasólámpa mellett kézbevenni egy patinás, vagy egy új könyvet, féltőn megsimogatni a borítóját, óvatosan forgatva, vigyázva kinyitni, és elmerülni az olvasás élvezetében. A mostani fiatal, és az elkövetkezendő nemzedékek fogják-e annyira szeretni a könyveket, mint a pataki kollégium hallgatói. Olvassák-e, forgatják-e őket az eljövendő századok során? Úgy mondják, hogy a könyv az ember leghűségesebb barátja. De mintha ez a barát kiszorulni látszana a mindennapokból, annak ellenére, hogy a statisztikai adatok szerint Magyarországon évről évre egyre több könyvet vásárolnak az emberek. A tegnap ismeretszerzése a betűn alapult, a máé inkább a vizuális élményeken. Azonban nem mindegy, hogy milyenen. Úgy gondolom, hogy a betűnek és a képnek ki kell egészítenie egymást. A szellemi erőfeszítést igénylő, okos könyv segít az embernek a helyes választásban.

„Tebenned bízunk, Uram, eleitől fogva” – hangzanak el a 16. század óta a 90. zsol-tár szavai a református közösségekben. Mi is bízunk és reménykedünk, hogy a Sárospataki Református Kollégium nagykönyvtára köteteinek visszaadásával nem lezárult, hanem elkezdődött egy folyamat, hiszen a második világháború következtében sok magyarországi kulturális érték került Oroszországba, amelyek egy részét a magyar–orosz közös szakértői csoportok már azonosították, más részük még feltárára vár. Feladat van bőven, csak legyen hozzá kitartás és akarat. A további magyar–orosz együttműködésnek az országainkban rendezett kulturális évadok kedvező fogadtatása alapján nem szükséges csak a restitúcióra korlátozódnia. A nyizsnij-novgorodi megyei könyvtárban például még sok olyan magyarországi könyv van, amelynek közös feltárása és közös könyvkatalógusban történő kiadása a hungarika-kutatás feladatkörébe tartozik. Megnyitó szavainkat Richard de Bourry szavaival kezdtük, azzal is kívánjuk befejezni. „Alázatosan könyörgünk, hogy a világ legfelségesebb kormányzója szilárdítsa meg a békét, távolítsa el a háborúkat, és oltalma alatt tegye csendessé napjainkat”.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket. Az Oroszországból hatvan év múltán vissza-került, sárospataki könyvekből rendezett kiállítást ezennel megnyitom. Örvendjenek neki és gyönyörködjenek benne.

(A Sárospatakon 2006. júniusában rendezett kiállítás megnyitása előtt tartott sajtótájékoztatón elhangzottak és az ünnepi megnyitóbeszéd az Európa Rádió Miskolc által rögzített, annak szerkesztett változata.)

Lelkészgyermek öröksége

Miskolcon április utolsó szombatján tartották meg a tiszáninneni református lelkészek leszármazottjainak harmadik országos találkozóját. Mintegy hetvenen, nyolcvanán gyűltek össze a hívó szóra. A „teher alatt nő a pálma” típusú életutak, az utódok mai helyzete, hatókörük nagysága, kisugárzásuk ereje és minősége igazolja a mindenkori parókiákon kapott értékelvű, etikai tartást adó kálvinista nevelés hatékonyságát és korszerűségét.

A megjelenteket *Csomós József*, a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöke és *Ábrám Tibor* egyházkerületi főgondnok köszöntötte, *Balog Zoltán*, a budapesti németajkú református egyházközösség lelkipásztora, *Orbán Viktor* egyházügyi főtanácsadója, parlamenti képviselő pedig „*Ti vagytok a világ világossága*” címmel tartott előadást.

A találkozót megnyitó áhítaton Keresztelő János magatartásán, illetve életútjának néhány állomásán keresztül azokra az áldásokra világított rá *Pásztor Gyula* lelkipásztor, melyek a lelkészgyermekségből következnek, következhetnek. A párhuzam alapját az adta, hogy Keresztelő János édesapja, *Zakariás* is pap volt. Az igehirdető többek közt szólt arról: miközben Zakariás a fiára vonatkozóan azt az ígéret kapta, hogy „*nagy lesz ő az Úr előtt*”, a felnőtt Keresztelő János így vall: „*Neki (Jézusnak) növekedni kell, nekem pedig alább szállanom*”. Az ígéret és a kiteljesedés között csak látszólagos az ellentmondás, ugyanis Isten másként értelmezi, másként méri a nagyságot, mint azt e világ teszi. S ez nem csak a bibliai korban, hanem ma is érvényes. Sok lelkészgyermek tapasztalhatta meg az előző rendszerben, hogy a származása miatt elszenvedett társadalmi hátrányokért Isten gondoskodó szeretete bőségesen kárpótolta.

„*A lelkészgyermekség nem vetkezhető le, nem ruha az, hanem a bőröm...*” – idézte előadásában Balog Zoltán egy 70-es évekbeli egyetemista tapasztalatát. A lelkészgyermekségből eredő egyik alapkísértés ugyanis éppen az, hogy az illető nem akarja e kiválasztottságot felvállalni, hanem inkább feloldódna a többi közt. Ezt erősítette az állampárt idején, hogy a származásból eredő sajátos státus nem (csak) szociológiai kategória, hanem komoly egzisztenciális kérdés volt. A másik alapkísértés pedig az elittudatból, a felsőbbrendűségből következő elzárkózás lehet. E kísértéseknek való engedés helyett az a helyes, ha saját lelkészgyermekségünket, a „*ti vagytok a világ világossága*” valóságát Krisztusban kapott ajándékként fogadjuk el. „*A mi alapélményünk a kisebbségi lét*” – hallottuk az előadótól, s a minőségi kisebbségi tudat 1990-ben sem szakadt meg, hanem azóta is tovább él. Az ország többsége ugyanis nem fogadja el azt az oktatásban, nemzettudat-erősítésben, gazdaságpolitikában is megnyilvánulni akaró értékrendet, mely Isten igéjével harmonizál. E tényre bezárkózás helyett csakis az lehet a helyes válaszuk, ha továbbra is szolgálunk. Felhívta Balog Zoltán arra is a figyelmet, hogy csak úgy maradhatunk meg, ha gyarapodni akarunk. Nem jó stratégia

az, ha csak a szintentartást, -maradást tűzzük ki célként, hiszen ennek csak elerőtle-
nedés és megfogytkozás lehet a következménye. Egyházi ügyekben éppen úgy, mint
jobboldali politikai kérdésekben a nagy kihívást az jelenti, hogy miként közeledünk
embertársainkhoz, meg tudjuk-e szólítani őket.

*

A személyes beszélgetésekben az életutak sokfélesége mellett az együvé tartozást,
a rétegtudatot erősítő azonosságok, hasonlóságok is nyilvánvalókká válnak egy-egy
ilyen találkozó alkalmával. Például az, hogy a legfiatalabb lelkészleszarmazottak kivé-
telével szinte valamennyien szembesültek gyermekkoruktól fogva a diktatúra durva,
vagy kifinomult eszközeivel. A 60 éven túliak közül többen még a Felvidéken szület-
tek, s majd mikor Belső-Magyarországra menekült a családjuk, itt évekig nem kaptak
állást a lelkész-édesapák. Egy testvérpár édesapját 1950-ben internálták, többekét pe-
dig a palástjától fosztották meg. Van olyan család, ahol minden emberi ésszerűséget
nélkülözve, csak isteni logika alapján magyarázhatóan úgy ment még három testvér
a teológiára, hogy már előtte nem csak az apát, hanem a fivért is eltították a papi
szolgálat gyakorlásától. A genetikai örökség, a magyarság iránt elkötelezett otthoni
szemlélet és kultúrkörnyezet a lelkészin kívül elsősorban bölcsész pályára predesti-
nálta volna e gyermekeket. Viszont ezek a területek a 70-es évekig el voltak előlük
zárva, s így sokan a családi hagyományoktól távol eső műszaki, illetve természettu-
dományi pályát választották, s ott értek el szép szakmai sikereket. Sokan közülük
emberközeli módosították pályájukat. Így lettek mérnökből tanárrá, közgazdászból
szociológussá, matematikusból a rendszerváltás után újságíróvá. Többen – különösen
az 50-es években, a 60-as évek első felében – csak úgy juthattak be az egyetemre, hogy
előzőleg egy-két évig fizikai munkát végeztek, s így a felvételi előtt az osztályidegen
kategóriából a hatalmon lévő munkásosztály tagjává léphettek elő. A találkozón
megjelentek számottevő hányada lelképásztor, illetve orvos lett, ezenkívül talán még a
zenei pályáról mondható el, hogy felülprezentált e körben: akad közöttük zenetanár,
énekes, zongoraművész, lemezkiadó... A tudatosan felvállalt apai örökséget ma már
ők adják át gyermekeiknek, unokáiknak.

A találkozó résztvevőinek beszámolói sokszor annak bizonyágtételévé váltak, hogy
„akik Istent szeretik, azoknak minden javukra van”. Az egyáltalán nem pozitív diszk-
riminációkban részesített másságuk, s a kettős nevelésük – melynek az otthoni fele
bizonyult számukra hitelesnek – állásfoglalásra kényszerítette őket, s személyiségüket
megegerősítette. Szóval az ő bőrükre s főként a lelkükre menő meccset az esetek döntő
többségében a kommunista hatalom elveszítette. A 80-as évek végén és azt követően
pedig már nem csak a saját egyházukban, hanem sokan közülük a magyar protestáns
hagyományoknak megfelelő szellemiséggel a közéletben is részt vállaltak.

Matematika és poézis

JENEY ANDRÁS ÚTRA HA KELTEK CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Matematika és poézis... A végtelenben bizonyára találkoznak. Jeney András pályafutását ismerve és a verseit olvasva mondom: benne ez a végtelen itt és most megtestesült. Az alkotó szellem más-más dimenzióiként is felfogható természettudomány és költészet szükségszerűen összetartozik. Egymást nem nélkülözhetik, mert az ember nem gép, de nem is pusztán ég és föld között lebegő, anyagtalan tiszta forma. Az ember – titok. Ezt a titkot fejtegeti egyrészt a matematika, másrészt a költészet. S a végtelenben találkoznak. A végtelent pedig nevezhetjük örökkévalóságnak.

Jeney András a nagy háború utolsó évében, 1945-ben született, hatgyermekes lelkész-családban nőtt fel, falusi parókián. Ez az egyszerű mondat mindent elmond. Akkor készült a nagybetűs életre, amikor a karrier érdekében így kezdődtek az életrajzok: „sokgyermekes... család gyermeke”. A pontok helyére a munkás vagy a szegényparaszt illik. A sokgyermekes falusi lelkész persze munkás is volt, meg szegény is, annak nevében dolgozott, aki betegeket gyógyított és a szegényeknek hirdette az evangéliumot – csak éppen ellenségnek számított. Miért is? Mondjuk a fentiek értelmében most így: mert hitte és hirdette, hogy az ember nem gép. A Jeney-gyerekek ennek ellenére szép pályán futnak: András tudós matematikus, egyetemi docens. Életútja bizonyosság mellett, hogy nem valamilyen karrierre, hanem in specie aeternitatis (az örökkévalóságra tekintettel) születünk. Az irodalom kezdettől fogva sodorta: a családi közösségben elsősorban édesanyja nyitotta meg a forrást, majd jöttek az olvasmányok. Tizennégy évesen a magyar klasszikusoknak szinte mindegyikét olvasta már. A matematika bűvópatakként élt tehetségében, hogy majd élethivatásként duzzadjon termékeny folyóvá.

Jeney András az „életen átszűrt, tapasztalatain kierielt véleményét” írja meg a világról, életről, halálról, kis- és nagy kérdésekről. Élete felét akkor élte le, amikor „a múltat végképp eltörölni” volt a jelszó, benne mégis az kristályosodott ki, hogy a „múlt üzen a mának”. A prédikátor édesapa, a meleg otthon metaforájában megrajzolt édesanyja a gyökerek egy-egy ága, de a gyökérzetet alkotják a porladó ősök mindannyian, bárha csak szellemi-lelki elődök is ők. Velük együtt érték a jelen: szerető család, értelmes hivatás, testvéri és baráti közösség. A múlt üzen a mának, s akinek van füle a hallásra, hallja: „Erkölc s honszeret mentene tán zuhanást”. Menté tán... Most azonban „árván, hontalanul süllyed a megmaradás”. Sötét van, hazug vírusprogramok lidércfényes éjszakája, benne Drakula szelleme vihog, úgy is nevezik, hogy való világ. Olyan idők ezek, amikor az őrizőknek kiáltaniuk kell, hogy el ne tévedjen az ember! Talán csak annyit kell mondani, hogy „elég egy mustármagnyi hit”. Elég... Hiszen hegyeket mozdít. S „útra ha keltek”, így nem fog el az útravaló. S tán felesleges is a kérdés: mit adhatok? Hiszen „csordul a Lélek, víz, ami életet”. S hogy mi derül ki a végén? Talán az, hogy matematika és poézis – a végtelenben találkoznak.

Előző számunkban olvashatták Buda Péter Vallás és politika című írását, amelyben a szerző a vallást a globális politika egyik kulcskérdéseként mutatta be, felhívva a figyelmet azokra a veszélyekre, amelyek szerint az egyházak közéleti és politikai tényezőként igyekeznek helyzetbe kerülni. A cikkre még abban a számban válaszolt dr. Berkes László pápai prelátnak, Mindszenti plébános. Ígéretünkhöz híven most egy református lelkipásztor reagál Buda írására.

TARACZKÖZI GERZSON

Néhány gondolat Buda Péter könyvajánlójához

Előre kell bocsátanom, hogy e rövid kis írás nem egy hivatalos egyházi nyilatkozat akar lenni, hiszen ez nem az én feladatom. Továbbá az sem hatásköröm, hogy reflektáljak egy egész egyház nevében – erre megvan a törvényes rend szerint felhatalmazott személy az egyházi közigazgatás különböző szintjein. Ugyanakkor szeretném megosztani gondolataimat, benyomásaimat, nem takargatva azt, hogy a református egyháznak lelkipásztora, aktív tagja vagyok.

Nem kívánok vitatkozni – ehelyett kérdéseket megfogalmazva hívom közös gondolkodásra a kedves olvasót, azzal az alázattal, amelyet Pál apostol így fogalmaz: „...tükör által homályosan látunk...”

Az első furcsaság, amely kérdést vetett fel bennem, hogy miért is kell általánosítani, és összemosni olyan dolgokat, amelyek másról szólnak, s rosszindulatú következtetést sugallni? A könyvajánló bevezetőjében arról hallunk, hogy mire jutottak az USA-beli elemzők, s hogy milyen hangok jelennek meg Európában. Az elsónél a megállapítás a következő: „Az elkövetkező évtized egyik legfontosabb trendje a vallás-identitás elmélyülése és a vallások politikai aktivitásának rendkívüli megerősödése”. Európát illetően pedig annak ad hangot, hogy: „míg a világ a radikális muszlimok által mindenki mással szemben vívott, civilizációk összecsapására koncentrál, figyelmünket elkerülte az az ugyanilyen mértékben veszélyes, kultúrák közötti összecsapás, és az ezzel járó képmutatás, amely a radikális keresztények és mindenki más között zajlik”.

A szerző végkövetkeztetése a jelenségek ismertetésével kapcsolatosan – szintén idézetekkel alátámasztva – az, hogy vigyázni kell ezekkel a jelenségekkel, mert meghatározóak lesznek. Miért is kell tehát két különböző jelenséget, az iszlám problematikáját és a keresztyénség hatását azonosítani, azt sugallva, hogy mind a kettő olyan negatív jelenség, mely veszélyt hordoz magában? Talán jó lenne átgondolni azt, hogy minek milyen hatása van. Biztos, hogy a keresztyénség erőteljesebb megjelenése a közélet alakításában olyan rossz? Én az ellenkezőjére szeretnék példákat előhozni, melyeket jómagam is örömmel hallottam Csomós József püspök úr egyházkerületünk közgyűlése elé tárt püspöki beszámolójában. A következő idézetekkel gondolkodtatott

el, melyeket többek között „A magyar népesség életminősége az ezredfordulón” című tanulmánykötetből hozott közénk (nem szó szerinti idézet):

1. A vallásosság elfogadása

„A valláshoz való kötődés – most nem elemezve a formákat – egyértelműen nő.

1995-ben 31 százalék mondta magát nem hívőnek, 19 százalék nem gyakorolta vallását, 18 százalék válaszolta azt, hogy a maga módján vallásos, 16 százalék egyházában ritkán, 16 százalék pedig egyházában rendszeresen gyakorolta vallását. 31 százalék nem hívő mellett a 69 százalékból valamilyen formában 32 százalék közösségben gyakorolta a vallását.

A 2002-es országos vizsgálat eredményei szerint a népesség 25 százaléka mondta magát nem hívőnek, 18 százalék nem gyakorolja vallását, 27 százalék a maga módján, 17 százalék ritkán, és 13 százalék rendszeresen egyházában vallásgyakorló. Ez azt jelenti, hogy 75 százalék valamilyen formában kötődik a valláshoz. Ez egyébként megegyezik a korábbi népszámlálási adatokkal is.”

Kérdésem, ha a társadalom 75 százaléka jónak látja a vallás hatását saját életére nézve, milyen politikai megfontolás akarja meggyőzni afelől, hogy ez a közéletet illetően nem jó? Neked egyénileg jó, de közösségileg káros és veszélyes...?

2. A vallás hatása testi-lelki egészségünkre

„Ebből a szempontból a vallásgyakorlás szignifikáns védőfaktor: életkortól, nemtől és iskolázottságtól függetlenül munkaképesebbnek mondták magukat azok, akik vallásukat gyakorolják, mint akik nem. Az utóbbi évben betegség miatt kiesett munkanapok száma (amennyiben az adatokat az életkor, végzettség és nem szerint korrigáltuk) az átlaghoz képest 42 százalékkal alacsonyabb a vallásukat rendszeresen gyakorlók között, míg a maguk módján vallásgyakorlók között volt a legmagasabb. A munkaképesség-csökkenés szubjektív becslése szintén szignifikánsan alacsonyabb volt a vallásgyakorlók, és legmagasabb a maguk módján vallásosak között.

A lelki egészség tekintetében a vallásgyakorlás igen szignifikáns kapcsolatban áll a depresszió, a szorongás, a reménytelenség, az ellenségesség alacsonyabb fokával, valamint a WHO jólét kérdőív pontszámainak és a kooperativitásnak a magasabb értékeivel. A depresszió pontszám a maguk módján vallásos csoportban volt a legmagasabb és a WHO jólét közöttük volt a legalacsonyabb. A kooperativitás tekintetében a legalacsonyabb értékeket a nem hívők csoportjában találtuk.

A vallásosság tehát igen jelentősen csökkenti a legnagyobb népegészségügyi jelentőségű megbetegedések – a szív-érrendszeri, daganatos betegségek – legfontosabb életvezetési rizikófaktorait, a dohányzás, a kóros alkoholfogyasztás és az ezek háttérében álló nem adaptív megküzdési stratégiák gyakoriságát.

A megbirkózási (coping) faktorok közül a problémaorientált konfliktus-megoldási módok, ezen belül különösen a kognitív áthangolás, átstrukturálás készsége – az, hogy nehéz helyzetből más emberként kerülök ki, jó értelemben véve, valamint az, hogy igyekeztem a dolgot a másik személy szempontjából nézni – igen szorosan összefügg a vallásgyakorlással.

A vallásgyakorlás igen jelentős védőfaktor az ellenségesség és a bizalmatlanság csökkentésében, tehát az ún. társadalmi tőke erősítésének fontos összetevője.”

Kérdésem, ha ilyen pozitív hatást gyakorol a vallás az ember egészségére, a társadalmi tőkére, munkaképességre stb., rossz dolog-e, ha befolyással van azokra a döntésekre, amelyek a társadalmat érintik, más szóval a politikára...?

3. A vallás hatása a gazdaságra

„A mai fogyasztói társadalom azt sugallja, hogy ha van pénzünk, azaz anyagi tőkénk, akkor mindent el tudunk érni. Mérheterlenül leegyszerűsített világgép ez, amelynek az a lényege, hogy az ember értékét anyagi lehetőségei szabják meg. A modern, fogyasztói világ válságának központi jellemzője ez a beállítottság, amely a pénztőke mindenhatóságát sulykolja, elsősorban a tévécsatornák, a reklámok és a nagyáruházak fogyasztói szentélyei révén. A pénztőke fő jellemzője, hogy ha elosztják, mindenkinek kevesebb jut belőle, mint ha egyvalaki kaparintja meg. Ezzel szemben újra meg újra felismerjük, hogy a tőkének vannak olyan formái is, amelyeket nem kell erőszakkal vagy manipulációval elvonnunk egymástól, mert mindenki annál gazdagabbá válik, minél többet ad belőle másoknak. Évszázadokon át az emberiség közös bölcsességének alapja volt ez a szemlélet, a mai társadalomtudomány azonban csak az utóbbi évtizedekben fedezi fel és fogalmazza újra a társadalmi fejlődés alapelveit. Fontos fordulatról van szó: olyan alapkérdésekre kell választ keresnie az ezredforduló társadalmának, mint: mi a valódi fejlődés, s mi a célja?

A 2001. évi közgazdasági Nobel-díj egyik nyertese, George Akerlof elmélete olyan szociológiai, szociálpszichológiai és magatartástudományi kategóriákat emelt át a közgazdaságtanba, mint az identitás, a norma és az értékek. Az általa felvázolt modell szerint meghatározó gazdasági-társadalmi tényező az, hogy az emberek miképp élik át saját helyüket, szerepüket a társadalomban, mennyire van önazonosságuk, milyen közös értékeket fogadnak el, s melyek azok a társadalmi rétegek, amelyekben ezek a folyamatok sérülnek.

Fukuyama, az egyik legismertebb társadalomtudós *A bizalom a prosperitás alapja* című könyvében azt elemzi, hogy az amerikai társadalom fejlettségének alapja nem a verseny, hanem a bizalom, vagyis a társadalmi tőke (Fukuyama 1995). Ha egy üzleti tárgyaláson valaki ígéretet tesz, partnere feltétlenül megbízhat annak betartásában. A mai amerikai válságjelenségek egyik fő oka éppen az, hogy nagymértékben csökkent ez a megbízhatóság. Vannak olyan erőforrások a társadalomban, amelyek egymagukban nem anyagi természetűek, de anyagi erővé is válhatnak. Igen fontos, hogy a fél évszázados erőszakos elhallgattatás után végre tudományos módszerekkel vizsgálhatjuk, hogy mit jelent az egyén, a közösség és a társadalom egészsége, életminősége szempontjából a vallás, a spiritualitás. Mondja mindezt a magyar és nemzetközi nagybetűs szakma a pszichiátriától a közgazdaság-tudományig.”

Ezek után az a kérdés merül fel bennem, ha mindez ismert, kinek az érdeke az, hogy magyar nemzetünk, vagy akár más nemzetek társadalmi tőkéje ne növekedjen, ne erősödjön, s ha erre a vallásnak igen pozitív hatása van, miért kell arra törekedni, hogy a közélet formálásában a vallás kispadra kerüljön...?

Meglátásom szerint nem az a kérdés, hogy ki gyakorolhat hatást modern társadalomra, hanem, hogy ki milyen hatással van? Szabad-e egy olyan társadalomépítő tényezőt, mint az egyház a politikai közéletből eltávolítani, mondván: az az igazi szabad társadalom, ahol a társadalmat meghatározó politikai közélet világnézetileg semleges? Milyen furcsa maga ez a megfogalmazás is. Mit kell ezalatt értenünk? Létezne „semleges világnézet”? Legjobb tudomásom szerint a világnézet nem lehet „semleges”; valamilyen szemszögből, valamilyen felfogással tekint a világra az ember. Egy kissé irracionális ez a megfogalmazás... Mintha emberiségünk egyik fele azt tűzné ki célul, hogy teremtsük meg a földön a légüres teret, ahol szabadon élhetünk, mert az mégiscsak felháborító, hogy van gravitáció, amely korlátozza szabad mozgásunkat. Szüntessük meg, s akkor igazán szabadok lehetünk. A másik csoport továbbra is csak azt tudná mondani, hogy a gravitáció elválaszthatatlanul hozzátartozik földi életünk rendjéhez. Végül megszületne a nagy ötlet – a békesség és egyensúly kedvéért –, le-gyen a megoldás „semleges”: sem ez, sem az. Talán érezzük, hogy a kompromisszum, az arany középút az ilyen mélységű kérdéseknél nem létezik. Valami vagy van, vagy nincs. Ez a kritikus törésvonal ebben a nem is oly friss vitában. Az egyik világnézet úgy tekint a világra, hogy nincs Teremtő, nincs a Teremtő által megalkotott, általánosan érvényes életkeret, szabályaival és korlátaival, a másik pedig nem mondhat mást, csak azt, hogy van. S amikor azt tapasztaljuk, hogy az élet minden területén tudományos megalapozással (nem „csak” hitbeli meggyőződésből) kezdik felismerni és kimutatni az egyházak társadalomépítő hatásait, nem meggondolatlanság arról indítani polémiát, hogy ezt az értékes, pozitív hatást gyakorló közösséget oldalra kell-e végre állítani? Rekolonizációnak kell-e nevezni azt, ha a nemzet iránt elkötelezett egyházak képviselői megszólalnak, amikor e nemzet önmagát pusztítja, amikor olyan úton jár, vagy olyan döntés előtt áll, amelynek következménye nem csupán fejlődés, hanem sokkal inkább leépülés is lehet? A magyar polgárosodás idején a mélyen vallásos nagyjaink tényleg ilyen szétválasztásra törekedtek az állam és az egyház viszonyában? Valóban azt tekintették volna célnak, hogy eljőjön az az idő, amikor az egyházak társadalmat befolyásoló (még hozzá pozitív irányú) hatása teljesen megszűnjön, s legyen egy „világnézetileg semleges” államunk?

Nem gondolom, hogy nt. Kecskeméthy István református lelkipásztor ilyesmire gondolt, sőt szavaiból inkább azt hallok meg, hogy aziránt köteleznél a keresztyéneket, hogy a leghatékonyabb módján munkálkodjanak a társadalom átformálásának: a belülről fakadó meggyőződés, az újjászületés csodáján keresztül. Ugyanakkor megfogalmazása a politika résztvevőiről elég szomorú képet tár elénk, hiszen a „csalafintaság” nem éppen dicsérő szó e tekintetben. Valóban jó lenne, ha e kérdés helyére kerülne végre a köztudatban, de anélkül, hogy egymás háza táján sepregetnének – van mit rendbe rakni a politikában.

Végezetül egy idézettel szeretném zárni e gondolatsort, Hegedűs Géza: Az Írástudó című művéből: „...a politika Isten országának a rendje, amely itt a földön minduntalan bepizskolódik a Gonosz tisztátalan sugallatával, és sötét célok eszközévé aljasul. Aki szemét a fényesség felé fordítja, és úgy igyekszik a politika útján járni, szent lesz e földön. Hanem aki, tudván a politika útjait, eladja lelkét a sötétségnek, az a gonosz helytartója lesz, és jászó kíséri cselekedeteit.”

Teremtő boldogtalanság

Pascal mondta a XVII. században: „Az ember érzékenysége a kicsiny dolgok, s érzéketlensége a jelentősek iránt különös értékfelcserélésnek a jele... Csak háromféle ember van; az egyik fajta az, amelyik megtalálta Istent, és szolgálja; a másik, amelyik minden igyekezetével keresi, de még nem találta meg; végül a többi, aki úgy él, hogy nem keresi és nem is találta meg. Az elsők értelmesek és boldogok, a legutóbbiak balgák és boldogtalanok, a közbűlők boldogtalanok és értelmeselek.”

Annak naponta példáját látjuk, hogy mennyire más érdeklődés az embereknek a többségét, mint amivel valóban foglalkozni kellene. Mindig csak a legköznapiabb dolgokról esik szó, és a köznapi dolgokban is arról, ami a materiával és a pénzzel mérhető, mintha nem is érdekelné más a világot.

Ezek a kicsiny dolgok a maguk nemében természetesen fontosak, de nem pótolhatják a nagy dolgokról való gondolkodást. Átszövik az egész életünket, holott ezek azok a dolgok, amelyeket itthagynunk, amelyek változóak, amelyek tönkremennek az idővel. A legfontosabbak, tünődéseink pedig formálnának minket, a személyiségünket.

Hitem és tudásom szerint át is emelnének majdan egy másik szférába. Igen, keresők vagyunk, bizonyos értelemben boldogtalanok. Azt gondolom, hogy ma józan, normális, és szívében-eszében élő ember nem is lehet tökéletesen boldog.

Ha körülnéz, és meglátja ezt a világot, és nemcsak önmagával törődik, akkor elég sok oka lesz a boldogtalanságra, amit csak úgy tud eltüntetni, hogy hirtelen olyan szeretetet érez, amibe felelősség is vegyül.

Van ilyen teremtő boldogtalanság, amely abban mohó, hogyan találja meg azt a boldogságot, amit nem vehet el az embertől senki.

Isten hozott Vizántára!

Vizánta nevét már Bandinus püspök összeírásában megtaláljuk, Kloster Wisentie és Wisantie név alatt. Páter Gegő Elek ferences szerzetes 1836-ban a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szintén felkeresi a moldvai telepeket és tudósít róluk. Ő Gorzafalva filiájaként említi Vizántát. A közel 4800 lelket számláló Ojtuz-menti plébániának több mint 20 filiája van, írja Gegő, és egyike a „székelyekből hamar népesedettek közül”. Domokos Pál Péter második útján, 1932-ben jutott el Vizántára, mint Foksány filiájába. Újszántónak (Visantea) nevezi a falut. Határában ásványvizek találhatóak, írja Domokos Pál Péter, aki a falu kis templomában találkozott Antal István kántorral, aki „elég jól tud magyarul írni és olvasni is”. Domokos Pál Péter elküldte neki Baka János énekeskönyvét, amit szép magyar szavakkal köszönt meg a kántor. Érdemes felidézni: „Én már nem is tudtam volna, hogy honat kérem(=kérjem). Még sok szép utilizálni (=használni) való Magyar koneket (=könyveket) olvasna a csángóság, de már háború után nemis tudja honan kéne, hogy rájuk akadjon.” Tánczos Vilmos a 90-es évek elején az 1680 lélekszámú településen (Visantea Mănăstirească) az 1018 katolikusból mintegy 700-ra becsüli a magyarul beszélők számát. Vizánta krónikájában a következő állomás talán 2005, amikor a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Észak-Magyarországi Régiójának képviselői egy természeti csapás, az árvíz után adományokkal eljutottak Vizántára. Claudiu Bereş plébános gyanúlanul fogadta be, mint keresztény testvéreit, hiszen Vizántára, lévén Isten háta mögött, még az egyházi harag sem jutott el a magyar szó hallatára. A találkozásból kapcsolat született, a szeretetszolgálat képviselői többször megfordultak ételmiszer- és ruhaadománnyal a településen. 2006-ban a csíksomlyói pünkösdi búcsúra érkező miskolciak kitérőt tettek és átlépv a Kárpátokat, felkeresték a vizántaiakat. A mai krónikás talán azt írhatná: az 60 évesnél idősebbek beszélnek a nyelvet, a középnemzedék még megérti, közülük sokan felfedezik az ismerős szavakat, a fiatalok pedig csak azt tudják, hogy ez nagyszüleik nyelve.

A KAPCSOLAT ALAPKÖVE

„Isten hozott!” felirattal üdvözölték a Vizántára érkező magyarországi autóbuszokat és személyautókat a vizántai katolikusok. A példát Claudiu Bereş plébános szolgáltatta, aki a szentmisét együtt mutatta be Sedon László miskolci tisztelendő atyával. A templomban román és magyar egyházi énekek hangzottak el. A „Boldogasszony anyánk, régi nagy pátrónánk...” nem zavart itt senkit, mint ahogy a Petrás Mária iparművész által készített Madonna (Mária a kis Jézussal) szobor megáldása is kétnyelvű volt. A nagyméretű plakett számára a település polgármestere készíttetett fülkét, és alapzatában helyezték el azt az alapkövet, amelyet a Máltai Szeretetszolgálat Észak-Magyarországi Régiójának képviselői vittek, megpecsételéseképpen egy alakuló kapcsolatnak. A gondolat a fiatal plébánostól való, aki kérdésemre válaszolta ezt és kifejtette: a játszótér a test

Máltai játszótér a vizántai csángó gyerekeknek

pihenését szolgálja, a Szűzanya szobra pedig a lélek megtisztulására indítja az arrajárót. Magyar szó? Még neki is dereng valami kisgyermekkorából, pedig ő a Szabófalvához tartozó Gyérestről (Ghereiesti) való. Emlékszik – meséli a kíváncsiskodó újságíróknak –, hogy négyéves volt, amikor meghalt a nagymamája, és még emlékszik, hogy az magyarul – pontosít: „csángósan” – beszélt a testvérével. Csak itt, Vizántán értette meg, hogy mit jelentenek az emlékezetében rögzült kifejezések: „gyere ide”, „mit csinálsz” vagy egyebek. Úgy gondolja, a vizántaiak az 50-es évektől veszítették el nyelvüket. A kapcsolat „alapkövét” Szekeres Gábor régiótitkár vitte Vizántára. A játszótér és a Mária-szobor ötletét az élet és a szükséglet hozta. Ezt látta szükségesnek a plébános és Ciobotaru N. Fanich polgármester. A szükséges pénzalapokat a Máltai Szeretetszolgálat Miskolcon és környékén gyűjtötte, a jezsuita gimnázium diákjainak és tanárainak hathatós segítségével. A Miskolcon dolgozó gyergyói ácsok Szabó Tamás irányításával felvállalták a játszótér elkészítését és igen szép munkát végeztek Vizántán. A Kárpátokból kikerült fenyő szép formáját adja a léleknek, amely megalkotta azt.

MŰ NEM TISZTA MAGYAROK VAGYUNK

A játszótér megáldása után a mintegy 90 miskolci vendég ajkán ösztönösen szól meg a nemzeti ima – az „Isten, áldd meg a magyart”. Megkérdezem a végén a mellettem állóktól, vajon tudják-e, mi hangzott el?

Nem, nem talál a szó – mondják. Beszédbe elegyedünk, és ők állítják, nem tiszta magyarok, ők csángók, „kicsid dógot” értenek. Magik nem mondják, „chibrit”, hanem mondják, „gyufa”, nem azt mondják, „gáz”, mint az oláhok, magik mondják: „petrol” (petróleum), magyarzza tovább a 66 éves Argatu (Argató)Borbála és hozzáteszi, csak az öregek beszélnek már magyarul, a többiek elfelejtették, mert az oláhok között élnek. Gulyásné Vastagh Irén, aki férjével együtt személyautóval érkezett

a településre, „tört magyarságnak” nevezi a vizántaiak nyelvét, más a szókincs, más a ragozás, mondja, de az felejthetetlen élmény volt, hogy miután megérkeztek „úttalan utakon” a településre, megkérdeztek magyarul egy idősebb embert, és az szintén magyarul igazította el őket. Velkey Balázs a miskolci Fényi Gyula Jezsuita Gimnáziumból 18 diákkal érkezett az autóbusz közönségével együtt. Nagy élmény volt a találkozás – meséli. Szakadó esőben érkeztek, de az emberek a házak előtt álltak, a gyerekek az iskolaudvaron várták őket és integettek, majd együtt imádkoztak a templomban. Tizenkét éves fiú szólítja meg a hasonló korú vendéggyereket. Látva, hogy nem értik egymást, vállalom a tolmács szerepét. Gábor és Gabriel, mindketten 5. osztályosok. Gábor kosarazni, Gabriel sakkozni szeret. Egyikük franciát, a másikuk németet tanul a iskolában, így még közös nyelvük sincs. Gabriel szülei már maguk sem beszélnek magyarul, de talán az idősektől, talán következő találkozáskor, ígérik egymásnak. Fialokat szólítok meg magyarul. Kacagnak a magyar szó hallatán: „Nem tudok magyart”, mondja egy fiatal lány, aki elárulja, otthon az édesanyja, aki 60 éves múlt, még magyarul beszél. Ő megérti, de nem beszél a nyelvet. A mezőkövesdi Murányi Mária hasonló korú beszélgetőtársát, Imre Antont arról faggatja, hogyan élnek, milyen a megélhetés? Nehéz – jön a válasz –, a fiatalok mind elmentek idegen országba dolgozni. Az ő családjában négy fiú és egy leány van, mind „Itali”-ban dolgoznak. De hasonló a helyzet a többi családban is. A fiatalok nyakukba vették a világot, sok esetben gyermekeiket az idős szülőkre bízva. Idős asszonyokat kérdezek a csíksomlyói búcsúról. Hallottak arról, hogy van egy csodatevő szobor, de ők inkább Kacsikába járnak. Most szívesen elmennek Csíksomlyóra, ha viszik őket a vendégek busszal.

A VIZÁNTAIK CSÍKSOMLYÓN

Dr. Kis Imre, a Máltai Szeretetszolgálat Észak-Magyarországi Régiójának vezetője meséli: – Tagadhatatlan, hogy itt két kultúra jelenik meg. Mi szeretnénk ezt a két kultúrát közelíteni a miénkhez, ugyanis ők a bukovinai Kacsikára járnak búcsúra. Amikor legutóbb itt jártunk, megkérdeztük, hogy jártak-e Csíksomlyón, és kiderült, nem is igazán hallottak róla. Ezeknek a településeknek, amelyek ennyire zártak, akik ennyire „elcsángáltak”, igazán magyarságtudatuk sincs, és nagyon sok mindenről nem tudnak, ami köthetné őket esetleg a magyarsághoz. Ezért gondoltuk, hogy bérelünk számukra egy buszt, és elvisszük őket Csíksomlyóra. A gondolat tetté vált. A csíksomlyói pünkösdi búcsúra 25 vizántai zárandokolt, a miskolci vendégekkel együtt, egyelőre a papjuk nélkül. Kezdeté ez egy folyamatnak, amely talán kiteljesedik egykor. Benke Pál, a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének alelnöke így látja a jövőt: – Itt tényleg lehet érezni, hogy magukra voltak, semmi bátorítást nem kaptak. Nem sok magyar szót hallottak itt idegenektől. Jőmagam harmadszor jövök a településre a vendégek társaságában. Már érezhető egy félelem, egy tartózkodás. Meg kell találni az utat, talán elsőként megpróbáljuk a gyerekeket elvinni táborba, egy kis világot látni. Nehéz lesz, de örülök, hogy valami elindult.

(Megjelent a Moldvai Magyarok júniusi számában)

Lehet-e jogszerű az, ami természetellenes?

EGY RÓMAI JOGÁSZ GONDOLATAI AZ AZONOS NEMŰEK
„HÁZASSÁGÁRÓL”

Korunk embere szomorú, már-már kétségbeejtő társadalmi változásoknak lehet tanúja. „Lendületben az ország” – hirdeti büszkén az MSZP szlogenje. Az állítás bizonyos szempontból igaz, sőt úgy tűnik, hogy az egész nyugati civilizációt egyfajta új lendület hajtja. Öreg kontinensünk – rendkívül ostoba módon – egyre fokozódó iramban fordul el a szellemi értékektől, saját kulturális gyökereitől.

Köztudott, hogy Európa nemrégiben megtagadta keresztény gyökereit. A liberális erők azonban ezzel még korántsem érték el minden céljukat: ha figyelemmel kísérjük az utóbbi évek jogalkotási tendenciáit, felismerhetjük, hogy az Unió tagállamai az európai kultúra egy másik fő alappillérevel, a római jog alapelveivel is határozottan szakítani kívánnak. Legalábbis erre utal az, hogy Hollandia és Belgium után Spanyolországban is engedélyezték, hogy a meleg ill. leszbikus párok „házasságot” kössenek.

Magyarországon 1996 előtt az azonos neműek együttélését hivatalosan élettársi kapcsolatnak sem ismerték el. Ekkor azonban – egy alkotmánybírósági döntés nyomán – módosították a Polgári törvénykönyvet, mely azóta lehetővé teszi, hogy a homoszexuális párok élettársi kapcsolatot létesítsenek. Az élettársi kapcsolat jelenleg jóval kevesebb jogosítvánnyal jár, mint a házasság. Az új Polgári törvénykönyv tervezete azonban – mely előreláthatólag 2007 folyamán kerül a parlament elé – ezen változtatni kíván: az élettársi kapcsolatot számos vonatkozásban (így pl. a tartás és a lakáshasználat kérdésében) a házassággal azonos szintre kívánja emelni. Innen pedig már csak egy apró lépés kell ahhoz, hogy a többségében liberális politikusokból álló magyar parlament is lehetővé tegye az azonos neműek házasságkötését.

Mindez miért aggasztó? Mert a jognak alapvetően értékközvetítőnek kellene lennie. Teljesen elfogadhatatlan az a pozitivistá szemlélet, amely szerint a jog az előírt eljárási rend betartásával hozott jogszabályok (elvek és magatartási normák) összessége. A jognak ennél jóval többnek kell lennie: értéket kell hordoznia. A rendkívül világosan és logikusan gondolkodó rómaiak úgy tartották, hogy a jog a jó és a méltányos művészete: „*ius est ars boni et aequi*” (Celsus).

Cicero szerint a valódi törvény az igaz értelem, mely a természettel összhangban áll, mely mindenüvé szétárad, tartós és örök: „*vera lex recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnis, constans, sempiterna*”. Már az ókori rómaiak felismerték tehát azt, hogy vannak olyan természetjogi elvek, melyeket megváltoztatni nem lehet. Gaius, a II. század neves jogtudósa egy művében határozottan kijelenti, hogy a természetjog szabályait emberi törvény nem ronthatja le: „*civilis ratio naturalia iura corrumpere non potest*”. Celsus, e korszak másik kiemelkedő jogásza szintén rámutatott arra, hogy

amit a dolgok természete tilt, azt semmiféle törvény nem erősítheti meg: „*quae rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt*”.

A rómaiak a természetjog (*ius naturale*) legalapvetőbb intézményének a házasságot tekintették. Ulpianus, a klasszikus római jogtudomány legnevesebb művelője szerint „a természetjogra a természet minden élőlényt megtanít: nem sajátja ez az emberi nemnek, hanem közkincse minden földi és vízi állatnak és a madaraknak is. Ebből vezethető le a férfi és a nő közössége, amit házasságnak nevezünk, ebből az utódokról való gondoskodás, a nevelés. Hiszen látjuk, hogy ezeket a jogokat az állatok, még a vadak is gyakorolják.”

Ebből pedig arra következtethetünk, hogy a házasság alapelvei olyan szabályok, melyeket az állami törvényhozás nem változtathat meg. S mik a házasság természetjogi alapelvei? Precíz megfogalmazását adja e szabályoknak Modestinus római jogtudós, amikor így definiálja a házasságot: „*nuptiae sunt coniunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*”. Vagyis „a házasság egy férfi és egy nő kapcsolata, egy egész életre szóló sorsközösség, isteni és emberi jog szerinti közösség”.

E tömör és rendkívül bölcs meghatározásból három következtetés vonható le: 1. házasság létrejötté azonos nemű személyek között kizárt; 2. nem lehet házasságot kötni ideiglenes jelleggel; 3. a házasság nemcsak magánjogi, hanem szakrális kötelék is. Ezek tehát a házasság azon alapelvei, melyek a természetből fakadnak, s éppen ezért örökérvényűek, megváltoztathatatlanok és minden kor minden embere által tiszteletben tartandók.

Törvényalkotóinknak a római jogtudósok bölcs megállapításait, e biztos fogódzó-pontokat semmiképpen sem lenne szabad figyelmen kívül hagyniuk. Egyébként abba az irányba sodor tovább a fene nagy „lendületünk”, mely teljes káoszhoz, szellemi és erkölcsi nihilhez, s végső soron egész civilizált világunk pusztulásához vezet.

Unokaszótár (7.)

Első számunkban megírtam, honnan támadt az Unokaszótár ötlete, és azt is, hogy miről szól. Olyan szavak gyűjteménye, amelyek unokáinknak, a ma élő gyermekeknek már alig, vagy egyáltalán nem érthető (például varga, haris, pór, csángó, mokány, palánk, gersli, főveny, törek) és olyanoké is, amit ugyan mindenki ismer, de nem biztos, hogy ugyanazt értjük alatta (hűség, igazság, felelősség, kötelesség, bátorság, demokrácia).

Megírtam azt is, hogy száznál több levelet küldtem közismert és számomra kedves embereknek, mindüket arra kértem, küldjenek egy szót, illetve szómagyarázatot az Unokaszótár számára. Sokan eleget is tettek kérésemnek, s most az ő szómagyarázataikat adom közre folytatásokban. E számunkban újabb kiváló emberek szófejtéseit olvashatják.

Most is kérem a kedves Olvasót, bővítsük együtt az Unokaszótárt! Az eddigiek mintájára küldjön Ön is szerkesztőségünk címére egy szómagyarázatot. (G. L.)

MARISCSÁK ISTVÁN

Barát

„Madarat tolláról, embert barátjáról...”

Jó ideje foglalkozom serdülők nevelésével. Tapasztalom, hogy előbb a szülő, majd a tanár is keserűen állapítja meg: egyre gyakrabban nem fogad szót a 16–17 éves forma gyerek. Kire hallgat, ha ránk nem? Persze figyel ránk, csak saját, egyéni véleményét szeretné, akár velünk szemben is kialakítani. Sok feszültség származik a felnőtté válásnak e nehéz szakaszából. Reményre az addigi nevelésünk, a megtartó közösség jogosít, de a helyzet kulcsa, akinek a véleménye mérvadó: a jól megválasztott barát.

Barát – a szót ízlelgetve a valaha általánosan elterjedt jelentése jut eszembe: csuhás szerzetes, fráter. Olyan, mint az egyetlen magyar eredetű rend, a pálosok tagja. Áldozatos életük, munkájuk nyoma a mai napig fennmaradt. Így egész Diósgyőr gazdaságát felvirágoztatták: ahol lakunk, pálos birtok, szőlő-gyümölcsös volt régen.

Iskolánk névadója, Fráter György (György barát) is a közeli Sajólád pálos kolostorában volt szerzetes, mikor az ország ügyei szólították. Istennek szentelt életét a többiek, a haza szolgálatába állította.

A szó mai, általánosan elterjedt jelentése örzi ezt a régi tartalmat: áldozat a másikért. (Sajnos, a kommunista diktatúra alatt ezzel elég cinikusan vissza is éltek – jól tudjuk, mit jelentett a „baráti Szovjetunió”, a „baráti kapcsolatok” kifejezés.) A jó barát nem törődik a viszonzással, nem valami kellemes partnerség a célja, hanem a másik ember java. Olykor még a saját kára árán is, sőt a szembefordulás, a harag veszelését is vállalva.

Kivel vagyunk őszinték, ha nem a barátunkkal? A barátság kölcsönös odaadás, teljes bizalmi kapcsolat. Kiterjedt baráti köre épp ezért sokaknak lehet, de hűség, igazi barátja nem akárkinek.

Azt kívánom szülőtársaimnak, hogy korábbi nevelésük gyümölcsként gyermekük igaz és jó barátokat szerezzen, diákjaimnak pedig, hogy gimnazista barátságaik kísérjék őket egy életen át. Vegyék észre, ha szükség van rájuk, és ne tétovázzanak, ha a másíknak segítséget kell nyújtani.

ZSILLE GÁBOR

Kemence, lelenc és szelence

A **kemence** a régi házak konyháinak főző- és sütőhelye, mondhatni, a hagyományos tűzhely. A jó öblörsre épített, kupolás tetejű kemencében nem csupán kenyeret sütöttek, de a széles, alulról-belülről melegített padkáján főzni is lehetett; a keskeny peremén pedig nagyon szívesen elüldögélt a kövér macska. A naponta használt kemence továbbá a konyha és a kisszoba levegőjét is fűtötte, minden irányba ontva a finom meleget. Nem véletlen, hogy a nyári hőségben, amikor senki sem kívánt még nagyobb meleget a házba, a gazdasszony nem a kemencét használta, hanem a ház végében kialakított nyári konyhában főzőcskézett. Egyszóval a kemence egyszerre volt tűzhely, kályha és fűtőtest, ezért valamiképpen a gazdagság, a jólét jelképének is számított. Azt, hogy „úgy él, mint Marci Hevesen”, vagyis nagyon-nagyon jó dolga van, a lengyel nyelv azzal a hasonlattal fejezi ki: „úgy él, mint a macska a kemencén”. Azt pedig, hogy „felvitte a dolgát az Isten”, a lengyelek úgy mondják: „úgy él, mint az Úristen kemencéjénél”.

Benedek Elek mesegyűjteményeiben (különösen a *Székely tündérország* címűben) gyakran találkozunk ezzel a fordulattal: „Hol volt, hol nem volt, kidőlt kemencének bedőlt oldalában, volt egyszer egy szegény ember”. Persze, egy kidőlt kemence mellett szegények voltak az emberek: nem volt mit enniük.

A *kemence* szó remekül rímel a különleges olasz város, *Velence* nevére. Erre persze már évszázadokkal ezelőtt rájöttek az őseink. Vajon mit akar kifejezni ez a középkori magyar közmondás: „Kemence nem Velence”? Talán azt, hogy a kemencében tűz ég, Velence házai viszont vízben állnak? Mindenesetre egészen biztos, hogy a kemence–Velence szókapcsolat nagyon erősen élt a régi magyar nyelvben. Például egy 16. századi magyar költő, a *Balassi Bálint*tal egy időben élt *Rimay János* egyik versében a következő szavakat állítja rímpárba: Velence–kemence–szelence. (*Lásd a szelence címszót!*)

A **lelenc** nem túlságosan vonzó jelentésű szó. Legáltalánosabban a talált gyerekeket nevezik így. A szó töve a *lelni*, vagyis *találni* ige. Az árva, utcán csavargó, kitaszított

gyerekekre valaki rátalál, rálel – így lesz belőle lelenc. A lelencotthon, másképpen lelencház az árva gyerekek számára létrehozott intézet – mai megfelelője az állami nevelőintézet. A lelenc gyerekeket ma csak úgy emlegetik: „azok az intézetiszek”.

Lelenc az, akit árván, otthontalanul meglelnek. Tolonc az, akit valahonnan kitoloncolnak, kikérgetnek. Küldönc az, akit elküldenek – nem a fenébe, hanem valami üzenettel vagy csomaggal, hogy adja át a címzettnek.

A **szelence** igényes munkával létrehozott apró doboz (ládikó), amelyben ékszereket és más értékes dolgokat tartottak. Emiatt a szelencéket nagyon gyakran kulcsra is lehet zárni. Általában nemesfémből (aranyból, ezüsből) készültek – vagyis nehéz eldönteni, vajon a szelence volt-e értékesebb, vagy a benne őrizgetett ékköves gyűrű, fülbevaló.

Kosztolányi Dezső egyik kis rímjátékában azt írja: „Gyémántokkal rakott szelence, / Ha nem leszek, mondd, elfeledsz-e, / Velence?” Kosztolányi persze nem a magyar Velencei-tó partján fekvő Velencére gondolt, hanem a híres olaszországi városra... Abban kétségtelenül igaza van, hogy a gazdag Velencében nagyon sok szelence lehetett.

A szelencében régen dohányt is tartottak, olyankor tubákos szelencének nevezték. A tubák apróra vágott dohány volt, amelyet a férfiak az orrlyukukba helyeztek, s addig szipákoltak, amíg el nem kezdtek jólesően tüsszögni. Akkoriban így tartották tisztán az emberek a légutakat. Ilyenformán a tubákot akár tüsszentőpornak is mondhatjuk. Manapság, amikor mindenki allergiás, már senki sem tubákol. Tubákos szelencék sincsenek, csak sorozatgyártott ékszerartó tokok, meg mindenféle mütyürrel teli faládikák, de főként ízléstelen színű műanyag dobozok. Ha pedig valaki mégis tüsszögni akar, az tubák helyett inkább friss parlagfüvet szagolgat.

KRÓMER ISTVÁN

Rév, lélekvesztő, bojtár

Amikor ma gyorsvonaton vagy autópályán átszáguldunk egy nagy folyó hídján, esetleg átrepülünk felette, alig lehet fogalmunk arról, milyen komoly, sokszor leküzdhetetlen akadályt jelentettek eleink közlekedésében a folyóvizek. Elég, ha arra gondolunk, hogy a Duna még az Ázsia és Európa nagy részén végigviharzó, s Magyarország keleti részét végigdúló tatár hadakat is hónapokig feltartóztatta. Csak akkor tudtak átkelni rajta, amikor a magyar nemzet balszerencséjére, a szokatlanul kegyetlen tél vizét vastag jégpáncélba szorította. Kisebb folyóvizek fölél persze ősidők óta könnyen ácsoltak hidat, de a mi Dunánkhoz hasonló széles folyamokon évezredek keresztül a víz hátán kellett átkelni. Mivel a gyalog, lovon vagy szekéren utazók vízijárműveket nemigen vittek magukkal, a folyóparton élők közül vállalkoztak rá a legügyesebbek, hogy tisztas fizetségért átsegítik az utasokat a túlpartra. A gyakrabban használt átke-

lőhelyek, a **révek** érthető módon a folyók elkeskenyedő pontjain alakultak ki (senki sem szeret feleslegesen sokat evezni), s a révészek lélekvesztőikkel a tél végi olvadástól a tél eleji jégzajlásig rótták a vizeket a két part között.

Lélekvesztő. A szó magában hordja jelentését; olyan, az óriás víztömegben szinte elvesző, törekeny vízjárműveket neveztek így, melyeknek utasai egy csöndes fohással Isten kegyelmébe ajánlották életüket, nem lévén egészen biztosak benne, élve átérnek-e a tulsó partra. S bár e vízikészségek gazdái évtizedes tapasztalataikra építve, ügyességükben bízva, jobb reménységgel voltak az átkelés sikere felől, a révézmesterség bizony nem volt veszélytelen foglalatosság, kivált, ha viharban vagy kezdődő zajláskor kellett átkelni a háborgó vagy jeges vizeken. Mára valamivel könnyebbé vált e munka, mivel többnyire motoros kompok járnak a folyókat, melyek akár autóbuszok átszállítására is képesek. De még ma is megborzongok, valahányszor – a visegrádi révén átkelve – karnyújtásnyi közelségből nézem a kétezer kilométeres, több száz méter széles, tíz méter mély Duna irdatlan víztömegét, újra és újra átélve, milyen parányiak vagyunk hozzá képest mi emberek, autóstul, buszostul, kompostul.

Bojtár. Amikor a gyerekek még nem iskolában tanulták meg, amire az életben szükségük lehet, ki-ki elszegődött egy idősebb mesterhez, akit szolgálva, akinek munkáját segítve elleshette az adott mesterség fortélyait. Így volt ez azokkal is, akik felnőve állatok nevelésével akartak foglalkozni – vagy nem akartak, de erre adták őket szüleik, mert erre nyílt módjuk. A régi faluközösségekben szokás volt, hogy a családok állataikat egybeterelték, s néhány erre vállalkozó férfi megállapodás szerinti fizetségért legeltette, gondozta őket. (A gazdagabbak, a sok állatot birtoklók maguknak szegődtek külön őrizőt.) Bojtároknak az ő munkájukat segítő gyermekeket, serdülő ifjakat neveztek, akik a hosszú évek szolgálata során váltak igazi pásztorokká, gulyásokká, csikósokká – aszerint, hogy juhok, tehenek vagy lovak gondját viselték.

A metaforáktól a metaformákig

CS. VARGA ISTVÁN BESZÉLGETÉSE PILINSZKYRŐL –
KUKLAY ANTALLAL

Kuklay Antal a Sajó mentén, a Muhitól és Ónodtól kőhajításnyira lévő Köröm faluban él és dolgozik, szervező típusú kanonok-plébános, Pilinszky-kutató, országos tiszteletnek, szeretetnek és elismerésnek örvend. *A Kráter peremén* című, Pilinszky János költészetéről szóló, *Gondolatok és szemelvények Pilinszky János verseihez* már a negyedik, terjedelmében és témaköreiben is erőteljesen bővített és megújított kiadást megért könyv szerzője. Eredményei, felismerései ma már nélkülözhetetlenek a kutatás, az igényes közép- és felsőfokú irodalomoktatás számára.

Kuklay Antal 1932. június 13-án született Csapon. Itt járta ki az elemi iskola osztályait. Középiskolai tanulmányait a sátoraljaújhelyi piaristáknál kezdte, de mivel családjuk Patakra költözött, ezért a pataki református gimnáziumban érettségizett. *Dr. Bakos József*, a későbbi egri főiskolai nyelvészprofesszor volt a magyartanára, akire hálás szívvel emlékezik. Budapesten és Egerben végezte teológiai tanulmányait.

Már felszentelt pap volt és teológiai doktorátusára készült, amikor kitört az 1956-os forradalom, amelybe fiatal papként került bele. A forradalom leverése után „bűnéül” rótták fel, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal Pasaréten őrzött iratait (Mindszenty bíboros személyes jóváhagyásával) társaival együtt szerette volna megmenteni és a Szent István-bazilika irattárába szállítani. Tervének megvalósítását a szovjet tankok megakadályozták.

Mivel Mindszenty bíborost nem tudták bíróság elé állítani, egyházi pert pedig mindenképpen konstruálni akartak, ezért Kuklay Antal „bűnügyét” több kispaptársáéval együtt *Turchányi Egon* „bűnperéhez” csatolták. Ennek a pernek a másodrendű vádlottja *Lieszkovszky Pál*, harmadrendű vádlottja pedig Kuklay Antal volt, aki az 1957-ben kezdődő, több mint hat éven át tartó márianosztrai rabságból az 1963-as amnesztia idején szabadult. A börtönben fordítói irodát működtetett a pártállam, kitűnő nyelvtudásának köszönhetően Kuklay Antal több könyvet is magyarra fordított...

1963 és 1966 között gyári segédmunkásként, többek közt galvanizálóként dolgozott. 1966-ban lett a pataki katolikus plébánia könyvtárosa. 1967-ben létrehozta (egy Trabanttal összefuvarozta) a Sárospataki Római Katolikus Gyűjteményt. 1968-ban az OSZK-ban könyvtárosi képesítést szerzett. 1981-ben az ELTE-n *A budai kármeliták főltára a sárospataki római katolikus templomban* címen egyetemi szakdolgozatot írt, és művészettörténet-sz. diplomát szerzett. 17 évig kellett várnia, hogy lelkesízi hivatását folytathassa. 1973-tól Köröm (az elődei rendre csak 2–3 évet bírtak ki ebben a pöttyömnyi faluban) plébánosaként végzi papi hivatását és sokrétű, a nagyszámú roma lakosság körében is nagy elismerésnek örvendő, karitatív és pasztorációs tevékenységét.

1989 óta címzetes kanonok-plébános. 1993-ban portréfilmet készített és sugárzott róla a Magyar Televízió. Szerkesztőségi tagja volt az *Egyházi Építészet* című folyóiratnak. A börtönévek alatt műfordítóként elmélyített, kitűnő nyelvtudásának köszönhetően sok és sokféle hazai és nemzetközi lelkigyakorlatos és egyéb kulturális rendezvény szervezője. 1994 februárjától az egeri érseki teológián is stúdiumokat tartott az *ars sacra* témakörében. Számos folyóiratban, lapban publikált egyházművészeti és irodalomtörténeti tanulmányokat, cikkeket, műértelmezéseket. Amikor a Parlamentben a köztársasági elnöktől átvette magas állami kitüntetését, a „*Deo gratias – Istennek legyen hála!*” jegyében fogadta az elismerést.

A Kuklay Antalt Körömben meglátogató vendég múzeumban és könyvtárban érzi magát. (Eldönthetetlen, hogy a plébánia van-e a múzeumban és könyvtárban, avagy a múzeum és könyvtár található a plébánián.) Sokáig igen szűkös lehetőségei ellenére a múlt emlékeit, anyagi kultúráját eredményesen gyűjtő, szakszerűen megmentő lelkipásztor elődeinek, a körömi és sajóládi pálosok régmúltjának is alapos ismerője, tájékozódni kívánó vendégeinek szakavatott kalauza.

Köröm és Sajólád története a pálos szerzetesek révén forrt egybe a régmúltban. Ezt bizonyítja *Jóó Tibornak* a sajóládi pálos kolostorról szóló, 1979-ben megjelent munkája is, amelyből megtudhatjuk, hogy Nagy Lajos adományozta Czudar Péternek hűséges szolgálataiért – amint ezt egy 1387. szeptember 29-én kelt oklevél bizonyítja – a Sajó melletti *Laad* birtokot. Czudar Péter, György és István adja a Lád földrészt remeteségül és örökös lakhelyül a pálosoknak azzal a feltétellel, hogy ezen a helyen a Boldogságos Szűz tiszteletére kolostort fognak építeni. Anyagi támogatásként kapják meg a pálosok a Muhi melletti Keresztúrt, az emődi és mályi szőlőket és a szederkényi halastavat. Az itt lakókat pedig mentesítik a kilenced és a diósgyőri várnagyok vámszedésétől is. Az elkészült kolostor kegyhellyé vált. 1400. november 1-jén IX. Bonifác pápa búcsút engedélyezett a sajóládi templom zarándokainak, a perjelt pedig felhatalmazta 12 időszakos gyóntató alkalmazására. (Az építkezésre és karbantartásra fordítható búcsúengedélyt a váradi székesegyház és püspök csak 1401-ben, a kassai Szent Erzsébet-templom pedig 1402-ben kapta meg.) 1423-ban szentelte fel János egeri segédpüspök a paulinusok ládi templomát. 1443-ban a Czudar család körömi birtoka felét, majd pedig az örökmisék fejében az egészét a sajóládi kolostornak adományozta.

Hányatott történelme során a ládi kolostor a török időkben elpusztult. Romjait az ónodi vár helyreállításához használták fel. A Rákóczi-szabadságharc időszaka sem kedvezett az építkezésnek, de a harcok múltával a pálosok hamar hozzákezdtek kolostoruk építéséhez és a birtokviszonyok rendezéséhez. A kolostor és templom „poraiból és hamaiból” jórészt a régi alapokon épült újjá. 1737. május 30-ra az összes munkálat befejeződött. A kolostornak, amely a XV. és XVI. században sem tartozott a nagyobbak közé, történelmi jelentőséget kölcsönöz az a tény, hogy *Martinuzzi Fráter György* itt volt novícius, majd pedig a mohácsi vész idején és után, 1528-ig, a sajóládi kolostor perjeljeként itt szolgálta hitét és hazáját.

A 18. század az újjáéledés és újjáépítés időszaka. Ekkor emeltek templomot a pálosok Körömben és építették föl a szép, barokk stílusú, egymeletes, hat boltozott

szobából, konyhából, és két pincéből álló vendégfogadót, a mai plébánia épületét. Sok neves és tudós vendége volt a sajlódi kolostornak és a körömi fogadónak. Többek között – 1780. július 20-tól október 1-jéig – pécsi tanulmányaiból visszatérve itt tartózkodott Virág Benedek is, innen került Székesfehérvárra. A pálosok 1786-os feloszlatakor – 25 hazai pálos kolostor esett áldozatul a rendeletnek – 14 szerzetes élt a sajlódi kolostorban. A templom plébániatemplommá vált, a kolostor és a körömi vendégfogadó pedig parókiává. Köztudott, hogy a pálos rend központja ma Lengyelországban működik. Az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend visszaállítására sok kísérlet történt, de egészen az utóbbi időkig egyik sem járt sikerrel. (Eredménytelen maradt a kísérlet 1802-ben is, amikor három tanítórend megújítását engedélyezte a király.)

Kitüntetett szeretet veszi körül Körömben és az egész országban, különösen a fiatal egyetemista és főiskolás ifjúság körében Kuklay Antalt. A gondosan felújított girincsi plébánián nyaranta a fogyatékkal élőknek szervez tábort. A tudós lelkipásztor a sajlódi pálosok egykori kétszintes, barokk stílusú hajdani fogadójából átalakított plébániát lelki erőműként működteti, a falu hírnevet szerzett, a magyar és a roma lakosság nagy örömeire. Pedig földrajzi értelemben valójában országzug ez a kis falu. Muhi felől érkezve ide csak komppal lehet átkelni a Sajón. Mintegy ötperces séta után érkezünk a messziről is jól látható plébánia épületéhez. Kellemes meglepetés, hogy itt az emberek még szívesen köszönnek egymásnak és az ide látogató vendégnek.

A plébánia épületén a következő emléktábla olvasható: *„Remete Szent Pál követői, a magyar eredetű Pálosok imádkozó és dolgozó helye volt e ház. Lakói a fehér Barátok: a magyar róna éltetői, jó és balsorsban századokon át a nemzet öreie, tanítói, támaszai és vezérei. Ma a R. K. Paróchia, az Isten és a Haza védelmezője, az egyházi és nemzeti sors tradícióinak hűséges őrzője és ápolója. A fehérruhás rend e hajdani otthonát a századok viharai után a nemes szívek magyar lelkük fellángolásával és áldozatkészségével új életre hívták, munkába szervezték Egyházunk és Csonka Hazánk megmentésére.”* O. M. D. G. (Ad Maiorem Dei Gloriam: Isten nagyobb dicsőségére) Köröm, 1936.

Kuklay Antal főtisztelendő atyát az egyik legszebb magyar plébánián, a pálosok egykori körömi fogadójának szép barokk épületében kerestem fel kérdéseimmel.

– *Babus Antal mutat rá arra, hogy Kuklay Antal könyvében felbontva az időrendet, gondolatok és témák szerint 18 fejezetben csoportosítja Pilinszky műveit úgy, hogy „az eddig különálló gyöngyszemeknek hitt versek és esszék között felismerhetővé válnak az összefüggések...”* Ebből adódik egy sarkalatos kérdés, hogy valóban igaz Pilinszky vallomása: *„Amiként kezdtem, végig az maradtam. / Ahogy kezdtem, mindvégig azt csinálom”*?

– Igen, ha odafigyelünk a vers folytatására is: „Mint a fegyenc, ki visszatérve falujába, továbbra is csak hallgat” – tehát itt a hallgatás kontinuitásáról van szó. Mintha csak Wittgenstein híres mondását választotta volna ars poeticája vezérgondolatul: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”. Ezért Pilinszky költői pályáját talán így határozhatjuk meg: az elhallgatás fokozatai. Folyamatos, *amiről* – akár e versben is – hallgat: a *szenvedés*, mely gyönyörű hasonlatával téli hó, száműzött tenger, Isten *hallgatása*. És folyamatos, *ahogy*an hallgat: sűrít, tömörít. Aszkézise, amellyel lemond

a szavakról, hogy elmondja az elmondhatatlant. Gótikus katedrálisok kőcsipke-faragói közelítettek ilyen makacs istenkísértéssel a tökéletességhez: mennyit lehet még elvenni az anyagból, hogy még szebb legyen? Ő a maga pályájára visszatekintve két korszakáról beszél. Fejből idézem: „Korábban jobb kézzel írtam, most ballal, korábbi korszakom a Duna, a mostani a Tisza, korábban perfekcionista voltam, most tudom, hogy nincs tökéletesség”.

Ez a korszak egy merész kísérlettel kezdődött, amely hatvan becses „Szálkát” eredményezett. Kíváncsi volt rá, mi lenne, ha engedne a benne felhalmozott feszültségnek, ha alaktalanul engedné kiömleni a forró lávát. Weöres Sándor azonnal felismeri a változást: „Most láttam Jancsit először papucsban” – mondja Károlyi Amynak. Ezt az oldottságot nem folytatja tovább, de a kísérlet elvezeti egy felismeréshez, ahhoz, hogy a prózaiság álarcában hogyan lehet eljutni a „metaformákhoz”, látszólagos hevenyészettséggel, a külsőleges nyelvi eszközök, költői díszek, csiszolt nyelvi formák elhagyásával hogyan lehet új, izgalmas, erőteljes formákat teremteni. Hogyan lehet lemondani nemcsak a felesleges szavakról, hanem a szükségesekekről is. Így születnek meg a *Kráter* versei, ahol a „páriák művészetét” keresve, a nyelvi szegénység útját következetesen végigjárva öntudatlan biztonsággal jut el a bibliai és a népi találos kérdések, a zen aforizmák, a keleti gnómák rejtélyes tömörségéhez.

Olyanok ezek a versek, mint a neutroncsillagok: az anyag legsűrűbb, legtömörebb formái, amelyeknek óriási gravitációs vonzásából a fénysugár sem szabadul ki, melyek létezéséről csak az ölükbe hulló, elpusztuló meteorok röntgen-sikolyai adnak hírt az univerzum lakói számára. Vagy a botanikából véve a hasonlatot: rózsabimbók, amelyeket haza kell vinni, vázába tenni, és szeretettel figyelni, hogyan bontják ki fokról fokra szirmukat. Ezeket a verseket ugyanis nemcsak hogy leszűkíti egyetlen költői képre vagy összefüggő képcsoportra, hanem magát a képet is elrejtí egy, az első halálra félreérthető, vagy rejtélyesen érthetetlen prózai kijelentés mögé, mely mögött az olvasónak kell először megsejtenie, majd szívós munkával felfedeznie az elrejtett képet, kódolt jelentést. A vers itt eléri a „lehető legszűkebb teret”, a definíciók és matematikai képletek tömörségét, ahol nem lehet egyetlen betűvel, egyetlen szimbólummal sem több, sem kevesebb. Míg Pilinszky korai verseiben gyémántcsiszoló, a Szálkákban grafitnal dolgozik, a *Kráterben* pedig grafitporba rejti a briliánst. Számomra ezeknek a briliánsoknak a felfedezése jelentett falusi magányomban kimondhatatlan örömet, eszmecserét, baráti társaságot.

– *Mély és hiteles kapcsolat fűzi Pilinszky költészetéhez. Az alázatig szerényen és tapintattal interpretál. Ügyel arra, hogy ne eszmei-gondolati csontvázat adjon, ne preparátum legyen az értelmezés végső terméke, hanem lelki, szellemi, vagyis spirituális élmény, amely a szívnek és az észnek egyaránt szól. Érdeme az eredetiség, amely nem mond ellent a szövetségizületnek, sőt belőle fakad. Jellemzője a tömörség, a kevés szóval megértés, az elindítás a megértés folyamatába.*

– Köszönöm az elismerő szavakat. De az érdem nem az enyém. Egyszerűen arról van szó, hogy hatott rám a költő alázata, részvéte, tömörsége. Többen meg is jegyezték, hogy stílusom „pilinszkys”, ami persze kétes dicséret, ha valaki az egyéni

dicsőséget keresi. Én csupán megpróbáltam pontosan megfogalmazni az egyes versek elolvasása után támadt gondolataimat, érzéseimet.

– *Pilinszky költészetének igazságát segít feltárni és az értelmezésük körül elkövetett hibákat, tévedéseket helyrehozni, korrigálni. Nem kényszeríti olvasójára a maga „megfejtését”. Csupán egy lehetséges közelítést tudatosít, továbbgondolásra, együttgondolkodásra ösztönöz. Meditációi hasonlatosak az igehirdetéshez, amikor is az evangéliumi fejezeteket felolvassa a pap, aztán a prédikációban értelmezi őket, kibontja az örömhír üzeneteit. Meggondolkoztató ez a módszer, sajátos gondolattársítás, analógiás értelmezés érvényesül benne. Az analógia ilyen nagy lehetőségeket rejt magában?*

– Pilinszky esztétikájában fontos szerepe van a „modell” fogalomnak. Erről ő maga több helyen is beszél. A modern „struktúrával” szemben hitet tesz a régiék „modellje” mellett: „a struktúra vidéki bankár, a modell sírig hú cselédlány”. Minden középkori székesegyház más és más, mégis mindegyik a világegyetem modellje, kőbe írt, kicsinyített mása. Nos, a modell tulajdonsága, hogy mindenki által egyformán érzékelhető, ugyanakkor különböző szinteken értelmezhető. Az alapélmény, a költői kép egyértelműen azonos, azonos kell, hogy legyen minden olvasó számára, ugyanakkor mindenki hitelesen értelmezheti azt a maga síkján, a saját dimenzióiban. Ebben az értelemben a *Kráter* minden verse „nyitott mű”. Akkor van baj, ha az olvasó nem látja meg a konkrét költői képet, a modellt, vagy nem a modell valódi jegyeiből indul ki az analógiás értelmezésnél. Ha például a *Fátyol* című versben a „Tühegyen forog, aki él” mondatban gombostűre szúrt bogár helyett iránytűt lát, vagy a *Summa* forgó korongjában fazekaskorong helyett hanglemezt.

A modellt egzakt pontossággal kell felismernünk, az értelmezésben viszont maximális szabadsággal rendelkezünk. Ennek az elrejtett költői képnek a megtalálása nem könnyű feladat, mert nem elegendő hozzá csupán a nyelvi logika, bizonyos empatikus készségre is szükség van. Ami persze azt is jelenti, hogy nem tudom mindig tudományos módszerességgel bizonyítani, hogy a költő pontosan erre a képre, szituációra gondolt. Lehet, hogy a modell számomra evidens, a filológus pedig csóválja a fejét. És persze fennáll a tévedés lehetősége, de hát ez a tudományban is így van.

– *Vannak, akik Pilinszkyt olyan tüneménynek látják, akinek több köze van a nyugat-európai egzisztencializmushoz, a neokatolikus irányzatokhoz, mint a magyar kultúrához, irodalomhoz. Pedig Pilinszky művét József Attila, Radnóti, Babits, Kosztolányi, Ady, Vörösmarty, Berzsenyi nélkül csak hiányosan lehet megérteni. Az anyanyelv a költői létezés nélkülözhetetlen közege volt a számára. Magyarul mondta el a nem magyaroknak szánt gondolatait is.*

– A nyugat-európaiak Pilinszkyt éppenséggel közép-európainak látják, Herbert, Popa és Rózewicz társaságában. Ezt a csoportot a történelem forgószele sodorta össze. A sors kegyelméből ugyanazt csinálják, anélkül, hogy tudnának egymásról. De közülük talán Pilinszky jutott el leginkább a hurrikán szívébe, ahol néma csend van, a „kutyáólak csöndje” – ahol egyébként a költő ténylegesen végigélte, katonaruhában, betegen a Harmadik Birodalom összeomlását. Ennek a közép-európai élménynek a megfogalmazása azonban sajátosan magyar.

Pilinszky azt vallotta, hogy a költői munka nem annyira alkotás, mint inkább felfedezés: örökségünk birtokbavétele. Megvilágosodás, rácsodálkozás arra, ami eleve a sajátunk, amit az anyanyelvvél ajándékba kaptunk. Érthető hát indulata, amikor egy író-olvasó találkozón valaki megkérdezte tőle, mitől magyar az ő költészete. Mikor nem publikálhatott, arra gondolt, hogy Arany János soraiból egy kompiliációt, montázst készít, egy csokorba foglalva az életmű legszebb virágait, s erről komolyan tárgyalt Illés Endrével. Neumann János Amerikában mindig két magyar bélyeget hordott a pénztárcájában. A matematikusnak ez elég volt. A költőt a nyelv „bélyegzi meg”, stigmatizálja. Vele küzd, hogy birtokba vegye a szótár szavait, hogy aztán „senki se vehesse el tőle azokat büntetlenül”. Természetesen a legmodernebb fegyverekkel. Széchenyi azért volt a legnagyobb magyar, mert Angliából „idehozta” a Lánchidat, Budapest és az ország jelképét...

– *Tágas kontextusba helyezi Pilinszky verseit. Sokat idéz a Szentírásból, Pascal, Aquinói Szent Tamás, Szophoklész, Arany, Petőfi, Babits, Ady, Mándy Iván, Hölderlin, T. S. Eliot, Dosztojevszkij, Simone Weil, Ottlik Géza, Sheryl Sutton, Ted Hughes, Francois Mauriac... műveiből. Értelmező szemlélete szinte a hajdani bibliamagyarázók áhítatával rokonítható.*

– Miközben felfedeztem, hogy Pilinszky verseit legjobban a saját prózájával lehet értelmezni – különösen vonatkozik ez a *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* kötetre, amely kifejezetten ezzel a szándékkal íródott –, megtaláltam azokat a gyökereket, forrásokat is, amelyekből a költői ihlet táplálkozott. Olykor egy-egy dőlt betűs szó figyelmeztetett a versben rejlő irodalmi utalásra, allúzióra. Évekbe telt, amíg Dosztojevszkij-nél megtaláltam a *naplementét Svájcban*, a *Gyónás után* c. vers költői képét. Aquinói Szent Tamás szövegeivel a versekben rejlő teológiai-filozófiai gondolatok tételes kifejtését tártam az olvasó elé. Mándy Iván karcolatával a hallgatás éveinek atmoszféráját érzékeltettem, amiből a *Terek* c. vers szabadságvágya fakadt.

A T. S. Eliot-idézzel a könyv előszavában az analógiás értelmezés jogosultságát bizonyítottam. Ez a modern irodalomelméleti felfogás igazolja a régi Szentírás-magyarázók eljárását, akik megkülönböztették a Biblia szó szerinti és átvitt, úgynevezett allegorikus, misztikus vagy morális értelmezését. Ők úgy gondolták, hogy a szövegben több van, Isten többet üzen benne számunkra, mint amennyi a szavak közvetlen jelentése. Ez bizonyos értelemben minden műalkotásra érvényes. Minden, ami szép, több önmagánál...

Máskor egy gondolat interferenciagyűrűt próbáltam felvázolni, ahogyan az térben és időben tovaterjed, s egy-egy alkotásban újra meg újra testet ölt. De ez a montázs-technika lehetőséget adott egy sajátos önkifejezési formára, rejtett vallomásra, üzenetre is, amit az olvasók fel is fogtak.

– *Kiindulópontja és alaptétele Pilinszky önmeghatározása, amely szerint ő „konkretista”, vagyis az ihlet középpontjában nála érzékelhető költői kép áll konkrét érzéki varázsával. Ezért a költői kép konkrét mozzanatainak a vers értelmezésében döntő jelentősége lehet. Ezt az Átváltozások című négy soros Pilinszky-vers értelmezésével megyőzően bizonyította.*

– Egy tárgynak számtalan konkrét tulajdonsága van. A költői szubjektivitás egyiket-másikat kiemeli, és a műalkotás középpontjába helyezi: rácsodálkozik. A korai versekben a konkrét ez a varázsa első pillanatban lenyűgözi az olvasót. A „kocka csönd”, a „forró kicsi erdő”, a „szeles csillagok” első hallásra megrendítenek bennünket. A késői versekben ezeket a képeket egyfajta nyelvi „sfumato”, homály takarja. A költő a játékos bújócska izgalmával, az elrejtett konkrét jegyek felfedezésének örömeivel, a saját rácsodálkozásának az élményével ajándékozza meg az olvasót, a tipegő gyermek sikongó boldogságával, amikor megpillantja a szeretett arcot.

– *Nevét ritkán említik, pedig az első Pilinszky-monográfiát (1977) Fülöp László írta. Majd tanulmányok sorozata jelent meg. Rendkívül értékes munkát végzett Jelenits István, aztán napvilágot látott Tüskés Tibor Pilinszky-könyve is... A kritika inkább hallgatott mindkét könyvről, vagy – különösen a Tüskés-könyv esetében – fanyalgott, pedig mindkettő fontos a Pilinszky-fogadtatás folyamatában...*

– Annak ellenére, hogy Pilinszky élete nem bővelkedik látványos eseményekben, az életrajzi háttér, főleg a családi és baráti közeg megrajzolása nagyon sokat segít a költő személyiségének és költészetének mélyebb megismerésében. Ezért nagyon értékes minden róla írt emlékezés, akárcsak a gondos filológiai munka és az esztétikai elemzés. Noha külön-külön és együttesen sem képesek felfedni a misztériumot, behatolni a remekmű szívébe, viszont a fogékony lelket hozzásegíthetik a titkok megfejtéséhez, átéléséhez.

– *Pilinszky azt vallja, hogy „nem különbözni” akart. Két nemzedék között jelöli ki helyét születésének dátuma. Számos folyóiratban publikált, sokan hangsúlyozzák Pilinszky „újholdas” voltát, valójában ő irányzatok, nemzedékek, csoportosulások fölött állt.*

– Pilinszky korai versét, az *Őszi vázlatot* írhatta volna Tóth Árpád, Juhász Gyula vagy Dsida Jenő is. Világosan látjuk azt a talajt, amiből kinőtt. S hogy hova jutott el? Azt hiszem, Pilinszkyvel került a magyar irodalom először szinkronba a világ-irodalommal. Ez elsősorban nem az egyéni tehetség, hanem magának a nyelvnek, a nyelvi kifejezési lehetőségek fejlődésének a kérdése, egy nyelvtörténeti folyamat eredménye. Pilinszky örökölt egy nyolcszáz vagy háromezer éves kincset, és hozzá megkapta „ajándékba” a háborút. Így ki tudott lépni a Nyugat harmadik nemzedéke soraiból, a francia líra vonzásából, s ösztönös biztonsággal szelte át a csatornát és az óceánt. Eljutott a tárgyilagos, képközpontú angol líra eredményeihez, sőt meghaladta azt. Ezt odaát a legjobbak azonnal észrevették. Ted Hughes egy egész kötetet fordított tőle tolmács segítségével, maximális hitelességgel. Ő azóta a legnagyobb irodalmi kitüntetés, a „királynő költője” cím birtokosa lett. Az angol egyetemeken T. S. Eliot után róla írnak a legtöbb disszertációt. Az egyik monográfiája Pilinszkyhez fűződő kapcsolatát elemezve azt írja, hogy Ted Hughes tulajdonképpen önmagát vetíti bele Pilinszky egyéniségébe, különben megmagyarázhatatlan az a lelkesedés, amivel erről a kelet-európai költőről ír. Röviddel Pilinszky halála után egy nemzetközi költői esték sorozat alkalmával a Covent Gardenben a költők az ő portréját nyomtatták a műsorfüzet címlapjára. Ilyesmi addig nem történhetett meg. Elképzelhetetlen, hogy Petrarca, Shakespeare, Goethe vagy Verlaine kortárs magyar költőket fordítson. Először

nekünk kellett tőlük megtanulnunk a költői formákat, nyomukban járva kicsiszolnunk nyelvünket. Ez a huszadik század derekára megtörtént. Akkor valaki a *Trapéz és korlát*on a magasba lendült. Azt hiszem, az irodalomtudománynak sok tennivalója van még, hogy Pilinszky nyomába szegődve eljusson az óceán túlsó partjára.

– *Ma olyan felfogás is létezik, amely minden értelmezést jogosultnak tart, még azokat is, amelyek szöges ellentétben állnak a szerzői intenciókkal, a műélvezet konvencióival, a tradíciókra vonatkozó, kötelező érvényű, interszjektív normákkal. Az ön alapállása az elemzett mű iránti feltétlen hűség, ez legfőbb kritikus imperatívusza. A kritika is elismeri, hogy erénye a találgató képzelőerő, a megoldó intelligencia. Igyekszik a konkrétumokig hatolni, a mű alapszituációját rekonstruálja, és gondosan figyel morális üzenetére.*

– Pilinszky a nyelvi szegénység útján nagyon sok nyelvi lehetőségre, „metaformára” bukkant. Felfedezte, hogy a költői segédeszközök, nyelvi alakzatok, „figurák”, vagy akár a nyelvtani fogalmak miként lehetnek a költemény alapformái. Ilyen az allúzió: utalások a Bibliára, néprajzra, világirodalomra, művészetre, technikára, tudományra; ilyen az ellipsis: a hiánnyal való építkezés; az enigma, a szimmetria, a párhuzam, a detrakció: a lefokozás, de ilyen az etimológia, vagy a változó ritmikai formákhoz fűzött üzenet, és a versbe „beépített” cím is. Ennek a gazdag világnak a felfedezése érdekes kaland és feladat a tudomány számára.

– *Bevallottan részlegesek ezek az elemzések, nem kerekednek Pilinszky életművét átfogó szemléletté, mégis tiszteletet keltenek, a megértésre törekvés fontos fázisát alkotják. Veszélye: a szimbólumok allegorizálásának hajlama, a szövegbe rejtett igazság többértelműségét egy alapigazságra igyekszik visszavezetni.*

– Könyvem nem tudományos mű, melytől megköveteljük egy egzakt módszer következetes alkalmazását. Az esszé szabadságával kalandozik a kötött és oldott gondolkodási módok között. Nem a monográfiák gőzhangere, hanem kalauz egy erdei sétához, ahol a turistajelzések sokaságából a képzelni kívánt útitársnak kell eldöntenie, melyik ösvényt válassza, sőt biztatás arra, hogy nekivágjon ismeretlen csapásoknak, felfedezzen rejtett szépségeket.

– *Előfordul néha, hogy az értelmező szöveg nem áll lényegi kapcsolatban a Pilinszky-verssel, függelék csupán; például az S. W.-hez, ahol csupán Simone Weilről közöl információkat és a Gérard de Nerval című versek esetében.*

– Pilinszky ezekben a négysoros portrévázlatokban eszményképeinek egyéniségét, életútját egy-egy jellemző vonás, lényeges mozzanat kiemelésével rajzolta meg a lehető legkevesebb vonallal, ahogyan a grafikusok készítik a krokikat, karikatúrákat. Az irodalomban az életrajzi lexikonok tömörsége, szükséztávúsága rokon ezzel a lapidáris stílussal. Könyvem montázstechnikával készült. Megpróbáltam különféle műfajú szemelvényekkel segítséget nyújtani az olvasónak egy-egy vers értelmezéséhez, útmutatást adni a meditációhoz. Ennél a két versnél a lexikonműfajjal kísérleteztem. Azt kérdeztem magamtól, mi az a minimális információ, amit egy magyar olvasónak tudnia kell, aki történetesen semmit sem hallott Simone Weilről vagy Gerárd de Nervalról, hogy megértse a vers alapvető gondolatát. Ez a gondolat a radikális baloldali zsidó francia egyetemista lány fokozatos közeledése a kereszténységhez, il-

letve az áomvilág költőjének tragikus útja az öngyilkos örületig. Pilinszky kérdése: vajon élete végére megtért-e Simone Weil, eljutott-e az egyházba? Azóta tudjuk, hogy titokban megkeresztelkedett, de megtérését üldözött népe iránti szolidaritásból nem akarta nyilvánosságra hozni.

Annyiból viszont jogos a kritikai észrevétel, hogy ez a szüksézáú információ, bár önmagában elég lett volna, akkor még nekem sem nyújtott elég támpontot a *Gerard de Nerval* vers első sorában lévő paradoxon felbontásához: „folyópart, mely nem folyópart” = álombeli folyópart. A második sorban lévő enigma – „emlék, mely sose volt napkelte” – megfejtéséhez pedig meg kellett várnom a Világirodalmi Lexikon vonatkozó kötetének a megjelenését. Abból tudtam meg, hogy Gerard de Nerval írta le először és nevezte el a „d \acute{e} jà vu” élményt. Ezután már csak meg kellett találni a *Fantázia* c. verset Szerb Antal fordításkötetében, hogy megfejtsem az enigmát: képzeletbeli emlékezés egy soha nem látott napkeltére.

– *Vitára készítette némely kritikusát, hogy egy-egy verset miért ebbe, miért nem egy másik csoportba sorol. Például: miért van előbb a könyvben a Száműzetés, aztán az Inferno, majd pedig a Bűn elemzése? Miért került a Gyónás után című vers a Gyermeki figyelem című fejezetbe?* – kérdezi Jerzy Snopek, aki lengyel kultúrattaséként írt recenziót az ön könyvéről a *Jelenkorban* (1989. 878–880.).

– A könyv szerkesztése nagy problémát jelentett számomra. A lehetséges értelmezési szintek sokfélesége, illetve az analógiás értelmezéssel együttjáró szubjektivitás miatt kezdetben úgy éreztem, hogy minden csoportosítás megengedhetetlenül önkényes. Ezért először csupán a versek ábécérendjébe soroltam az anyagot. Később mégis arra gondoltam, hogy a verseknek egy lehetséges csoportosítása segítséget adhat az olvasónak összefüggések, rejtett dimenziók feltárásához. A Biblia és a Divina Commedia kompozíciója volt segítségemre az elveszett paradicsomtól a mennyei Jeruzsálemig, az eltévedéstől a pokoljáráson és vezeklésen át a boldog célhoz érésig, szóval az elveszett Édentől a megtalált atyai házig. Ezek a fogalmak azonban egymást átfedő körök, a besorolás csupán egy-egy lehetséges dimenzió feltárása a kizárólagosság igénye nélkül. Ami viszont a *Gyónás után* című verset illeti, úgy érzem, hogy ez a vers rokon a könyvben utána következő *Zsolozsma* cíművel, amint ezt a naplemente képe, illetve a vers csattanója: „A nők és a csecsemők nyelvét” záró sor mutatja. Úgy gondolom, Pilinszkynek nagy élménye volt a Dosztojevskij *Ördögök* művében elrejtett allegória felfedezése, hogy a mű alapszerkezetében egy triptichon, melynek középső alakja Sztavrogin, „az ember”, a két mellékkép pedig a hozzá kötődő testvérpár: Lebjadkin és Marja Tyimofejevna – az erőszaknak és a gyöngédségnek, a gőgnek és az alázatnak, az anyagiasságnak és a művészetnek, a gyűlöletnek és a szeretetnek, az állati és a szellemi embernek az allegóriái.

– *Könyvében a költő utolsó korszakára összpontosított, most fokozatosan tágitja ki az elemzés horizontját a teljes életműre. Eredeti versmagyarázatokat, interpretációkat kapunk. A poétikai, verstani szempontokra ritkán tér ki, bár éppen a Kráter, Pupilla, Viszsafele című vers értelmezése mutatja, a költészetben is járatos. Mégsem csupán költői eszközöket, poétikai módszereket, hanem morális üzeneteket, életvezérlő mintákat keres*

Pilinszky költészetében. Pilinszky azt vallotta: „Költő vagyok és katolikus”. Főképpen költészetének keresztény vonatkozásait kutatja, a versek esztétikai kérdései is inkább csak ebben a vonatkozásban érdeklik. Művészi tökélyükről rendszerint csak sommásan szól.

– Én nem tekintem magamat irodalomtudósnak. Költészettani elemzéseim csak kalandozások a tudomány világában. Számomra fontosabb volt a saját élményem tudatosítása, a versek gondolati háttere, morális üzenete, az empatikus kapcsolat, a halálon túli, poszthumusz párbeszéd a költővel. Mert neki magának is fontosabb volt a tárgy. Csecsemő markolja ilyen óriási erővel az ujjunkat, kutya a csontot, vak fülel így a hangokra.

Pilinszky nem tekintette magát katolikus költőnek, sőt költőnek sem, a szónak megélhetést, foglalkozást jelentő értelmében. Csak hitt a keresztények Istenében, aki olyan volt számára, mint asztmás embernek a levegő, és verset írt, ha muszáj volt, mert Szent Péterrel együtt érezte: „Lehetetlen nem beszélni arról, amit láttunk és hallottunk”. Ted Hughes ezt így fejezi ki: „Van valami primitív abban, ahogyan megragadja tárgyát”. Ezért fontosabb volt, hogy a tárgy felől közelítsem meg a verset. Másrészt, mint teológusnak, ehhez volt felkészültségem. Az irodalomtudományi apparátust menet közben, autodidaktaként kellett megszereznem. Remélem, hogy lesznek jövőendő tudósok, akik következetesen végigjárják azt az utat, amin én tapogatózva elindultam.

– *A Sztavrogin elköszön értelmezését igen távolról és általános síkról indítja, a humanizmus technikai civilizáció okozta válságából, miközben Goethe egyik levelére hivatkozik, kissé elrugaszkodik a vers szövegétől is... (Más a helyzet a Sztavrogin visszatér figyelemre méltó kommentárjával.) Ilyen általános, több versre is ráhúzható értelmezéssel ritkán találkozunk, ilyennek látszik még a Végkifejlet és a Föliadva magyarázata is.*

– A *Végkifejlet* valóban analógiás értelmezés. A címben foglalt költői kép egyértelműen a színpad világára utal. Általánosságával tág értelmezési lehetőséget enged az olvasónak.

A *Föliadva* viszont az álombeli idill és a rideg valóság ellentétere és egy szigorú szimetriára épül. A költő a környező világ elemeihez – kert, ház, bútorok – egyegy költői képet rendel. A vers második felében azonban a kerthez tartozó költői képre csak utalás történik, hogy tudniillik valamilyen összefüggésben van a pokollal: „*s a lámpafényben a poklokig látunk*”. Poétikailag pontosan ez a szimmetriasérülés és a rejtett allúzió teszi izgalmassá a költeményt. Elképzelhető persze, hogy a költő nem Dante poklának eleven ligetére, az öngyilkosok büntetőhelyére gondolt. De úgy hi-szem, ez elég hiteles értelmezés mindaddig, amíg valaki nem kínál jobb megfontolást.

A *Sztavrogin*-versekben én a rózsák mögött szintén irodalmi utalást sejtjek. Lehet, hogy figyelmesebben el kellene olvasnom az Ördögöket, hogy a nyomára bukkanjak. Szerintem a költemények gondolata azonos a goethei intellemmel.

– *Igen leleményes az In memoriam F. M. Dosztojevszkij értelmezése. Empatikus átélésről tanúskodik a Pedig és a Majd elnézem versek kísérő szövege. Az Infinitivusz kommentárja pedig egyenesen sui generis párhuzamos vers formáját ölti.*

– Egy költő barátomat ez a módszer hallatlanul irritálta. Szerinte képtelenség egy nagy költő verseiről értelmező verseket írni. Álljak a saját lábamra, és írjam a saját verseimet. Csak azt tudom mondani: bocsáss meg, nem szándékosan tettem; a szöveg írta önmagát, a metaforma formát indukált bennem, nem sejtettem, hogy amit írok, az vers.

– *A Kráter című vers elemzése minden vitathatósága ellenére is nagyon szellemes, leleményes, merész, és logikailag koherens. Az értelmezés a formai kérdésekre is kiterjed. Ennek a versnek kulcsszerepet tulajdonít Pilinszky kései költészetében. Nem véletlen, hogy éppen itt hangsúlyozza: „Minél közelebb jut az ember a tökéletességhez a tudásban, az alkotásban, a művészetben vagy a közjó szolgálatában, annál távolabb látja magát a céltől, annál jobban érzi, mennyire elmaradt a megvalósult mű a belső élménytől, az eredmény a szándéktól.”*

– A *Kráternek* különös jelentősége van az életműben. Cikluscím, kötet cím, mégpedig az életművet összegező kötet címe. Tehát a költő alapvető jelképnek tekintette. És nyilván esztétikailag is értékesnek. Ha egy antológia számára ki kellene választani három verset, én az *Apokrifet*, a *Négysoros* és a *Krátert* választanám. Ezek a világlíra nagy csúcspontjai. Az első kettő már így él a köztudatban. A *Krátert* még felhő borítja, mint a Sínai-hegyet, ahová a választott népnek nem volt kedve fölmenni. Féltek szemtől szembe találkozni a villámlás és mennydörgés urával. Biztos, hogy van a versben valami félelmetes. Az első két versszak pergő drámai jeleneteinek számomra világos leírását például Kocsis Zoltán skizofrén szövegnek fogta fel, empatikusan ráérezve a vers metanyelvű üzenetére.

– *Az Ama kései című, 1952-ben keletkezett verset Pilinszky az 1970-es Nagyvárosi ikonokban ajánlja Németh Lászlónak...*

– Pilinszky szellemi őseiről négysoros portrékat készített. Barátait dedikációival örökítette meg. Rengeteg barátja volt, de ezekkel az ajánlásokkal nagyon takarékosan bánt. Itt objektív mércével is mért: életművével ki méltó közülük az irodalmi halhatatlanságra? Köztudott, hogy Németh Lászlóval atya–fiúi kapcsolata volt. Ő fedezte fel, védte meg, kísérte végig szerető figyelemmel. Ez a késői dedikáció tehát Pilinszky adóssága volt. Hogy miért éppen ezt a verset választotta? Talán Németh László agyvérzése után ez a vers egyszerre aktuálissá vált, már-már portréjává a halál közelében élő barátjának, mintha prófétai előérzettel éppen róla írta volna, az „ösgaléria” első és így utolsó darabjaként: a vers és a galéria ezzel a dedikációval vált teljessé, befejezetté. Németh László volt az utolsó ős és az első jóbarát, vele érkezett el a jelenig.

– *A helyes és helytálló versértelmezést a művek artisztikumára figyélssel is fokozni, erősíteni lehet, hiszen a versek szépségére is érzékeny, a kiválasztott művek érezhetően lenyűgözték, ezért foglalkozik velük ilyen behatóan.*

– Láthatóan a kritika nem tud mit kezdeni a *Kráter* verseivel, ezért hallgat róla. Szóban viszont olykor elhangzanak olyan vélemények, hogy pályája végén Pilinszky stílusa elhalványult, költői vénája elapadt. Úgy gondolom, ez az ítélet felületes, igazságtalan. Könyvemmel talán sikerült valamit eloszlatnom ebből a téves ítéletből, si-

került közelebb hoznom Pilinszky költészetét sok érzékeny olvasójához, és – amint ez a beszélgetés is tanúsítja – sikerült a szakemberek figyelmét is felkeltenem az életmű néhány vonatkozása iránt.

– „*Hatalmas az életmű, amelyet hátrahagyott, örökül adott nekünk, hatalmas a benne feszülő, szívet, elmét s eget rendítő gondolatok révén, bár számszerűen, terjedelmében kicsiny*” – idézem Kuklay Antal szavait.

*

Rónay László szerint Kuklay Antal mindvégig polémiát folytat azokkal, akik szerint Pilinszky lírájában az ember veszélyérzete, kilátástalansága és az elmúlásra való hangozása fejeződik ki: „Nem tagadva, sőt, megmutatva ennek az érzéskörnek a jelenlétét, [...] azt bontja ki, hogyan mozdítja Pilinszky János az emberi érzést és cselekvést az igazi és minden korszakunkban időszerű életértékek, a megértés, a szeretet, a hála és a létünkkel járó gyarlóságok bölcs belátása és jobbra fordítása felé...”

A Pilinszky-kutató, művészettörténész kanonok-plébános aranymiséjére, „*Isten magyar népének szolgálja*” címmel, 2005-ben, az Új Ember Kiadónál látott napvilágot Zsille Gábor kitűnően szerkesztett könyve, amelynek alcíme: *Kuklay Antal élete vallozásai és írásai tükrében*.

A beszélgetést, az együttgondolkodás megosztott örömét megköszönve kívánom, hogy az irodalomértésnek és -szeretetnek ebben a Sajó menti kis faluban, Körömben is megtermő, szép eredményei folytatódjanak a jövőben is.

E számunk szerzői

Ábrám Tibor a Léway József Református Gimnázium igazgatója

Dr. Ádám János SJ r. k. pap, jezsuita szerzetes

Dr. Cs. Varga István egyetemi docens, az ELTE tanára

Dr. Dolhai Lajos r. k. pap., az egri szeminárium vicerektora

Jeney Edit matematikus, újságíró

Jókai Anna író

Dr. Kováts Dániel ny. főiskolai tanár

Krómer István vegyészmérnök, közíró

Maricsák István a Fráter György Katolikus Gimnázium igazgatója

Mayer Rita az Oktatási és Művelődési Minisztérium főtanácsosa

Monok István a Széchényi Könyvtár főigazgatója

Oláh-Gál Elvira újságíró

Papp András egyetemi lelkész

Dr. Rivasz-Tóth Gyula orvos, a KÉSZ miskolci elnöke

Sasvári István villamosmérnök, hitoktató

Dr. Sárly Pál jogász, egyetemi oktató, a Miskolci és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem adjunktusa

Taraczközi Gerzson református lelkész

Zsille Gábor újságíró, műfordító

Zsugyel János a Miskolci Egyetem adjunktusa

ADEPTUS®

MÉRNÖKI, ÉPÍTŐIPARI ÉS KERESKEDELMI Rt.

3525 Miskolc, Szepessy u. 3-5.

Telefon: (46) 501-391, 412-706

Telefax: (46) 501-397, 501-398

E-mail: adeptus.mi@mail.datanet.hu

CÉGÜNK TEVÉKENYSÉGI KÖRE:

- Építőipari fővállalkozás
- Magasépítés
- Mélyépítés
- Acélszerkezet-gyártás,
-szerelés

Tartalomjegyzék

- ÁNYOS PÁL: Boldogságos Szűz Máriához az édes hazáért (3)
1956–2006 (5)
- SASVÁRI ISTVÁN: Megbocsátva, szeretettel, türelemmel (5)
Beszélgetés Tomka Ferenc professzorral, könyvéről
- Megemlékezés a szerzetesek elhurcolásának 56. évfordulóján (12)
- ÁDÁM JÁNOS SJ: Megemlékezés az 1950-ben elhurcolt szerzetesekről (14)
- SASVÁRI ISTVÁN: Tanárként, magyarként a nehéz időkben (17)
- ZSUGYEL JÁNOS: Emléklapok az egyházüldözés éveiből (25)
1945–1964
- KOVÁTS DÁNIEL: Száműzöttek a Hortobágyon (42)
- CIKKEK, ELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK
- PAPP ANDRÁS: „Az Úr az én erősségem” (45)
Papp Antal tapolcai apát (1.)
- DOLHAI LAJOS: Katolikus teológiai felsőoktatás (48)
- MONOK ISTVÁN: A bibliás Rákócziak (54)
- Kiállítás nyílt a visszaszármasztott sárospataki könyvekből (56)
- JENEY EDIT: Lelkészgyermekek öröksége (66)
- DIENES DÉNES: Matematika és poézis (68)
Jeney András Útra ha keltek című kötetéről
- TARACZKÖZI GERZSON: Néhány gondolat Buda Péter könyvajánlójához (69)
- JÓKAI ANNA: Teremtő boldogtalanság (73)
- OLÁH-GÁL ELVIRA: Isten hozott Vizántára! (74)
- SÁRY PÁL: Lehet-e jogszerű az, ami természetellenes? (77)
Egy római jogász gondolatai az azonos neműek „házasságáról”
- UNOKASZÓTÁR (7.)
- MARISCSÁK ISTVÁN: Barát (79)
- ZSILLE GÁBOR: Kemence, lelenc és szelence (80)
- KRÓMER ISTVÁN: Rév, lélekvesztő, bojtár (81)
A metaforáktól a metaformáig (83)
Cs. Varga István beszélgetése Pilinszkyről – Kuklay Antallal